

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra systematické teologie

Studijní obor: Křesťanská výchova

Jitka Lábrová DiS.

Sociální služba církve
a sociální práce v České republice

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: ThLic. ICLic. Vladimír Filo

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jsem přitom jen uvedené prameny a literaturu.

Ve Slavkově u Brna 10. 4. 2011

Jitka Lábrová DiS.

Děkuji ThLic. ICLic. Vladimíru Filovi, za odborné vedení práce, mnoho cenných rad, podnětů, ochotu a velkou trpělivost při konzultacích.

OBSAH

ÚVOD.....	6
1 POHLED DO HISTORIE CHARITATIVNÍ SLUŽBY	8
1.1 Obecný postoj k slabým a trpícím	8
1.2 Biblické základy charitativní služby a jejich odraz ve společnosti	9
1.2.1 Sociální charakter Starého zákona	9
1.2.2 Chápání „chudých“ ve Starém zákoně a jeho sociální opatření	10
1.2.3 Sociální charakter Nového zákona	12
1.2.4 Charitativní služba u apoštolů a v době poapoštolské	15
1.2.5 Křesťanská charitativní služba v době církevních otců	16
1.2.6 Slovanští apoštolové Cyril a Metoděj	19
1.3 Středověká církevní charita	20
1.3.1 Lidé na okraji společnosti v raném novověku	22
1.3.2 Sociální péče a sociální síť	23
1.3.3 Špitály	23
1.4 Charitativní služba řeholů a kongregací	24
1.5 Renesance a doba osvícenská	26
1.6 Rakousko-uherská monarchie	28
2 ZÁKLADY SOCIÁLNÍHO UČENÍ CÍRKVE	30
2.1 Základy sociální nauky církve	30
2.1.1 Počátky a rozvoj sociální nauky církve	30
2.1.2 Rozvoj papežského učení	32
2.1.3 Etapy sociálního učení	33
2.2 Základní principy sociální nauky	34
2.2.1 Princip personality - člověk jako osoba	35
2.2.2 Princip společného dobra	35
2.2.3 Princip solidarity	36
2.2.4 Princip subsidiarity	37
2.2.5 Sociální spravedlnost	39
2.3 Dnešní východiska sociálního učení Církve	41
2.3.1 Nové sociální problémy	41
2.3.2 Zájem církve o sociální postavení člověka	42
2.3.3 Nezbytnost a meze systému dávek sociálního státu	44
3 SOCIÁLNÍ POLITIKA STÁTU A JEJÍ VYMEZENÍ	46
3.1.1 Subjekty sociální politiky	47
3.1.2 Objekty sociální politiky	48
3.2 Historické základy novodobé sociální politiky	48
3.2.1 Stát a pracovní podmínky námezdních dělníků	48
3.2.2 Vzájemná pomoc ohrožených osob	50
3.2.3 Zabezpečení poskytované veřejnou mocí pro skupiny osob	51
3.2.4 Veřejné chudinství	51
3.2.5 Růst významu sociální politiky	52
3.3 Sociální politika a její vývoj v České republice do roku 1989	53

3.3.1	Vymezení pojmů.....	53
3.3.2	Sociální politika období první republiky	55
3.3.3	Období po roce 1945.....	57
3.3.4	Sociální politika a její priority po roce 1948	58
3.3.5	Důsledky komunistického režimu v sociální oblasti	60
3.4	Sociální politika po roce 1989	61
3.5	Nové sociální problémy	62
3.6	Současný systém sociálního zabezpečení	64
3.6.1	Pojištění	64
3.6.2	Podpora:	65
3.6.3	Pomoc:	65
3.7	Sociální politika v České republice ve vztahu k sociálně vyloučeným	68
3.7.1	Chudoba a sociální vyloučení	68
3.8	Nová sociální rizika	70
3.9	Připravované sociální reformy v roce 2011	71
4	SOUČASNÁ CHARITATIVNÍ SLUŽBA V ČESKÉ REPUBLICE	73
4.1	Z historie vývoje charity	73
4.1.1	Charita za 1. republiky	73
4.1.2	Dějiny Charity za nacistické okupace.....	74
4.1.3	Dějiny Charity po válce	74
4.1.4	Období komunismu.....	75
4.1.5	Novodobá historie Charity	75
	ZÁVĚR.....	78
	BIBLIOGRAFIE	80
	ANOTACE	85
	Příloha:.....	86
	Stručný přehled řádů a kongregací působících v charitativní službě.....	86
	Maltézští rytíři - Johanité	86
	Řád Německých rytířů	87
	Rytířský řád křížovníků s červenou hvězdou	88
	Vojenský a špitální řád rytířů sv. Lazara Jeruzalémského.....	89
	Křížovníci s červeným srdcem – cyriaci.....	91
	Svatý František z Assisi a jeho charitativní služba.....	91
	Milosrdní bratři	93
	Řád sv. Alžběty - Alžbětky.....	94
	Institut blahoslavené Panny Marie – Anglické panny	95
	Milosrdné sestry sv. Vincence z Pauly – Vincentky	95
	Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského – Boromejky.....	96
	Školské sestry III. řádu sv. Františka.....	97

ÚVOD

Jako sociální pracovnice se ve své práci zaměřuji na rozmanité vztahy mezi lidmi a jejich prostředím a dále na zvládání jejich obtíží a navození změny.

Od roku 1989 zažíváme v naší společnosti ještě stále nedokončenu sociální reformu, která se prezentuje mimo jiné v médiích a je sledována se zájmem veřejnosti, neboť jakékoliv změny v této oblasti se dotýkají každého z nás, a to v průběhu celého našeho života. V současném světě stále více chybějící bliženecká láska negativně poznamenává naše lidské jednání v rodině a ve společnosti.

Rozhodla jsem se zpracovat ve své diplomové práci toto téma, které ukazuje z dějin křesťanství to přínosné pro vznik a rozvoj charitní činnosti katolické církve, na jejichž základech je postavena a rozvíjena sociální práce, která dala vzniknout dalším institucím zabývajícím se pomocí chudým, nemocným a opuštěným na okraji společnosti v každé době. Popisuji křesťanskou charitu od počátků do dnešní doby současně s popisem vzniku sociálního státu.

Cílem práce je představit sociální službu církve a sociální práci, poukázat na společné základy, význam v každé době a nezastupitelnou roli křesťanské služby potřebným. Výsledkem práce by měl být ucelený přehled charitativní a sociální péče a důležitost v kontextu dnešní doby.

Diplomová práce je uspořádána do čtyř kapitol. První kapitola se zabývá pohledem do historie charitativní služby od počátků do období Rakousko – Uherské monarchie. Hovoří se zde o slabých a trpících v předkřesťanských dobách. Tento text uvádí do Biblické doby a chápání „chudých“ ve Starém zákoně. V Novém zákoně vyniká láska k bližnímu v pojetí Ježíše Krista, apoštolů a době poapoštolské a dále církevních otců. Je zde i okrajově zmíněna situace na jižní Moravě, kdy svatý Cyril a Metoděj přinesli křesťanskou víru a lásku na naše území a tím i základy křesťanské charity.

Po tomto úvodu do tématu křesťanské charity následuje část zabývající se obdobím středověku, kde měly významnou roli v charitativní službě řády a řeholní společnosti. Je zde zmíněno období renesance a doba osvícenská, která přináší nové formy pomoci. Popis historického období končí Rakousko-Uherskou monarchií, kde dochází k rozvoji dobročinných spolků a zapojují se nově orgány veřejné péče. Druhá kapitola se zamýšlí

nad základy sociálního učení církve a v kontextu historických událostí popisuje vznik sociální nauky církve a první sociální encykliky. Třetí kapitola nejprve popisuje a vymezuje sociální politiku státu. Následně se věnuje stručnému přehledu dějin novodobé sociální politiky až do dnešní doby. Čtvrtá kapitola je zaměřena na charitativní službu v České republice. Seznamuje s historií vzniku charitativní služby až po její současnou práci, jako jedné z důležitých a nezastupitelných institucí působící v sociální oblasti.

Důležitá je charitní činnost řeholních společenství, která velkou měrou přispěla k rozvoji nemocnic, zdravotní péče o nemocné, péče o chudé a poutníky, kteří se nacházeli v nepříznivé životní situaci. Přinášeli největší podíl na službě lásky k bližnímu. Tato část by byla obsáhlá, pokud by měly být zmíněny všechny řády a kongregace zabývající se charitativní službou. Byly tedy vybrány jen některé, a ty jsou uvedeny v příloze této práce.

1 POHLED DO HISTORIE CHARITATIVNÍ SLUŽBY

1.1 Obecný postoj k slabým a trpícím

Z dob říše Babyloňanů a Asyřanů se zachovaly biblické zmínky a vyprávění spisovatelů ze 3. století před Kristem líčící kruté zacházení se zajatci (srov. Jer 52 52, 9-11). Asyřané a Babyloňané byli velice krutí k podrobeným národům. V tomto období se nenacházela žádná prokazatelná zmínka o pomoci chudým a nemocným. Mezi antickými civilizacemi dosáhla nejvyšší úrovně humanity civilizace egyptská. Dokladem je rovné právo v uplatňování spravedlnosti práva žen a dětí, práva otroků a povinnost péče o chudé. Především kult božstev odkazoval na péči o chudé.¹

Současná kultura Evropy má kořeny ve filozofickém myšlení antického Řecka, římské civilizace a v křesťanství. Ve starověkém kulturním světě nechyběl projev bliženecké lásky, jednalo se však v konečném důsledku o vzájemné uspokojování potřeb a získání u jedinců nějakých výhod. Chudí v řecko-římském světě byli považováni za škodlivé pro město a lidstvo, byli označováni za zdroj nepokojů. Pomoc chudým se poskytovala proto, aby se předešlo nebezpečí povstání a zločinů ve společnosti, nikoliv z lásky a dobročinnosti. Dobročinnost se projevovala určitým skupinám obyvatel. Ve společnosti úspěšné vojenskými taženími a ekonomikou, jako byla Sparta převyšoval počet otroků počet svobodných občanů, připadalo přibližně deset otroků na jednoho svobodného občana. V Řecku bylo možno dítě opustit, prodat nebo nechat zemřít. Ve Spartě neduživé děti byly odkládány nebo byly obětovány. O osudu dítěte rozhodoval většinou otec nebo rada starších. Jistou podporu dostávali váleční vysloužilci, pozůstalí sirotci po padlých ve válce, někdy náležela i podpora chudým. Milosrdenství bylo považováno dokonce za slabost. V případě zranění nebo nemoci a léčba byla bez naděje na uzdravení, rodina se často nemocného zřekla a vyzvala jej k sebevraždě, pokud to neudělal, čekalo jej vyhození na ulici. Na člověka, který byl odkázán na pomoc další osoby, se pohlíželo jako na obtěžování druhých. Pomoc poskytnutá žebrákovi byla vnímána, jako něco zbytečně vynaloženého a v konečném důsledku to tomu člověkovu jen prodlužuje strádání v bídě a utrpení.²

¹ Srov. ŠMERDA, H. *Křesťanská charita v běhu věků*. s. 14 – 15.

² Srov. ŠMERDA, H. *Křesťanská charita v běhu věků*. s. 19 – 21.

Antická myšlenková škola stoicismu vzniká kolem roku 300 př. Kr. a je označována jako předkřesťanská myšlenka činit druhým dobro a nečekat žádnou odměnu. Stoici učili potlačovat city a emoce, ty byly považovány za slabost a jako něco nevhodného. Stoici byli ve své době posly charity.³

1.2 Biblické základy charitativní služby a jejich odraz ve společnosti

Biblické spisy a v nich odrážená atmosféra jsou prostředím, v němž profese sociální práce má své kořeny.

V různých dokumentech sociálních pracovníků je přesvědčivě formulován trvale platný smysl sociální práce: služba, solidarita, osvobození a angažovanost pro chudé a slabé. Biblické spisy jsou zdrojem inspirace a motivací sociální práce. Bůh, o němž autoři biblických spisů vypráví, stojí na straně utiskovaných, slabých a bezmocných.⁴

Vždyť Hospodin, váš Bůh, je Bůh bohů a Pán pánů, Bůh veliký, všemocný a vzbuzující bázeň, který nebere ohled na osobu a nepřijímá úplatek, ale zjednává právo sirotu a vdově, miluje hosta a dává mu chléb a šat (Dt 10, 17 – 18). Bůh plný slitování a milostivý, shovívavý, nanejvýš milosrdný a věrný (Ex 34, 6).

Hospodin je shovívavý a nesmírně milosrdný, odpouští vinu a přestupek (Nu 14, 18).

Ty však, Panovníku, jsi Bůh slitovný a milostivý, shovívavý, nanejvýš milosrdný, věrný (Ž 86, 15).

Buďte milosrdní, jako je milosrdný váš Otec (Lk 6, 36).

1.2.1 Sociální charakter Starého zákona

Bůh v Bibli má zřetelný zájem o tento svět, ve kterém žije člověk a vztahují se Boží plány k tomuto světu a jeho dějinám.

Bůh se nezajímá o člověka jako o jednotlivce, ale o lid, společenství.
Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví (Ex 20, 2).

³ Srov. ŠMERDA, H. *Křesťanská charita v běhu věků*. s. 22 – 23.

⁴ Srov. MARTINEK, M. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, s. 26.

1.2.2 Chápání „chudých“ ve Starém zákoně a jeho sociální opatření

V Bibli je často zmíněno téma chudoby. Chudobou a nedostatkem materiálních věcí byli nejvíce ohroženou skupinou vdovy a sirotci. Dokládají to příběhy v První knize Královské 17,10 – 15 a v Druhé knize Královské 4,1 -7, kde je dobře ilustrována jejich situace. Za chudé byli považováni i staří lidé, kteří byli odkázáni na pomoc poskytovanou svými dětmi. Další ohroženou skupinou se stávali cizinci nebo uprchlíci vyhnání válkou nebo hladem ze svého území. Do situace chudých se dostávali i zadlužení drobní rolníci, kteří se ocitli v závislosti na druhých, což souviselo se systémem dlužnictví. A v neposlední řadě zde byli zahrnuti nádeníci, kteří nevlastnili žádný majetek ani prostředky a měli sotva na obživu.⁵

Mojžíšský zákon věnoval zvláštní péči chudým. V Izraeli nedělal zákon rozdíl mezi domorodým a cizím chudákem (srov. Dt 10,18). Cípy pole při sklizni a tzv. paběrek patřily chudým (srov. Lv 19,9). Podobně zůstaly paběrky na vinicích a v olivových hájích pro chudé. Úroda v roce, který byl jubilejní patřila všem obyvatelům, i chudým (srov. Lv 25,6). Desátek z úrody byl každý třetí rok určen pro chudinu (srov. Dt 14,28). Almužna byla povinností (Dt 15,11).⁶

Starý zákon chápe almužnu jako povinnost a setkání s chudými je určitou výzvou ke štědrosti a ohleduplnosti (Dt 15,11 a Sir 18,15).

Odpovědnost za péči o chudé byla rozložena na více subjektů. Jednalo se o odpovědnost krále, odpovědnost dobře situovaných Izraelitů a proroci s kritikou sociálních poměrů. Proroci byli nezávislí od společenských skupin a mocných a jejich kritika je doložena proroky: Ámos, Micheáš, Ozeáš a Izajáš (Am 3, 9 – 15; 4, 1 – 4; 5,7 – 12; 8, 4 – 7; Oz 12, 2. 8n; Mi 2, 1 – 10; 3, 3; 6, 10 -12; Iz 1, 16 – 17. 21 – 23; 3, 13 – 15; 5, 1 – 24; 10, 1 – 4). Proroci nekompromisním způsobem odsuzovali útlak a vykořisťování chudých, vdov a sirotek ve společnosti; odvolávali se na Boha o trest. Stále opakujícím tématem jsou nespravedlivé mezilidské vztahy a pokřivený vztah k Bohu.⁷

Dimenze sociální spravedlnosti zřetelně vystupuje v nařízení milostivého léta (Lv 25,2 – 55). Nařízení nebylo ale zcela dodržováno. Obsahem tohoto biblického nařízení

⁵ Srov. MARTINEK, M. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, s. 27 – 28.

⁶ Srov. DUKA, D. *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, s. 114.

⁷ Srov. MARTINEK, M. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, s. 28.

bylo to, že každých padesát let měli být propuštěni izraelští otroci a všechny prodané a zastavené pozemky se vracely původnímu majiteli.⁸

Humánní perspektiva spravedlnosti se nalézá v nařízení milostivého léta je specifické chápání rovnosti šancí pro všechny a Bohem chtěnou stále obnovovanou výchozí pozici svobody pro všechny lidi.⁹

Postavení přistěhovalce bylo stavěno na úroveň chudých, vdov a sirotků, tito měli nárok na paběrkování na polích a vinicích a spolu s levity mohli každý třetí rok jíst v branách z desátků (srov. Dt 14, 28-29).¹⁰

Na rozdíl od Nového zákona je pro Starý zákon charakteristická snaha reagovat v biblické době na lidskou nouzi pomocí právních opatření. Ustanovení, která zajišťovala chudým a strádajícím přežití a práva, lze považovat za ústřední součást Zákona (Tóry).

Nejstarší právní normy formulovala Kniha smlouvy (Ex 20,22 -23, 33). Na konci období králů (závěr 7. století př. Kr.) vzniká nejrozsáhlejší sbírka zákonů Deuteronomium. Ustanovení se stávají určitou „ústavou“ Božího lidu a je příznačné, že zahrnují celou řadu sociálních předpisů.

Z období babylonského exilu (587 – 538 př. Kr.) nebo krátce po něm je formulován tzv. Zákon svatosti (Lv 17 – 26), který zdůrazňuje nejen kultické prvky, ale i přikázání lásky k bližnímu.

Mezi nejdůležitější sociálně právní ustanovení Starého zákona bylo zahrnuto:

Ochrana ohrožených skupina a jedinců (srov. Ex 20, 12);

Přikázání lásky spojené s ochranou sociálně slabých (srov. Lv 19, 11- 18);

První sociální daň (srov. Dt 14, 22 – 29);

Zákaz úroků a prominutí dluhů – sociálně ekonomické zákony (Ex 22, 24 -25; Dt 15, 1 – 18).

Myšlenka pomáhat chudým k jejich právům je zvláštní závazek elit ve společnosti, na základě božské ochrany chudých, je přesvědčením staroorientálních kultur.¹¹

⁸ Srov. ŠMERDA, H. *Křesťanská charita v běhu věků*. s. 24.

⁹ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika*, s. 19.

¹⁰ Srov. ŠMERDA, H. *Křesťanská charita v běhu věků*. s. 22 – 23.

¹¹ Srov. MARTINEK, M. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, s. 28 – 31.

Potřebný ze země nevymizí. Proto ti přikazuji: Ve své zemi ochotně otvírej ruku svému utištěnému a potřebnému bratru (Dt 15,11). Synu, neposkvřuj své dobré skutky a své dary neprovázej ponižujícími slovy (Sir 18,15).

Dobrá je modlitba v pravdě a milosrdenství se spravedlností je lepší než bohatství s bezprávím. Je lépe prokazovat milosrdenství, než shromažďovat zlato (Tob 12,8).

Podle svědectví Starého zákona je Božím plánem prosadit takový řád, který umožňuje lidem život v plnosti. Není pochyb, že nastolení tohoto řádu není samozřejmostí a musí čelit mnoha protichůdným silám – zejména v člověku samém. Plné uskutečnění takového řádu se proto vymyká lidským schopnostem, očekává se v budoucnosti a bude v posledku jen Božím zázrakem.¹²

Bible ukazuje pohled na Boží jednání, které má důsledky pro celý jeho lid. Přináší pomoc na základě pojmu spravedlnosti, která je zaměřena na pomoc slabým a ohroženým, vedoucí k jejich spoluúčasti na životě společnosti.¹³

1.2.3 Sociální charakter Nového zákona

V Novém zákoně se vyskytuje pojem „chudý“, který je spojen s materiální chudobou, ale jsou to i ti, kteří se nacházejí v nouzi. Ježíš směřuje svoji pomoc nemocným, postiženým démony, posedlým, malomocným a lidem na okraji společnosti. Jeho příklon k chudým hluboce souvisí s jeho zvěstí o příchodu Božího království.

V Novém zákoně se almužna stala základem veškerého náboženského života a spolu se starozákonní tradicí je zdrojem nebeské odplaty.

Apel na solidaritu se odráží již v pojmu *bližní*. Ve Starém zákoně se tento pojem vztahuje jen na soukmenovce, souvěrce a na proselyty (cizince), kteří se připojili k židovskému společenství. V Novém zákoně pojem *bližní* nabývá širšího významu. Vztahuje se i na ostatní lidi bez ohledu na jejich národnost či náboženský původ. Tato změna chápání pojmu *bližní* byla v Ježíšově době významná, tehdy bylo obecně platné, že neplatil závazek lásky vůči lidem nepatřícím do pospolitosti Izraele a pokud byl zjevným nepřitelem Izraele, bylo přímo přikázáno jej nenávidět (Mt 4,43). V pozadí

¹² MARTINEK, M. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, s. 33.

¹³ Srov. MARTINEK, M. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, s. 33.

této skutečnosti je nutno chápat podobenství o Samaritánovi. Samaritáni byli označováni za odpadlíky a kacíře, kterými židé opovrhovali více než pohany. Opovržení bylo i ze strany samaritánů, vůči židům. Prostřednictvím podobenství Ježíš odpovídal na otázku *Kdo je můj bližní*.¹⁴

Děj podobenství o milosrdném Samaritánu pojednává o člověku, který byl na cestě přepaden a zraněn lupiči, zůstal ležet polomrtvý na zemi. Kolemjdoucí kněz a levita se mu vyhnuli a nepomohli mu i přesto, že lze předpokládat, že oba znali starozákonní přikázání lásky. Až když jeden Samařan, na cestě uviděl tohoto člověka bez pomoci, byl pohnut soucitem a ošetřil jeho rány, pak jej na svém mezku odvezl do hostince a tam o něj pečoval. Za své peníze zajistil potřebnou péči v hostinci, a přislíbil doplacení dalších nákladů při své cestě zpět. Na konci vyprávění Ježíš položil otázku: „Kdo z těch tří byl bližním tomu, kdo upadl mezi lupiče?“ (srov. Lk 10,25-37).

Původní otázku *Kdo je můj bližní* Ježíš obrátil na otázku *Komu já jsem bližním*. Na postavě Samaritána dává Ježíš za příklad člověka, který jinému člověku poskytl pomoc v nouzi, aniž by se předem zajímal, k jakému národu patří a jaké náboženství vyznává tento člověk. V Novém zákonu je vztahován závazek lásky na všechny potřebné. Křesťanem je ten, kdo svým životem dokazuje svou víru. Podobenství o milosrdném Samaritánovi je modelovou situací charitativní činnosti, neboť popisuje poslušnost jednání, kterými se vyznačuje účinná pomoc. Samaritán poskytl bezprostředně nezbytnou pomoc, dopravil bezmocného do zařízení, kde se jeho zdravotní stav mohl stabilizovat, vynaložil s tím spojené výdaje a vrátil se na kontrolu.¹⁵

Evangelia nám dokládají to, že jádrem veřejného působení Ježíše Nazaretského byla zvěst o Božím království, které kladl do popředí (Lk 7,18 -23). Příchod Božího království v pomoci slabým se stává hmatatelnější skutečností, tam, kde Ježíš někoho osvobodí od sil ničících život (Lk 11,20). Taktéž Ježíšovo uzdravení nemocných (Mt 4,23-24). Pojem nemoc nebo utrpení jsou v evangeliích chápány velmi široce, nejen „světsky“ a zahrnují tělesnou, psychickou, sociální a duchovní dimenzi.

K následování Ježíše nás vyzývají novozákonní texty. To co Ježíš vyžaduje po učednících není soukromé uctívání jeho osoby, ale je to spolupráce na zvěstování Boží vlády mezi lidmi slovy a skutky (Lk 10,1 -12; Mt 10,7-16; Mk 6,7-13). Setkáváme se

¹⁴ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 36.

¹⁵ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 37.

se skutky tělesného a duchovního milosrdenství, mezi které se řadí: navštěvovat nemocné, dát napít žíznivým, dát najíst hladovějícím, osvobozovat zajaté, oblékat nahé, ujímat se cizinců a pohřbívat mrtvé. Sedm skutků duchovního milosrdenství je zastoupeno skutky: poskytnout radu, napomínat, učit, utěšovat, odpouštět, snášet a modlit se (Mt 5,3 -13; Mt 18,1-35; 1 K 12, 31-13, 13).¹⁶

Ježíšův příklon k chudým náleží do kontextu jeho zvěsti o Božím království a tím do centra jeho působení.¹⁷

Uzdravováním Ježíš prohlašuje, že je Mesiášem, umožňuje hmatatelně pocítit Boží lásku ke každému trpícímu, zvěstuje příchod Božího království, koná zázraky jako znamení a záruku konečného vítězství nad zlem a nad smrtí. Z jeho činů a slov, prostých podobenství, bohatých na tajemství, je postupně, ale jasně a neklamně zřejmé, co mu nejvíc leží na srdci – jediné potřebné pro spásu člověka, ústřední jádro radostné zvěsti: a) nesmírná lásky Boha Otce, který tak miloval svět, že mu dal svého jednorozeného Syna; poslední cíl člověka, kterým je poznávat a milovat Boha a sloužit mu objevováním jeho tajemné přítomnosti v bratru žijícím vedle nás, i když je zraněný a znetvořený, chudý nebo poutník, hladový nebo žíznivý.¹⁸

Ježíš se ztotožňuje s každým člověkem, který potřebuje pomoc, projevuje lásku k Bohu a k bližnímu, lásku k chudým, je obhájcem chudých; nevidí rozdíl mezi otroky, svobodnými, pány a služebníky; brání život od početí až do smrti; Ježíš dává smysl a hodnotu každé lidské bolesti. Tyto body jsou podstatné pro život a poslání církve, zahrnují v sobě originalitu evangelijního poselství, byly vnímány a přisvojeny prvními křesťanskými obcemi, jak dosvědčují Skutky apoštolů a první velcí církevní otcové. Následné dějiny bliženecké lásky a zdravotní péče jsou totožné se samými dějinami církve a církev tak činí „odborníci na lidskost“.¹⁹

Písmo svaté neobsahuje směrnice pro politický a hospodářský pořádek ve veřejném životě, ve společnosti. Přesto sociální nauka církve má za úlohu z výroků Písma svatého, které jsou spojeny s židovskou epochou před dvěma tisíci lety, vybrat pro současnost nadčasové myšlenky a aplikovat je na dnešní společenskou situaci. Sociální nauka má úlohu zprostředkovatele mezi evangelijním poselstvím a konkrétní životní situací jednotlivce a společnosti.²⁰

¹⁶ Srov. MARTINEK, M. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, s. 32 - 38.

¹⁷ MARTINEK, M. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, s. 38.

¹⁸ MESSINA, R. *Dějiny charitativní činnosti*, s. 23.

¹⁹ Srov. MESSINA, R. *Dějiny charitativní činnosti*, s. 24 - 25.

²⁰ Srov. VRAGAŠ, Š. *Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi*, s. 12.

1.2.4 Charitativní služba u apoštolů a v době poapoštolské

Židé měli v zákon, podle kterého se nesměli přiblížit k nemocnému. Ježíš oproti tomu, za nemocnými chodil, dotýkal se jich. Ježíšův dotek byl plný lásky, jenž lidi uzdravoval. Ježíš předal svým učedníkům poslání, aby uzdravovali, učili a vyháněli zlé duchy. Ježíš vždy spojuje činnosti evangelizovat, uzdravovat a osvobozovat dohromady. V prvních staletích církve bylo uzdravování a osvobozování pro křesťany běžnou záležitostí, se kterou se v životě setkávali.²¹

Ježíš si přál, aby učedníci pokračovali v jeho díle osvobozování, uzdravování a zachraňování. Přál si, aby byli milosrdní jako jejich nebeský Otec (srov. Lk 6,36), aby se podobali v lásce a služebnosti svému Mistru (srov. Jan 12,26). Ježíš je vyslal nejen hlásat blízkost Božího království, ale také je posílá uzdravovat nemocné (srov. Lk 9,2; 10,9). Důležité je působení Ducha svatého, který byl na učedníky seslán o Letnicích (srov. Sk 2). Poslání učedníků přechází na církev, a ta v síle Ducha svatého pokračuje ve spásitelském Kristově díle, do kterého patří také křesťanská charitativní služba.²²

Každý, kdo ve svém nitru soucítí s trpícími a postiženými a kdo se jim snaží pohnut Kristovou láskou co nejlépe sloužit, má v jistém slova smyslu podíl na zmírněném charismatu uzdravování, protože veškeré pravé dobro pochází od Hospodina, který je dobrý po výtce (srov. Mt 19,17), a který je také dárce veškerého dobra.²³

V knize Skutků apoštolů pisatel popisuje zázračná uzdravení vykonaná apoštoly ve jménu Ježíše Krista, která mezi lidem se setkala s nebývalým ohlasem. Život v jeruzalémské obci měl tři základní prvky: hlásání, bohoslužbu, projevy vzájemné solidarity a účinné lásky. Dokladem toho je rozdělování potravin potřebným. Tuto charitativní službu v počátku vykonávalo prvních šest pověřených diakonů – jáhnů. Pověření vkládáním rukou bylo předáno apoštoly toto poslání, které nejprve nesl Ježíš Kristus a následně je svěřil dvanácti apoštolům. Toto charitativní dílo církve představuje pokračování v působení a v poslání Ježíše Krista.²⁴

²¹ Srov. ŠMERDA, H. *Křesťanská charita v běhu věků*, s. 39.

²² Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Teologie služby*, s. 97 – 98.

²³ POSPÍŠIL, C. V. *Teologie služby*, s. 98 – 99.

²⁴ Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Teologie služby*, s. 99 – 100.

Víra, která se neprojevuje účinnou láskou je mrtvá. Projevovat účinnou láskou k chudým, nemocným, postiženým a všemožně potřebným musí být i dnes nedílnou součástí identity každého křesťana.²⁵

Křesťané se nacházeli v období pronásledování v obtížné situaci, i přes lásku k bližnímu zakoušeli pohrdání a nepřijetí. Obyčejný lid je nenáviděl, eucharistie byla špatně vykládána a označena za zabíjení dětí a bratrská láska za krvesmilstvo, byli obviňováni ze vzpoury a z nepřátelství k ostatním lidem. Nejprve vypukla pronásledování jen místní, nebyli vyhledáváni, ale když byli udáni, tak byli následně i souzeni. Ve 3. století se římská říše ocitla v krizi, která byla způsobena hrozbou napadení nepřáteli, propukl mor mezi obyvateli a byla zaznamenána hospodářská tíseň. Za Decia (249 – 251) bylo křesťanství absolutně zakázáno. Stát se křesťanem s sebou neslo riziko vydat svůj život nejistotě a ohrožení na životě. Stupňující se pronásledování křesťanů přinášelo větší počet pokřtěných. Odvaha mučedníků, čistý život otevřený božským hodnotám – panenství, víra ve věčný život, láska bratrská a láska k chudým byly pohnutky, které přitahovaly lidi ke křesťanství. V křesťanském společenství byla almužna ve znamení milosrdenství, poskytnutá almužna byla chválou Boha; byla považována za něco lepšího než je půst a modlitba. Prostřednictvím almužny se dosahuje odpuštění hříchů, protože splňuje podmínku Otčenáše. Jasný je i její smysl sociální. Svatý Cyprián napsal pojednání o almužně roku 252, bylo to v době kdy v Kartágu propukla morová epidemie. Blíženecká láska se stává nadějí a odpuštěním hříchů, který lze srovnat s křestem. Další morová epidemie propukla roku 268 v egyptské Alexandrii, biskup Dionýsius a Eusebius z Cézareje dokládají v písemných záznamech bratrské lásce pečujících o nemocné, které navštěvovali a sloužili jim, ale někteří, kteří poskytovali pomoc, ať to byli kněží, jáhni nebo laici, sami umírali.²⁶

1.2.5 Křesťanská charitní služba v době církevních otců

Na přelomu 1. a 2. století je doloženo z listů biskupa svatého Ignáce, že v církevních obcích Efezu, Magnésii, Filadelfii, Smyrně a v Trallách existovalo episkopální zřízení, kdy právě díky biskupům, kteří to měli za povinnost, byla organizována charitativní činnost ve svěřených obcích. Křesťané žili v římské říši pod

²⁵ POSPÍŠIL, C. V. *Teologie služby*, s. 100.

²⁶ Srov. MESSINA, R. *Dějiny charitativní činnosti*, s. 31 – 33.

neustálým tlakem státních institucí, až roku 313 císař Konstantin oficiálně uznal křesťanství. Pronásledování křesťanů neskončilo, ale již nebyli vyhledáváni a nekončil jejich život násilnou smrtí. V díle *Apoštolská konstituce*, které vzniklo koncem 4. století, je shromážděno více starších spisů z počátku křesťanské církve, je doloženo, které hlavní úkoly má biskup v oblasti charitativní služby:

1. Rozdělovat spravedlivě almužny mezi sirotky, vdovy, postižené a cizince bez prostředků.
2. Pečovat o opuštěné a nemocné bez rozdílu, zda jsou přáteli nebo nepřáteli, místní nebo cizí.
3. Pečovat o výchovu sirotků, o jejich adopci do nových rodin, o jejich sňatky a další uplatnění v životě.
4. Pokoušet se najít zaměstnání lidem bez práce.
5. Sytit hladové, odívat nahé.
6. Pomáhat lidem ve vězení.
7. Poskytovat pohostinství cizincům.
8. Zajistit řádný pohřeb zemřelých křesťanů do země.
9. Organizovat sbírky na pomoc pronásledovaným a na podporu místních církevních obcí při pohromě nebo pronásledování.

Praxe obětování darů pro chudé se vyvinula v církevní historii již v prvních počátcích církve. Dary věřících se kladly na oltář v průběhu mše, před čtením epištoly. Věřící odevzdávali část sklizně plodin v některých postních dnech. Do kostelní pokladnice se dávaly také finanční prostředky, pořádaly se zvláštní sbírky mezi bohatšími věřícími.²⁷

Dobré skutky v období rané církve konali jak lidé nízkého postavení, tak i bohatí. I církevní otcové, kteří věnovali západní civilizaci velké množství literárních i vědeckých prací, si našli čas, aby se mohli věnovat službě bližním. Svatý Augustin byl zakladatel hospice pro poutníky a propuštěné otroky a chudým dával oblečení. Svatý Jan Zlatoústým založil řadu nemocnic v Cařihradě. V době morové epidemie a hladu svatý Cyprián a svatý Efrém organizovali akce na pomoc těmto postiženým lidem.²⁸

²⁷ Srov. WOODS, T. E. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*, s. 138.

²⁸ Srov. WOODS, T. E. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*, s. 138 - 139.

Vzhledem k rozsáhlé charitativní činnosti v církvi, začaly postupně vznikat *diakonie*, které biskup spravoval a řídil. V diakoniích se poskytovala pomoc a péče o potřebné, ale i příprava a výchova nových pracovníků v oblasti charity. Charitativní službou se zabývali především jáhni, dále v péči o ženy a děti působily vdovy, panny a diakonky. Byli pověřeni správci pohřebišť a hrobníci. Křesťanská charita se nejvíce projevovala v období epidemií a pohrom. Po roce 313, kdy se situace církve změnila, začala být společnost a státní instituce postupně ovlivňovány. Křesťanství postupně do společnosti přinášelo smysl pro solidaritu s chudými vrstvami společnosti. Císař Konstantin po roce 313 zakázal provádět mučení dlužníků a zabráňování pohřbu zemřelého dlužníka; zakázal usmrcovat a prodávat novorozeňata. V případě pronásledování osoby bylo možno využít právo azylu v chrámech, kde byly osoby po dobu svého pobytu nedotknutelné. Aktivita jako byla asistence chudých a péče o postižené a nemocné spadaly do kompetence církve. Již svatý Augustin se zmiňuje v dopise místodržiteli Bonifácovi v tom smyslu, že majetek církve je považován za majetek chudých a potřebných. Velký církevní otec sv. Ambrož z Milána píše císaři Valentiniánovi, že církve má jediné vlastnictví, a to víru. Dále uvádí, že majetek církve je určen na hrazení podpory chudých a potřebných. Církve v této době zakládala a provozovala celou řadu ústavů: *Xenodochion* byl útulek pro poutníky a poskytoval jim pohostinství. Později se v těchto zařízeních věnovali i péči o nemocné. *Nosokomium* ve své činnosti se již podobal nemocnici nebo útulku pro nemocné. V Římě jej založila zámožná vdova Fabion a věnovala se péči o nemocné a potřebné. *Brefotrofium* byl ústav, který se věnoval péči o odložené novorozence a nemluvňata. Ve starověku lidé z chudších vrstev žijící ve městech často se tak zachovali a odložili dítě. Křesťané je sbírali a poskytovali jim v těchto zařízeních potřebnou péči. *Orfanotrofium* byl sirotčinec pro větší děti, které byly odloženy nebo byly sirotky a bez rodičů. *Gerontotrofium*, zde se poskytovala péče o přestárlé ženy a muže, zařízení mělo funkci starobince. *Ptochotrofium* byl ústav pro zaopatření chudých. Péči o chudé, nemocné a potřebné se věnoval svatý Basil Veliký (329 – 379), dosáhl vysokého vzdělání. V roce 372 založil poblíž Cesareje menší charitativní ústav a postupně zakládal další ústavy. Jeho dílo lásky a charity nabylo nebývalého rozsahu ve své době a mělo obdiv. Jan Zlatouústý (+404) působil jako patriarcha v Konstantinopoli, jako skvělý kazatel ve svých promluvách hovořil o nutnosti almužny a péče o potřebné

a podněcoval lid k zapojení se a podpoře charitativní činnosti. Taktéž další církevní otcové se věnovali charitativní práci, např. sv. Ambrož, sv. Augustin...²⁹

Raná církev se zaměřovala na péči o vdovy a sirotky, a vnímala potřeby nemocných, zvláště při epidemiích. Za období morů si pomáhající křesťané vysloužili respekt a obdiv pro statečnost, s níž těšili umírající a pohřbívali mrtvé v době, kdy pohané opouštěli své nemocné blízké a přátele a nechávali je hroznému osudu. V Alexandrii ve 3. století za rozsáhlé epidemie moru se stávalo, že pohané umírající odkládali na ulici, nechávali je nepohřbené a nakládali s nimi s opovržením, bez soucitu a bez rozdílu, zda je to nejbližší osoba. Křesťané v tomto období sami bez uvědomění si ohrožení navštěvovali nemocné, kterým poskytovali útěchu a pohřbívali mrtvé. Brali ochotně na sebe břemeno utrpení ostatních lidí navštěvovali nemocné, starali se o duchovní potřeby lidí, i když sami umírali, v duchu oběti.³⁰

1.2.6 Slovanští apoštolové Cyril a Metoděj

Vývoj křesťanského života v českých zemích od svého počátku zaznamenal velké změny. Na Velké Moravě po příchodu Konstantina a Metoděje již stály kostely, kníže a mnozí poddaní byli již křesťany, ale křesťanství nebylo ještě zakořeněno, setkávali se ve velké míře s pohanskými zvyklostmi, obyčeji, magickými praktikami a s různými formami pověr.³¹ Z velkomoravské doby, při výzkumu byly zjištěny stavby a sídliště bez dokladů, že je obývaly i ženy, lze tedy usuzovat, že se jednalo o drobné řeholní instituty. Cyril a Metoděj po svém příchodu na Moravu v roce 863 založili několik malých byzantských klášterů, kde byl poustevnický způsob života. Takové menší mnišské obce mohly i sloužit k přechovávání cenností přivezených z východu, k uchýlení se k rozjímání, k vyučování žáků apod. První skutečné kláštery vznikají v druhé polovině 10. století společně s postupným rozvojem křesťanství v zemi a zřízením pražského biskupství roku 973.³²

Ve chvalořeči o svatém Cyrilu a Metoději je vyzdvihován nejen přínos jazyka, duchovní řeči a textů církevně právních, což znamenalo odstranění bariéry

²⁹ Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Teologie služby*, s. 100 – 106.

³⁰ Srov. WOODS, T. E. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*, s. 139.

³¹ Srov. ŠMERDA, H. *Křesťanská charita v běhu věků*, s. 110.

³² Srov. NĚMEC, J. *Rozvoj duchovních řádů v českých zemích*, s. 7.

nevědomosti, rozvoj školství a kultury, ale také přínos a vzor v oblasti poskytování pomoci.³³

Nehledali jste věci časné a pomíjející, ale věci věčné a nekonečné.

Hladovějícím jste byli pokrmem, živým nevysychajícím pramenem, nahým jste poskytovali hojný oděv. Byli jste pomocníky osiřelých, hostiteli pocestných, návštěvovateli nemocných, těšiteli zarmoucených, obránci napadených, podporovateli vdov a sirotků, dárci světla slepým, velikou kotvou pro ty, kteří se zmítali na moři života, hradbou a příkrovem těch, kdo se k vám utíkali.³⁴

1.3 Středověká církevní charita

Člověk na okraji společnosti ve středověku se objevuje jako jednotlivec nebo skupina osob ve smyslu negativního postoje vůči panujícímu řádu, přijatým zásadám soužití, závazným normám a příkazům v tehdejší sociální světě. Nejzřetelněji je tato skupina lidí uváděna a popisována v soudních a policejních archivech.

Isidor Sevillský se ve svém etymologickém traktátu zamýšlí nad statutem vyhnanství, které znamenalo bytí mimo rodnou půdu, mimo vlastní pozemek, za hranicemi rodného teritoria. V tomto pojmu je prvek, který definuje sociálně kulturní obzor lidí v tradiční společnosti. Přirozeným a pozitivně hodnoceným stavem byl pobyt na rodném území, v místě hrobů předků a jejich kontinuita, v místě sousedského a příbuzenského společenství, byl to i pocit řádu a společné bezpečnosti. Putování z místa na místo bylo mimo jiné i součástí socializace nebo profesního vzdělávání např. rytířů, tovaryšů, scholárů, řeholníků.³⁵

Ta povolání, u kterých byla běžná nebo nutná změna bydliště, měla již od doby středověku institucionální záchytné body, kterými byly: Obchodnické gildy, bratrstva tovaryšů a řemeslnické cechy a v jejich stanovách byla i zakotvena povinnost přispět v případě nemoci nebo smrti.³⁶

Migrace neznamenal vždy sociální vzestup, nejednou ani nezabránila pádu. Hospodářské struktury a sociální jistoty byly v raném novověku těsně vázány na rodinu. Právě rodina pomáhala v nouzových

³³ Srov. VAŠICA, J. *Literární památky epochy velkomoravské*, s. 267.

³⁴ VAŠICA, J. *Literární památky epochy velkomoravské*, s. 267.

³⁵ Srov. Le GOFF, J. *Středověký člověk a jeho svět*, s. 291 – 301.

³⁶ Srov. RHEINHEIMER, M. *Chudáci, žebráci a vaganti*, s. 26.

případech jako v nemoci, při úrazu a nezaměstnanosti a nabízela neformální cesty a kontakty k získání práce a zajištění kariéry. Kdo opustil rodiště, ztratil záchranou sociální síť.³⁷

Migranti, kterým nebyl dostupný tento typ sociální sítě, disponovali menším sociálním kapitálem než lidé delší dobu usedlí a byli z tohoto důvodu spíše odkázáni na chudinskou péči.

Ve středověké společnosti jsou si navzájem úzce propojeny sociální oblasti, které na sebe vzájemně působí. Pozemkový a lenní systém v zemědělské oblasti vytvářejí relativně jednotný systém. Podobnou úlohu mají v řemesnické společnosti středověkých měst cechy. Rodiny mistrů, tovaryši a učňové jsou integrováni v cech. Cech upravuje hospodářství podniků, má ve městě určitou politickou váhu, bdí nad mravně-náboženským životem členů a do jisté míry poskytuje členům sociální ochranu, péči a jistotu.³⁸

Lidé, kteří byli ze společenství vyloučeni, šlo zejména o vyhnance, muže i ženy, které rozhodnutí společnosti, nebo soudní výrok postavily zcela mimo zákon. Vyhnanství mělo formu vyhnání z určitého teritoria a nebo nucený pobyt na vymezeném místě. Církevní právo souběžně s vyhnanstvím používalo trest interdiktů a exkomunikace, na jehož základě byli jednotlivci nebo skupina vyloučeni z církve a z křesťanského společenství. Liturgický rámec církevní klatby a její dramatický verbální projev vnášely do tohoto trestu hrůzu. Trestaný člověk byl vyloučen ze společenských vazeb a byly mu zakázány veškeré kontakty s rodinou, ale byl i zbaven naděje na spásu.³⁹

Ve středověku důvodem k odsouzení, hanbě a vyloučení zaujímají výrazné místo problémy spojené s lidským tělem. K postupnému odsouvání jednotlivců nebo skupin na okraj společnosti vedou také nemoci a společenské postavení nemocných. Prokazování milosrdenství vůči nemocným doprovázel strach před nákazou nebo pohrdání jimi. Zvláště byla věnována pomoc a péče o malomocné. Církev a veřejné instituce vyvíjely svoji činnost odděleně od společnosti. Člověk nakažený leprou, byl natrvalo vyčleněn ze společnosti zdravých lidí a odveden do leproserie, které byly umístěny mimo lidská obydlí. Pomoc společnosti byla poskytována prostřednictvím

³⁷ RHEINHEIMER, M. *Chudáci, žebráci a vaganti*, s. 25.

³⁸ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika*, s. 41.

³⁹ Srov. Le GOFF, J. *Středověký člověk a jeho svět*, s. 291 – 301.

leproserie a na tehdejší dobu byly tyto domy bohatě zaopatřeny, dary přicházely z almužen pro malomocné. Malomocní mimo vyloučení a odloučení od společnosti a obydlí, nesměli se ničeho dotýkat, co používali zdraví lidé a svůj příchod museli ohlašovat zvukem řehtačky. K malomocenství a nemoci zaujímala společnost soucit a v závislosti na společenském postavení a zámožnosti nemocné osoby, mohl tento člověk zůstat nadále v rodinném kruhu, kde měl zajištěnu péči. Chudí lidé, jejichž existence byla závislá na fyzické práci, náhlá nemoc v produktivním věku je nutně vytlačila na okraj společnosti. Křesťanské učení o milosrdenství přiznávalo mrzákům, nemocným a práce neschopným právo na život z almužen. Nemocní se stávali předmětem milosrdenství, směli využívat pomoci špitálů a almužen, nebo žebrali. S odvoláním na sv. Augustina se rozšířilo pojetí slabosti, které má právo na podporu i na ty, kteří v důsledku špatné výchovy a společenského postavení nepřivykli fyzické práci a následně upadli do bídy. Lidé na okraji společnosti, mezi které patřili žebráci, byli ve společnosti nezbytní, protože poskytovali možnost prokázat milosrdenství. Almužny přispívaly ke spáse duše a žebrákům tak připadla významná společenská funkce. Žebráci byli organizovaní a respektovali normy společenského soužití. Byla to svého druhu profese, jejíž technika byla postavena na vzbuzení soucitu. Z křesťanského společenství, které bylo základní strukturou středověké Evropy, byli vyloučeni heretici, nevěřící, kterými byli lidé jiné víry a pohané. Ve středověké kultuře je společenské postavení dané. Lidé na okraji společnosti se zřetelně lišili potupnými znaky, které museli nosit, a nebo barvou kůže, jiným jazykem etnické menšiny, povoláním, vnějšími znaky nemoci nebo zmrzačení, ale nejčastěji se odlišovali oděvem. Často tuláci a zločinci z nižších společenských vrstev se příliš nelišili, mohly to být hadry na nahém těle a hůl v ruce, jak je zobrazováno na dobových rytinách. Židy odlišoval oděv a nebo špičatá čapka, prostitutky měly nařízeno co smějí a nesmějí nosit za oděv. Heretici museli na důkaz pokání nosit na prsou a na zádech kříž, nebo byli veřejně pranýřováni.⁴⁰

1.3.1 Lidé na okraji společnosti v raném novověku

Chudobou ve společnosti raného novověku byly zejména ohroženy ženy po úmrtí manžela nebo živitele. Byly rozlišovány osoby, které se uznávaly za potřebné; většinou

⁴⁰ Srov. Le GOFF, J. *Středověký člověk a jeho svět*, s. 308 – 311.

to byli jen sirotci, vdovy, opuštěné manželky, nemocné, slabé a staré ženy. Ty ženy, které byly práce schopné si musely, tak jako muži vydělat vlastními silami na svoji obživu.⁴¹

Chudoba byla pokládána i za nejdůležitější příčinu toho, že se často osamělé dívky a ženy bez ochrany prodávaly. Kuplíři a majitelé veřejných domů si ženy podvodem materiálně podmaňovali, aby jim nemohli uniknout. Prostitutky byly v nevýhodném právním postavení, byly ponižovány společensky a kriminalizovány. Ženám sociální vzestup neumožňovala prostituce, jejich minulost je i po sňatku s muži pocházejících z nízkých tříd stále odkazovala do nejnižších spodních vrstev společnosti.⁴²

1.3.2 Sociální péče a sociální síť

Člověk, který potřeboval pomoc byl ovlivněn různými činiteli, mezi které patřila příslušnost k nižším vrstvám a nedostatek peněz. Charakteristickými rysy nejvíce ohrožených skupin byly: nedostatek pracovních příležitostí, cizí prostředí, životní situace (dětství, nemoc, stáří) a ženské pohlaví. Tito lidé byli společností uznávaní za chudé, kteří si podporu zaslouží. Dokud byla ve společnosti ještě nedostatečně organizovaná sociální péče, potřebovali lidé jiný typ zachytné sítě, která by jim umožnila přečkat období nouze. Většina starých a nemocných lidí byla odkázána na celoživotně naspořený kapitál. Velký význam měla rodina jako sociální síť. V domácnostech žili i lidé, kteří nebyli příbuzní a navzájem si pomáhali. Vždy se přitom očekávala vzájemná pomoc mezi lidmi, aby když sám upadne do bída, aby mu také byla poskytnuta pomoc.⁴³

1.3.3 Špitály

První instituce připomínající špitály či nemocnice v moderním slova smyslu existovaly již ve starém Řecku a Římě. Spíše se, ale jednalo o zařízení poskytující péči o nemocným nebo zraněným vojákům. Církev stála při počátcích nemocnic, kde byli lékaři, zabývali se stanovením diagnózy a léčebného postupu a spolu i s ošetřovateli

⁴¹ Srov. RHEINHEIMER, M. *Chudáci, žebráci a vaganti*, s. 45.

⁴² Srov. RHEINHEIMER, M. *Chudáci, žebráci a vaganti*, s. 56 - 59.

⁴³ Srov. RHEINHEIMER, M. *Chudáci, žebráci a vaganti*, s. 75 - 76.

pečovali o nemocné. Ve 4. století začala postupně církev zakládat špitály, kdy ve větším městě se zpravidla jeden takový špitál nacházel. Prvotní funkce byla poskytovat pohostinství cizincům, pak začaly špitály pečovat o nemocné, byli to i ti lidé, kteří onemocněli na cestách, o sirotky, vdovy a ostatní chudé. Pečovali o osoby odsunuté na okraj společnosti, kteří byli chudí, nemocní a staří.⁴⁴

Od středověku existovaly formy sociální péče v podobě hospitálů, které byly původně církevní zařízení a v pozdější době je přebírala města. Tyto špitály byly často situovány mimo město. Některé špitály sloužily k izolaci postižených nakažlivými nemocemi leprou, malomocných, syfiliků a obětí epidemií. V leprosariích byli zpočátku umísťováni jen nemocní leprou, ale později zde byli umísťováni i další nemocní, kteří měli zdravotní postižení, které na pohled působilo nevábně a ošklivě. Postižení leprou byli společností odsuzováni, ale současně jim byla poskytována značná lékařská a hmotná pomoc. Ohrožení nemocí bylo ve středověku připisováno chudobě, špatným životním podmínkám, špíně a morálním pokleskům ve způsobu života.⁴⁵

Postupem doby docházelo v hospitálech ke zvyšování profesionalizace a specializace, chudobince se vyvinuly v nemocnice. Byl zájem společnosti zaměstnat práceschopné chudé a žebráky při opevňování a pracích ve městech. Smyslem bylo potírat nemorálnost a chudobu prostřednictvím práce. V sirotčincích se výchova dětí zaměřovala na to, aby se mohly později uplatnit ve společnosti a samy se žít. Dětem byl vštěpován křesťanský způsob života a kladný vztah k práci, jako prevence proti zahálčivosti. Větší váha se ale kladla na utváření charakteru než získání konkrétních pracovních znalostí. Mladí lidé se většinou nepoučili, že práce zbavuje člověka bídy, ale během učební doby s nízkou mzdou mladí lidé nabývali dojmu, že ani s nejtěžší dřinou si člověk nevydělá víc, než kdyby nepracoval vůbec.⁴⁶

1.4 Charitativní služba řeholí a kongregací

Důležitou roli v charitativní službě měly kláštery. Již po pádu římské říše se v kláštorech poskytovala lékařská péče, která přinášela úspěchy v léčbě. Kláštery se

⁴⁴ Srov. WOODS, T. E. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*, s. 140.

⁴⁵ Srov. RHEINHEIMER, M. *Chudáci, žebráci a vaganti*, s. 81.

⁴⁶ Srov. RHEINHEIMER, M. *Chudáci, žebráci a vaganti*, s. 81 - 84.

průběhu období 5. až 10. století staly místem pro získání lékařského vzdělání. Kláštery se stávaly centry organizovaného náboženského života, udržovaly školy, zasloužili se o rozvoj zemědělství, průmyslu, rybníctví a lesnictví, poskytovaly ubytování lidem na cestách, pomáhaly chudým, staraly se o sirotky, pečovaly o nemocné, staly se útočištěm pro lidi nacházející se v bídě.⁴⁷

Zakládání charitativních řádů, špitálů, útulků atd. probíhalo v době, kdy ještě neexistoval stát poskytující svým občanům sociální jistoty. V té době nabyla křesťanská láska k bližnímu zvláště věrohodné institucionální podoby. Církev se tehdy starala především o „tradiční typ“ chudých: o hladové a nemocné, o bezdomovce a uprchlíky, o oběti válek a hladomorů a epidemií, o vdovy a sirotky. Tyto „okrajové skupiny“ tvořily až do 19. století prvořadou sociální otázku.⁴⁸

V dějinách se velmi často rozsah charitativní práce církve ocenil, až když tato činnost byla potlačena. Zrušením klášterů a zkonfiskováním majetků vymizela s nimi charita a péče o potřebné. To zejména pociťoval chudý lid. Pokud se církevní půda dostala do vlastnictví obchodníků nebo šlechty, byli drobní rolníci hospodařící na pronajaté půdě ohroženi vykořisťováním prostřednictvím vysokých nájmu. Pokud byl klášter vlastníkem půdy nebo domů, které pronajímал, bylo pro nájemníka jistotou, že se nikdy nemění majitel a proto nájemníkům nehrozila žádná nejistota. Kláštery se ve své činnosti staraly o přímou pomoc skutečně potřebným. Byly centry organizovaného náboženského života ve svém okolí, zřizovaly školy, nebo zaváděly moderní způsoby hospodaření v zemědělství.⁴⁹

Jedním obdobím přerušování rozvoje klášterů ve středověku byly husitské války, v nichž původní snaha o reformu a mravní očistu církevního života přerostla v nespoutaný útok zejména proti církevním řádům a obrovskému majetku některých klášterů. Bylo asi 170 klášterů husity dobyto a zničeno. Značný počet klášterů již nebyl schopen obnovy, většina ostatních v pohusitské době se snažila o přežití. Druhým obdobím nepříznivým pro církevní řády a kongregace byly josefínské reformy náboženského života v 80. letech 18. století. To znamenalo přerušování činnosti většiny církevních řádů a kongregací v českých zemích, které nebyly zapojeny do pastorační, lidumilné nebo výchovné činnosti. Jednalo se především o kontemplativní – rozjímavé řády. Ze zabraného klášterního majetku byla zřízena zvláštní matice, tzv. náboženský

⁴⁷ Srov. WOODS, T. E. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*, s. 146.

⁴⁸ Srov. OCKENFELS, W. *Katolická sociální nauka*, s. 22.

⁴⁹ Srov. WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 102 - 142.

fond, který byl využíván ve prospěch náboženství. Dalším obdobím přerušení činnosti církevních řádů a kongregací bylo potlačování církevního života v Československu po roce 1948. V roce 1950 byl zinscenován proces s představiteli řádů, kterému předcházelo obsazení mužských a o něco později i ženských klášterů. Několik tisíc řeholníků a řeholnic bylo soustředěno ve vybraných internačních kláštorech, řada z nich byla postavena před soud a obviněna z velezrady a následně uvězněna nebo skončili v pracovních táborech.⁵⁰

1.5 Renesance a doba osvícenská

Období renesance je datováno polovinu 14. a konec 16. století, místem vzniku jsou italské městské státy a časem se šířila do evropských oblastí. Myšlenky a témata související s italskou renesancí v různých podobách působily ještě po celé 17. století. Kulturní rozmach, kterým je renesance od počátku charakterizována, je především obnoveným potvrzením člověka a lidských hodnot v nejrůznějších oblastech od umění až po občanský život. Tato doba dokládá starost o člověka, o jeho svět a o jeho činnost ve světě. Renesanční člověk, který díky svým specifickým činnostem realizuje nové rysy člověka, ale díky své činnosti přetváří i své sociální postavení, zasahuje do života města.⁵¹

V době renesanční se postupně dostala do popředí nová společenská třída, kterou bylo - měšťanstvo. V Českých zemích vznikaly měšťanské správy města, které se věnovaly rozvoji léčebné péče. První nemocnici založili v roce 1484 občané Menšího Města pražského – Městský špitál. Ve své době byl velmi moderní s přísnými hygienickými pravidly. Postupně byly měšťanstvem zakládány další špitály, které ale poskytovaly svým svěřencům pouze nouzové ubytování a základní ošetření, stravu a oblečení si museli sami vyžebrot. Od 16. století byly zakládány sirotčince, které se zabývaly ústavní výchovou opuštěných dětí. Některá města a někteří šlechtici se aktivně podíleli na péči o potřebné. Jednalo se i o konkrétní finanční částky určené na pravidelnou podporu chudiny z měst i z vesnic, a to zejména sirotků, těhotných vdov a chudých žen. V roce 1637 byly Václavem z Rumburku v Praze založeny ohřívárny

⁵⁰ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 11 - 13.

⁵¹ Srov. GARIN, E. *Renesanční člověk a jeho svět*, s. 9 - 10.

pro žebrající. Později se městské úřady pokoušely dělit žebráky na „domácí“ a „přespolní“. Žebrající měli vyhrazena místa, kde byli trpěni, byly to prostranství u kostelů, lázní, špitálů a hřbitovů. V roce 1620 byla císařem Ferdinandem I. zřízena tehdy největší pražská nemocnice, nemocnice Milosrdných bratří, která plnila svoji funkci až do 20. století. Jednalo se o první zařízení v zemích Koruny české, které bylo funkčně rozděleno na nemocnici poskytující zdravotní péči a špitál pro sociální péči. Následně vznikaly v této době další nemocnice a špitály. Od poloviny 18. století procházela evropská společnost řadou změn v sociální a ekonomické oblasti. Tehdy se začala prosazovat snaha budovat zařízení nejen azylová, ale i léčebná zařízení. Pozitivní změnou v péči o chudé bylo zavedení opatření hraběte Jana Buquoye, který v roce 1779 na svých panstvích zřizuje tzv. ústav chudinský, který byl později přejmenován na „Spolek lásky k bližnímu“. Každé panství bylo rozděleno podle farních obcí na chudinské okrsky, které řídil farář s pomocí účetního a „chudinského otce“. Farář se staral o sbírky, ze kterých uděloval pod dozorem vrchnosti potřebnou pomoc chudým. Marie Terezie v období své vlády vybudovala rozsáhlou soustavu především obecného školství, škol vyššího stupně, učitelských ústavů a reorganizovala univerzitní studium. Výrazným sociálním problémem tehdejší doby bylo velké množství zanedbaných dětí, o které jejich rodiče nepečovali. Kapacita existujících sirotčinců a nalezinců již byla nedostačující. Těmto dětem chudinská péče poskytovala ošacení a rodičům bylo uloženo pod sankcí ztráty všech podpor posílat děti po dovršení věku šesti let do *tkalcovských škol*. Tyto školy byly nižším typem „obecné školy“ a děti měly za práci zaplacený. Později se ruční práce staly předmětem výuky a dvě hodiny týdně byly věnovány výuce čtení a psaní. Koncem 18. století katolická církev pod vlivem osvícenských reforem přichází o rozhodující postavení v oblasti péče o chudé. Josef II. zrušil některé hygienicky nevyhovující špitály. Nahradil je vznik nových zdravotně-sociálních institucí: v roce 1789 chudobinec na Karlově s oddělením pro duševně nemocné, v tomto roce vznikla i porodnice. V roce 1790 založil Všeobecnou nemocnici. Pražský nalezinec z roku 1789 (v roce 1923 přejmenovaný na Zemský ústav pro péči o dítě), měl funkci útulku pro nemanželské děti, než byly dále umístěny do pěstounských rodin. „Pravidla direktivná“ vydaná v roce 1781 Josefem II., kterého inspirovala činnost hraběte Buquoye, určovala pravidla nově zřizovaných institucí (nalezinců, sirotčinců, porodnic, nemocnic a chudobinců) a ve svém důsledku podporovala rozvoj ústavních forem péče. Na základě těchto předpisů byly do konce

roku 1787 ve všech slovansko-německých zemích zavedeny např. *farní chudinské ústavy*, které se staly základem „veřejného chudinství“ a plnily své poslání až do vydání domovského zákona roku 1863. Tyto instituce byly financovány z veřejných sbírek a dědickými dary nebo i z výnosu peněžitých pokut uložených městem.⁵²

1.6 Rakousko-uherská monarchie

V roce 1863 byl majetek farních ústavů převeden na příslušné *obecní chudinské pokladny*, farní ústavy nebyly formálně ze zákona zrušeny, nadále fungovaly. V roce 1868 vydaný chudinský zákon upravil povinnost obce pečovat o občana, který se ocitl v nouzi a byl místně příslušný do obce podle domovského zákona, a to až po vyčerpání všech možných prostředků povinných ze zákona. Toto opatření zahrnovalo povinnost poskytnout chudým a jejich rodinným příslušníkům nezbytnou výživu, ošetření v nemoci, péči a výchovu jejich potomků. Výživou byla myšlena nezbytná péče poskytující stravu, obuv, ošacení, ubytování, otop a světlo. Péče byla poskytována v peněžní nebo naturální formě. Další formou poskytované péče bylo umístění potřebného do obecního ústavu, kterým byl chorobinec nebo chudobinec. Pokud se jednalo o umístění občana do ústavu cizího, v jiné obci, pak to bylo na náklady domovské obce, která hradila nutnou výživu a zaopatření v nemoci. Občan obce, který byl bez majetku mohl být ubytován v obecním domku (pastoušce) a určitý počet dní se stravoval u obyvatel obce, což bylo jedno obyčejné jídlo denně. Obec měla povinnost zabezpečit i osoby, které se nacházely na území obce a neměly zde domovské právo, ale potřebovaly okamžitou pomoc v případě nouze nebo onemocnění. Takto vynaložené náklady pak obec vymáhala na jeho domovské obci.⁵³

V 19. století dochází v důsledku industrializace k rozvoji měst, k zvýšení počtu obyvatel ve městech a k zbídačování širokých vrstev obyvatelstva. Děti od nízkého věku jsou nuceny pracovat. Byla nedostačující péče o děti a mládež ze strany rodiny, narůstalo tuláctví těchto dětí, kriminalita a žebrota. Občanský zákon z roku 1811 jako první zákonná norma upravuje právní postavení dítěte v rodině, jeho nárok na výživu a výchovu, ochranu soudem, kterému současně ukládá povinnost dozoru a zakročení

⁵² Srov. MATOUŠEK. O. *Základy sociální práce*, s. 113 – 115.

⁵³ Srov. MATOUŠEK. O. *Základy sociální práce*, s. 115 – 116.

v případě uložení výchovných opatření. Na něj navazuje školní zákon z roku 1869, který upravuje zřizování ústavů pro zanedbané děti. Instituce v této době nebyly dostatečně provázány, neexistovala organizace péče o děti a mládež. Stávalo se, že soud nařídil dítě odebrat z rodiny, ale neměl jej kam následně umístit. První *vychovatelna* pro chlapce byla otevřena na podnět Josefa Bauera roku 1883 v Praze. Zemská vychovatelna byla založena až na základě zákona z roku 1885, kde bylo upraveno zadržení mládeže do 18 let v polepšovně a osob starších v donucovacích pracovnách.⁵⁴

Moravští vlastenci se přičinili roku 1848 o vznik tzv. ochranovny zanedbané mládeže, zajišťující výchovu a opatrování pro chlapce. V městě Brně působil od roku 1874 *dobročinný komitét*, který přispíval na ošacení dětí vzdělávajících se v českých školách, poskytoval nemajetným rodičům podporu a příspěvky na pobyty mládeže v ozdravovnách. Obdobně zaměřený byl spolek Brandl poskytující pomoc české středoškolské mládeži. Český spolkový život se mohl v habsburské monarchii po zavedení ústavního pořádku celkem úspěšně rozvíjet, tuto oblast dále upravoval speciální spolkový a shromažďovací zákon z roku 1867. Zpočátku se většinou jednalo o dobročinné spolky, později se dělily podle národnostních hledisek. Spolky velkou měrou napomáhaly utváření tehdejší občanské společnosti.⁵⁵

Počátkem 20. století byla náhodně vznikající a roztržitá péče o potřebné děti, kterou do té doby zajišťovala převážně církev, byla postupně přeměňována na organizovanou činnost realizovanou na principech individualizace a prevence. Zemským výborem byl v roce 1902 zřízen *Zemský sirotčí fond*, který poskytoval příspěvek na děti, pokud byly v cizí. V roce 1904 vznikají nestátní *okresní komise pro péči o mládež*, které rozdělovaly příspěvky ze sirotčího fondu, stravu a ošacení. Výkonnými orgány veřejné péče byli obecní úředníci a doplňovali je svými aktivitami dobročinné spolky.⁵⁶

⁵⁴ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 116.

⁵⁵ Srov. JORDÁNOVÁ, H. *Historická předměstí a Staré Brno*, s. 70 - 71.

⁵⁶ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 117.

2 ZÁKLADY SOCIÁLNÍHO UČENÍ CÍRKVE

Nauka a působení Církve svaté ve společnosti patří k podstatným projevům života vykoupeného Božího lidu. Současně přispívá ke kultivaci lidstva jako velké rodiny a jeho dějin. Proto má Církev právo vždy a všude šířit své sociální učení, jakož i mravně hodnotit všechny společenské záležitosti, pokud to vyžadují základní lidská práva a spása duší.⁵⁷

2.1 Základy sociální nauky církve

Písmo svaté, jeho pojetí člověka a světa je základním pramenem sociální nauky. V něm se setkáváme s konkrétními příklady sociálního myšlení. Milosrdenství je zde chápáno jako pomoc blízkému člověku, ale zejména jako ochota pomáhat bližnímu v nouzi. Lidské milosrdenství v životě člověka projevuje konkrétními činy vedenými ochotou pomáhat a solidaritou.

Almužna je milosrdný vztah člověka k člověku. Ve Starém zákoně je ukládána povinnost almužny a přítomnost chudých je výzvou ke štědrosti a ohleduplnosti k nim.

Biblické sociální učení se rozvíjelo zásluhou učitelů a církevních Otců v průběhu celého historického vývoje církve.

2.1.1 Počátky a rozvoj sociální nauky církve

Počátky a kořeny sociální nauky církve je nutno hledat v historickém dynamismu křesťanství. Křesťanství je náboženství založené na zjevení Boží pravdy a božího života. Je to náboženské poselství, je to výzva a dar nového života. Je to Boží království v zárodku a kvas království člověka, vyvíjející poslání, které zachraňuje a povznáší veškeré lidské hodnoty, spějící k věčnému dobru.

V prvních stoletích po začátcích rozšíření křesťanství, velcí církevní Otcové po rozsáhlém bádání a úvahách přepracovali novou nauku o Bohu, o Kristu, o milosti, o vykoupení, postavení člověka ve vztahu a dialogu s Bohem, ve vztahu k jeho věčnému předurčení.

⁵⁷ BAHOUNEK, T. J. *Sociologický systém sociální nauky Církve*, s. 6.

Středověk se dále zabývá syntézou a uspořádáním výsledků patristického hloubání a dále výsledky přesněji propracovává. Zvláště sv. Tomáš Akvinský vede své studium ve světle víry a obrací se k hodnotám, činnostem, zřízením, které mají původ v přirozenosti.

Sv. Tomáš kladl ve svém díle důraz na rozum. Křesťanskou lásku chápal jako ctnost, která je postavena na dobrovolnosti a rozumné vůli při realizaci. Milosrdenství je projevem křesťanské lásky, která směřuje k vnějšímu projevu, prostřednictvím realizace pomoci bližnímu a dobročinností. Tím je docíleno naplnění nejvyššího dobra zjeveného Božím zákonem, poskytování dobra bližnímu spočívá ve zmírnění jeho bídy a je docíleno dobra vlastního, které přispívá ke spasení.⁵⁸

Dobročinnost člověk uskutečňuje prostřednictvím almužny. Tomáš Akvinský rozlišuje almužny tělesné a duševní. Za almužny tělesné pokládá nasytit hladovějící, napojit žíznivé, obléci nahé, poskytovat pohostinství, navštěvovat nemocné a poskytovat jim péči, vykupovat pohostinství, navštěvovat nemocné a poskytovat jim péči, vykupovat zajaté a pohřbívat mrtvé. Almuzny duševní dělí podobně jako almužny tělesné rovněž do sedmi skupin, tj. učit nevědomé, radit pochybujícím, utěšovat truchlící, napomínat hřešící, odpouštět urážejících, snášet nepohodlné a za všechny se modlit.⁵⁹

Křesťanské učení o milosrdenství právě mrzákům, nemocným a práce neschopným přiznávalo právo na život z almužen. Žebráci a lidé na okraji byli ve středověké společnosti nezbytní, protože poskytovali možnost ostatním lidem prokázat milosrdenství. Žebráci vzbuzovali soucit.

Sv. Tomáš Akvinský svým výkladem křesťanské lásky, milosrdenství a dobročinnosti vnesl do tradice evropského myšlení zásadu určitého sociálního zabezpečení. Jeho myšlenky se staly základem sociální nauky církve a doposud ovlivňují činnost a rozsah církevní sociální politiky. Z učení sv. Tomáše vychází, že dobročinnost je určena Božím zákonem.

Tomáš Akvinský je ve svém díle věrný odkazu antické filozofie, klade důraz na rozum. Tato skutečnost se odráží v jeho učení o křesťanské lásce, milosrdenství a dobročinnosti. Ve svém výkladu křesťanskou lásku chápe jako ctnost, která musí být dobrovolná a realizovaná na základě rozumné vůle. Projevem křesťanské lásky je

⁵⁸ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 34.

⁵⁹ KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 34.

milosrdenství, které směřuje k vnějšímu projevu, vedoucímu k poskytnutí pomoci bližnímu v nouzi. Dobročinnost zahrnuje tři podstaty věci, naplnění nejvyššího dobra zjeveného Božím zákonem, dobra bližního vedoucí ke zmírnění jeho bídy a dobra vlastního, kterým je přispění ke spáse.

Člověk uskutečňuje dobročinnost prostřednictvím almužny, která spočívá v nasycení hladových, obláci nahé, pohostinství, navštěvovat nemocné a poskytovat jim péči, vykupovat zajaté a pohřbívat mrtvé.

Svým výkladem křesťanské lásky, milosrdenství a dobročinnosti vnesl sv. Tomáš Akvinský do tradice evropského myšlení zásady budoucího sociálního zabezpečení. Jeho myšlenky se staly základem sociální nauky církve a doposud ovlivňují úkoly a rozsah sociální politiky církve.⁶⁰

Humanismus klade důraz na problém člověka jako hodnoty ve vědě, v politice, v krásnu. Církev tyto hodnoty oceňuje a přebírá je. Zabývá se problémem člověka, jeho hodnoty, sociálním rozměrem, dějinný pokrok a historičnost nauky o člověku a o jeho život ve společnosti a ve světě, pod vlivem stále nových poznatků na poli vědeckém, technickém, uměleckém, sociálním, ekonomickém a politickém.⁶¹

Dalšími prameny sociální nauky církve jsou encykliky a ostatní dokumenty papežů, kterými byli Pius IX., dále Lev XIII., který vydal první sociálně zaměřenou encykliku *Rerum novarum*, konče encyklikami papeže Benedikta XVI., které jsou věnovány přímo sociálním problémům současné doby.⁶²

2.1.2 Rozvoj papežského učení

Postupný rozvoj nauky papežů prochází čtyřmi obdobími.

První období je spíše negativní. Postoj církve se klaní k potřebě zůstat na mravně-náboženském poli, které je jí vlastní, a nechat, aby se ekonomicko-sociální svět nezávisle vyvíjel. Nevznikla potřeba zasáhnout přímo do některých problémů, nebyly vnímány sociální vztahy vedoucí třídy a dělnické třídy, mimo jiné také proto, že se tyto problémy se lehce pletly s politickými problémy. Zde církev působila jako složka

⁶⁰ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 34 - 35.

⁶¹ Srov. SPIAZZI, R. *Sociální kodex Církve*, s. 21 - 22.

⁶² Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 34 - 35.

spoluzodpovědná v tomto řádu a měla převážně negativní postoj vůči politickým hnutím.

Druhé období bylo již postupným dozríváním vědomí úlohy Církve v sociální oblasti pozitivní pro rozvoj. Přispěly k tomu nové politické podmínky, učitelský úřad pojednává o problémech spojených se sociálními jevy, které si uvědomuje.⁶³

Za Lva XII. a jeho nástupců se objasňuje stále více idea, že ze strany křesťanů spolu s dílem náboženského posílení musí zároveň pokračovat dílo sociální obnovy na základě zásady spásanosné činnosti, kterou má Církev vyvíjet vůči všem hodnotám, zřízením, způsobům lidského života.⁶⁴

Tímto pohledem se otevírá nová cesta vedoucí k přiblížení se problémům světa a nalézt způsob jak je řešit.

Třetí období je spojeno s vystoupeními Pia XII. v rozhlasových poselstvích a proslovech a s Janem XXIII., který vydává dvě encykliky *Mater et magistra* a *Pacem in terris*, i když jsou na naukové rovině, věnují více pozornosti sociální fenomenologii.

Čtvrté období: V papežských projevech, biskupských konferencích a biskupských synodů převládá ráz poselství, výzev a někdy i manifestů adresovaných věřícím i nevěřícím, i když je jejich základem výklad a popis sociálních jevů. Na základě historických podmínek to může být způsob evangelizace chudých, který je církvi vlastní.⁶⁵

2.1.3 Etapy sociálního učení

Sociální nauka Církve, i když je ve svých základech neměnná, identická a jednotná, nestala se uzavřeným systémem, ale přizpůsobuje se novým situacím společenského vývoje a pomáhá řešit problémy.⁶⁶

Hlavní etapy ve výkonu a vývoji sociálního učení jsou dány encyklikami a jinými papežskými dokumenty.

Z papežských dokumentů je nutno dále připomenout hlavně:

⁶³ Srov. SPIAZZI, R. *Sociální kodex Církve*, s. 23 - 24.

⁶⁴ SPIAZZI, R. *Sociální kodex Církve*, s. 24.

⁶⁵ Srov. SPIAZZI, R. *Sociální kodex Církve*, s. 25 - 26.

⁶⁶ Srov. VRAGAŠ, Š. *Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi*, s. 12.

encyklyky a ostatní dokumenty Lva XIII., zvláště *Arcanum*, *Immortale Dei*, *Sapientiae christianae*, *Libertas*, *Rerum novarum*;

encyklyky Pia X., *Il fermo proposito* a *Singulari madam*;

encyklyky Benedikta XV., *Nota ai Capi dei popoli belligeranti* a encyklyka *Pacem Dei munus*;

encyklyky Pia XI., obzvláště *Ubi arcano*, *Divini ileus Magistri*, *Casti connubii*, *Divini Redemptoris*, *Quadragesimo anno*;

sociální učení Pia XII., zejména v encyklyce *Summi Pontificatus*, v Proslovech a vánočních rozhlasových Poselstvích (1939 – 1957), v rozhlasovém Poselství Svatodušních svátků 1941, v rozhlasovém Poselství u příležitosti konce války (1944);

encyklyky Jana XXII., *Mater et Magistra* a *Pacem in terris*;

učení Pavla VI. v encyklykách *Ecclesiam suam* a *Populorum progressio*, v Projevu k Organizaci Spojených Národů a v Listu *Octogesima adveniens*, doplněných Dekrety a Konstitucemi II. vatikánského sněmu a dokumentem o Spravedlnosti ve světě biskupského synodu r. 1971;

encyklyky Jana Pavla II., zejména sociálním otázkám se věnují *Laborem exercens*, 1981, *Sollicitudo rei socialis*, 1987; četné Projevy, synodární akta a dokumenty,⁶⁷

encyklyky současného papeže Benedikta XVI.: *Deus caritas est* a *Caritas in veritate*.

2.2 Základní principy sociální nauky

Sociální principy jsou opravdovými základními kameny Katolické sociální nauky. O jejich vypracování se zasloužil zejména Učitelství úřad církve v průběhu jednoho století. Jsou to normy, zásady, kritéria, které pomáhají řešit sociální otázky společnosti. Poskytují společnosti mravní orientaci.

⁶⁷ Srov. SPIAZZI, R. *Sociální kodex Církve*, s. 26.

2.2.1 Princip personality - člověk jako osoba

Člověk jako osoba má svou nedotknutelnou důstojnost, kterou je třeba respektovat, chránit a zvelebovat. Již v encyklice Jana XXIII. Je psáno, že člověk je nositelem tvůrcem a cílem všeho sociálního úsilí.⁶⁸ I předchůdce Pius XII. se vyjádřil v podobném smyslu. v rozhlasovém poselství r. 1944 řekl, že člověk byl dlouho v sociálním životě pasivní složkou, musí se však stát ve společnosti subjektem, základem a cílem.⁶⁹

Důstojnost lidské osoby má svůj hluboký základ v tom, že Bůh stvořil člověka jako svůj obraz a povolal jej k nadpřirozenému životu, který převyšuje pozemský život. Člověk jako bytost obdařená rozumem a svobodnou vůlí a jako subjekt práv a povinností představuje první a základní hodnotu sociální nauky Církve, je srdcem a duší této nauky.⁷⁰

Základem katolické sociální nauky je křesťanský obraz o člověku a jeho důstojnosti. Pravdu o člověku podává Boží zjevení: Bůh stvořil člověka podle svého obrazu. A tak podstatou křesťanského chápání člověka je jeho podobnost s Bohem. Tato podobnost vytváří předpoklad opravdové svobody, důstojnosti člověka. Takto se křesťanská antropologie odlišuje od každé jiné ideologie. Úkolem církve je neohroženě bránit důstojnost člověka jako Božího obrazu.

Společnost je sice nadindividuální skutečnost, ale rozhodujícím činitelem v každé společnosti je jednotlivý člověk. A tak musí společnost jako celek, aby se udržela, přihlížet k sociálnímu dobru jednotlivců.⁷¹ Politika, ekonomie i právo musí tedy sloužit člověku.

2.2.2 Princip společného dobra

Mezi principy, které usměrňují a podmiňují život různých společenství a celé společnosti, patří na prvním místě princip společného dobra.

⁶⁸ Srov. JAN XXIII. *Mater et magistra*, čl. 219.

⁶⁹ VRAGAŠ, Š. *Sociálne princípy*, <http://ksn.frcth.uniba.sk> (8. 3. 2001).

⁷⁰ Srov. II. Vatikánský koncil, *Gaudium et spes*, čl. 12 – 22.

⁷¹ VRAGAŠ, Š. *Sociálne princípy*, <http://ksn.frcth.uniba.sk> (8. 3. 2001).

Vzájemná závislost lidí a povinnost vzájemně spolupracovat se zrcadlí ve spojitosti mezi všeobecným (společným) dobrem a dobrem jednotlivce.

Společné dobro je souhrn společenských podmínek, které umožňují a napomáhají dokonalému rozvoji lidské osobnosti všech jednotlivců společnosti.⁷²

Subjektem společného dobra je společenství: rodina, skupina (např. hospodářské, sportovní nebo kulturní sdružení), společenství státu nebo společenství všech národů, stejně jako každá osoba a každý jednatel.

Princip společného dobra říká, toto společné dobro je nejvyšším zákonem společnosti, protože zdůvodňuje společenskou autoritu, zavazuje členy společnosti a určuje zásadu přednosti dobra společnosti před dobrem jednotlivců. Společné dobro je základním principem budování společnosti a zárukou sociální spravedlnosti. V tomto smyslu jej můžeme definovat jako všeobecné realizování sociální spravedlnosti. I když společenské dobro stojí nad dobrem jednotlivce, není možné jej odloučit od dobra osob. Dobro jednotlivce zahrnuje v sobě celého člověka s jeho materiálními i duchovními potřebami.⁷³

Ve skutečnosti se společné dobro definuje jako „souhrn podmínek společenského života, v nichž mohou jednotlivci, rodiny i sdružení plněji a snadněji dosáhnout dokonalosti.“⁷⁴

2.2.3 Princip solidarity

Solidarita je dalším důležitým principem řídícím společenský život. Na základě tohoto principu se každá osoba spojuje s osudem společnosti jako její člen a ve světle evangelia je každý člověk spolu se všemi lidmi účastný na vykoupení. V encyklice *Sollicitudo rei socialis* papež Jan Pavel II. osobitým způsobem podtrhl princip solidarity, nazývající jej lidskou a křesťanskou ctností. Opis principu solidarity je velmi výstižný: „Skutečnost vzájemné závislosti se dnes chápe jako rozhodující systém vztahů hospodářství, kultury, politiky a náboženství, a přijímá se jako morální kategorie. Jakmile se tedy vzájemná závislost přijme v tomto smyslu, pak se patříčná

⁷² Srov. JAN XXIII., *Mater et magistra*, čl. 65, a *Pacem in terris*, čl. 55, II. Vatikánský koncil, *Gaudium et spes*, čl. 26.

⁷³ VRAGAŠ, Š. *Sociálne princípy*, <http://ksn.frcth.uniba.sk> (8. 3. 2001).

⁷⁴ II. Vatikánský koncil, *Gaudium et spes*, čl. 74.

odpověď na ni, tj. solidarita, stává morálním a sociálním postojem, „ctností“... Praktikování solidarity uvnitř společnosti je tehdy účinné, pokud její jednotliví členové navzájem respektují jako osoby... Biskupské heslo papeže Pia XII. znělo: *Opus iustitiae pax*, tj. pokoj je ovocem spravedlnosti. Dnes by se mohlo přesně to samé a stejnou silou biblické inspirace říci: - *Opus solidaritatis pax*, tj. pokoj je ovocem solidarity... Solidarita je nepochybně křesťanská ctnost.⁷⁵

Mravní postuláty tohoto principu zdůrazňují, že všichni lidé, skupiny, spolky, organizace, národy a kontinenty mají mít aktivní účast na výstavbě hospodářského, politického a kulturního života.

Princip solidarity se dá vyjádřit touto jednoduchou formulí: Lidé jsou nevyhnutelně odkázáni jedni na druhé a různými způsoby závislí jedni na druhých. Lidé však musí správně uskutečňovat tuto závislost pro dobro jednotlivců, jako i celku, a nést zodpovědnost za druhé a za celé společenství, a naopak, i společenství musí zase vzít na sebe péči o jednotlivé členy.⁷⁶

O solidární angažovanosti mluví i Jan Pavel II. v encyklice *Sollicitudo rei socialis*, v níž uvádí: „Kladné známky v současném světě jsou: rostoucí solidarita chudých, jejich akce ke vzájemné pomoci, veřejné manifestace, při nichž bez násilí předkládají své potřeby a svá práva a pokazují na neúčinnost nebo úplatnost státní moci.“⁷⁷

2.2.4 Princip subsidiarity

Princip subsidiarity (vzájemné podpory, pomoci) zaujímá v katolické sociální nauce specifické místo. Často je nazýván také klasickým sociálním principem katolické sociologie. Tento princip chrání lidskou osobu, organizace a místní společenství před nebezpečím ztráty jejich vlastní oprávněné autonomie. Je principem přednosti a zdůrazňuje právo a povinnost vlastní zodpovědnosti a svépomoci. Dá se říci, že jde o princip „decentralizace“.⁷⁸

Slovo subsidiarita je odvozeno od latinského výrazu *subsidium*, což je termín původně vojenský termín označující rezervu nebo zálohu. Římská vojenská

⁷⁵ Srov. JAN PAVEL II., *Sollicitudo rei socialis*, čl. 38 – 40.

⁷⁶ Srov. VRAGAŠ, Š. *Sociálne princípy*, <http://ksn.frcth.uniba.sk> (8. 3. 2001).

⁷⁷ Srov. JAN PAVEL II., *Sollicitudo rei socialis*, čl. 39.

⁷⁸ Srov. VRAGAŠ, Š. *Sociálne princípy*, <http://ksn.frcth.uniba.sk> (8. 3. 2001).

terminologie rozlišovala šiky bojující na frontě (*prima acies*) a šiky rezervní (*subsidiariae cohortes*), připravené v záloze.

Pojem subsidiarita se přenesl z vojenské na společenskou oblast a společenské uspořádání; v tomto smyslu označuje poskytnutí pomoci. Tímto pojmem se označuje kompenzující zásah (pomocný zákrok) větších sociálních organizmů (především státu) ve prospěch jednotlivců nebo menších sociálních skupin, např. rodiny. Princip subsidiarity je podmíněn principem solidarity a společného dobra, není to totéž. Princip solidarity hlásá, že lidé jsou závislí jeden na druhém, že jednotlivec zodpovídá za společenství a má vůči němu závazky a také společenství je zodpovědné za jednotlivce a je mu zavázané. Tuto vzájemnou závislost pak staví do jasného světla společné dobro. Princip subsidiarity (vzájemné podpory) naopak představuje všeobecné pravidlo či všeobecný řád, podle něhož pomoc (podpora) může a má vycházet od vyššího směrem k nižšímu, tj. od společenství (státu) k menším komunitám.⁷⁹

Klasickou definici subsidiarity najdeme v encyklice Pia XI. *Quadragesimo anno*. V ní papež charakterizoval subsidiární pomoc tak, jak je chápána dodnes, tj. z rezervy poskytnutá pomoc tomu, kdo ji nezbytně potřebuje: „To, co mohou jednotlivci provést z vlastní iniciativy a vlastním přičiněním, se jim nemá brát z rukou a přenášet na společnost. Stejně tak je proti spravedlnosti, když se převádí na větší a vyšší společenství to, co mohou vykonat a dobře provést společenství menší a nižší. To má totiž pak za následek těžké poškození a rozvrat sociálního řádu. Neboť každý společenský zásah svým působením a svou přirozenou povahou má přinášet pomoc údům těla společnosti, nikdy je však nemá ničit a pohlcovat.“⁸⁰

A dále papež Pius XI. říká: „Čím dokonaleji se tato zásada subsidiarity zachovává, čím dokonaleji budou jednotlivá sdružení seskupena do hierarchické soustavy, tím bude společenská autorita a vliv státu silnější a tím lepší a šťastnější budou poměry ve státě.“⁸¹

Pius XII. definoval princip subsidiarity jako základní princip, který církve vždy bránila. Podle tohoto principu mají činnost i zásahy ze strany společnosti vždy

⁷⁹ VRAGAŠ, Š. *Sociálne princípy*, <http://ksn.frcth.uniba.sk> (8. 3. 2001).

⁸⁰ PIUS XI., *Quadragesimo anno*, čl. 79.

⁸¹ PIUS XI., *Quadragesimo anno*, čl. 80.

podpůrný charakter a jejich cílem je doplnit činnost jednotlivce, rodiny nebo sociálních skupin.⁸²

Princip subsidiarity říká, kdy společnost může nebo musí přispět svou výpomocí a kdy ne. Jde tu o určení kompetence, kterou má společnost (stát) vůči parciálním komunitám a jednotlivcům. Úkolem státu však není strhnout na sebe co nejvíce kompetencí a centralizovaně spravovat veškerý společenský život. Princip subsidiarity vyžaduje, aby vyšší společenství podporovalo iniciativu nižších společenských sdružení a skupin. Princip subsidiarity je všeobecně-spoolečenský strukturální princip každé svobodné, lidsky důstojné společnosti. Každé určení kompetence ve státě, společnosti a společenských skupinách by se mělo řídit principem subsidiarity, přičemž přednost mají menší a níže postavená společenství a instituce, následují vyšší společenské organizmy a nakonec státní instituce.⁸³

Princip subsidiarity nachází svůj základ ve svobodě, důstojnosti a vznešenosti lidské osoby a také ve struktuře a povaze sociálních skupin. Člověk jako stvořená bytost převyšuje společnost, která mu má napomáhat při realizaci cíle osobního života. Subsidiární princip se charakterizuje také jako princip věčný, ontologický, právní, etický, zavazující.⁸⁴

Princip subsidiarity zaujímá v sociální nauce církve přední místo, je klasickým principem katolické sociální nauky. Správně uspořádaná společnost a státní řád jsou nemyslitelné bez subsidiárních (pomocných, podpůrných) struktur a organizací a bez rozdělení kompetencí. Na základě subsidiárního principu mají stát, společnost a každá nadřízená autorita přispět svou pomocí podřízeným skupinám nebo jednotlivcům, pokud tito nemohou splnit své cíle vlastními prostředky.

2.2.5 Sociální spravedlnost

Lidé mají schopnost sami volit a podílet se na vytváření společenského řádu, v jakém chtějí žít, katolické sociální učení musí nutně předložit vzor ideální sociální spravedlnosti, přičemž bude v souladu s posláním křesťanského i židovského člověka a s jeho přirozeným zákonem, který Stvořitel učinil součástí dějin. Sociální

⁸² Srov. VRAGAŠ, Š. *Sociálne princípy*, <http://ksn.frcth.uniba.sk> (8. 3. 2001).

⁸³ VRAGAŠ, Š. *Sociálne princípy*, <http://ksn.frcth.uniba.sk> (8. 3. 2001).

⁸⁴ Srov. ŠKODA, F. *Základy katolíckej sociálnej nauky*, 1991, s. 40.

spravedlnost má tři cíle. Za prvé se zaměřuje na uplatňování spravedlnosti v soukromém a osobním životě. Za druhé naznačuje, že sociální řád je předmětem představy, kterou sdílejí židé i křesťané jako druh řádu, který je hoden Stvořitele, k jehož spoluvytváření jsou povoláni. Za třetí znamená, že vůči nespravedlnosti pasivita a lhostejnost nestačí.⁸⁵

Pokud se lidé ve společenském řádu setkají s něčím nespravedlivým, musejí se společensky organizovat, aby vzniklou záležitost řešili. Tam, kde se nemůže prosadit jednotlivec, mohou během času organizovaná sdružení dosáhnout reformy a nakonec přispět ke zrodu spravedlivějšího systému společnosti.⁸⁶

Společnost je pro člověka nutností, jasně se o tom vyjádřil ve svém myšlenkách sv. Tomáš Akvinský v díle *De regimine principum*, I, kdy: „Je přirozeno člověku, aby byl tvorem společenským a občanským, žije ve společnosti s jinými; je to u něho ještě přirozenější, než u jiných tvorů, jak je toho důkazem přirozená nutnost.“⁸⁷

Moderní katolická tradice sociální spravedlnosti má svůj počátek u Lva XIII., jako protest proti utrpení, utrpení rodin. Základem byly osvědčené tradice, zvláště myšlení sv. Tomáše Akvinského.⁸⁸

Výchova k sociální spravedlnosti je požadavek dnešní doby. Protože se lidé více stýkají, sbližují, komunikují, musí nutně nastat vyrovnávání rozdílů. Otázka sociální spravedlnosti se nedá odbýt sentimentálními výzvami, ani povrchními nebo demagogickými hesly z novin a táborů. Vyžaduje poctivé a rozvážné studium, živý zájem a smysl pro druhé lidi, třebas i vzdálené a neznámé.⁸⁹

Katolické sociální myšlení je skromné, protože církev není sama nikdy dokonalá, pokud jde o její služebníky a lid. Uvědomuje si, že žádný společenský řád v dějinách nebude plně představovat Boží království.⁹⁰

⁸⁵ Srov. NOVAK, M. *Katolické sociální myšlení a liberální instituce*, s. 52 - 53.

⁸⁶ Srov. NOVAK, M. *Katolické sociální myšlení a liberální instituce*, s. 53.

⁸⁷ Srov. VAŠEK, B. *Křesťanská sociologie, I., Život sociální*, s. 67.

⁸⁸ Srov. NOVAK, M. *Katolické sociální myšlení a liberální instituce*, s. 56.

⁸⁹ ŠPIDLÍK, T. *Prameny světla*, s. 188

⁹⁰ Srov. NOVAK, M. *Katolické sociální myšlení a liberální instituce*, s. 54.

2.3 Dnešní východiska sociálního učení Církve

2.3.1 Nové sociální problémy

Jak velice se posunula v průběhu dějin pole sociálních problémů, je možno velmi dobře vyčíst ze sociálních papežských encyklik.

Quadragesimo anno (1931) požaduje lepší zapojení a spoluúčast dělníků na hospodářském životě. Proti centralistickým tendencím a monopolům vyzdvihuje subsidiární výstavbu společnosti.

Mater et magistra (1961) zdůrazňuje přednosti soukromých iniciativ v hospodářství a do popředí staví mezinárodní rozměr sociálních otázek.

Encyklika Pacem in terris (1963) vysvětluje základ hodnot pro mírové uspořádání společnosti a politiky.

Populorum progressio (1967) se zabývá stanovením podmínek pro pokrok v rozvojových zemích a je na straně mezinárodní solidarity.

Novým sociálním problémům se věnuje Octogesima adveniens (1971), především ve prospěch, kteří jsou vytlačováni na okraj společnosti, neboť za nimi nestojí žádné silné zájmové skupiny. Poukazuje již také na ekologické meze růstu společnosti.

Encyklika Laborem exercens (1981) dovršuje již staré dělnické otázky v novou otázku práce. U pojmu práce je vyzvedávána její sociálně etická a náboženská hodnota, tím je zdůrazněna tvůrčí a inovační povaha práce.

Obdobně pokračuje encyklika Sollicitudo rei socialis (1987), v níž se opět hovoří o mezinárodním problému rozvoje; ten je rozebírán i z hlediska práce a svépomoci.

Okružní list Centesimus annus (1991) shrnuje a oceňuje učení Rerum novarum, které dějiny potvrdily jako správné.⁹¹

⁹¹ Srov. OCKENFELS, W. *Katolická sociální nauka*, s. 29 - 30.

2.3.2 Zájem církve o sociální postavení člověka

Kořeny sociálního učení spočívají v dějinách spásy, které mají svůj původ ve vykupitelském poslání Krista a Církve. Církev si již od svého počátku všímala sociálního postavení člověka, bere si za příklad samotného Krista. Kristovo evangelijní poselství a Kristův příklad ve světě ukazují, že pravá lidská důstojnost tkví v osvobození od zlého a obnovení ducha Kristovou milostí.⁹²

Současná církev nepřichází s nějakou novou sociální naukou, ale reaguje na měnící se podmínky a návazně na změněné podmínky zdůrazňuje zásady tradičního učení, tak jak se utvářely ve světle Evangelia. Církev hlásá sociální nauku již od prvních staletí. V současné době je její rozvoj ovlivněn místními a dobovými požadavky ve společnosti prostřednictvím příslušných encyklik a jinými dokumenty. V sociálním učení se osvíceně spojuje normativní moment se sociologickým a antropologickým.⁹³

Sociální nauka církve ve své podstatě spojuje hledisko nadpřirozeného s hlediskem přirozeně normativním a s hlediskem filozofickým a vědeckým. Uplatňuje se zde jako zvláštní norma také učení.⁹⁴

Hlavním problémem, kterým se zabývá křesťanská sociální věda je lidskou společností zdůvodněný řád státu, společnosti a hospodářství. Z lidské přirozenosti člověka rozvinula křesťanská sociální věda tři principy, které umožňují takový řád: princip solidarity, princip subsidiarity a princip obecného blaha. Princip solidarity zavazuje lidi k vzájemné podpoře a k loajalitě vůči státu, a naopak stát k solidaritě s občanem i s jinými státy. Princip subsidiarity zavazuje stát především ke službě občanům a společnosti, která vychází z antropologického předpokladu, že kvalitní život jedince závisí na ochotě osoby chopit se iniciativy, postoupit určitou námahu a podávat výkon. Jednotlivci by neměla být odnímána vlastní iniciativa. Stát nemá na sebe přebírat úkoly, které mohou splnit menší územní celky nebo rodiny.⁹⁵

Podstatným jádrem katolické sociální nauky je principiální rozvoj křesťanského obrazu člověka. Jejím trvalým základem, jejími hlavními principy, stručně řečeno, jsou: solidarita, subsidiarita, obecné blaho.⁹⁶

⁹² Srov. VRAGAŠ, Š. *Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi*, s. 13.

⁹³ Srov. BAHOUNEK, T. J. *Sociologický systém sociální nauky Církve*, s. 6.

⁹⁴ Srov. BAHOUNEK, T. J. *Sociologický systém sociální nauky Církve*, s. 7.

⁹⁵ Srov. SPIEKER, M. *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*, s. 8.

⁹⁶ OCKENFELS, W. *Katolická sociální nauka*, s. 38.

Katolická sociální nauka nemá v úmyslu společnost integrálně "zcírkevnit", ale chce se, spolu s ostatními silami podílet na vytváření společnosti, v níž by byla zaručena spravedlnost pro všechny.⁹⁷

Sociální učení církve je normativní vědou. Všímá si lidské společnosti, jejího života, charakteru a uspořádání, vyvozuje na základě křesťanského pořádku spásy zásady, normy a úlohy pro historické podmínky dané společnosti. Na rozdíl od sociologie má katolické sociální učení normativní charakter. Při řešení sociálních otázek určuje a uplatňuje normy a usiluje o spravedlivý sociální pořádek, který je v souladu s Božími zákony.⁹⁸

Církev se v průběhu celé své existence účastnila a účastní na politickém, hospodářském a sociálním životě společnosti. Rozvoj společnosti a vznik problémů byl podnětem pro církev, aby formulovala celou řadu pravidel, směrnic a iniciativ. Podnětná byla jednání na koncilové nebo na papežské úrovni.⁹⁹

Její obsahem jsou zásady spravedlnosti a rovnosti, které církev vypracovala na základě harmonizace učení evangelia a zdravého rozumu. Za ústřední hodnotu dynamického vývoje, který směřuje k postupnému uskutečňování obecného blaha a k překonání sociálních výkyvů, považuje církev sociální spravedlnost. Jejím předpokladem je láska k bližnímu, doplněná a usměrňovaná milosrdenstvím, které inspiruje a realizuje vzájemnou úctu a pomoc člověka člověku.¹⁰⁰

Aktivity, které církev vykonává do dnešních dnů, jsou ve svém celku směřující ke zlepšení základních podmínek pro život člověka ve společnosti, za předpokladu zachování lidské důstojnosti, sociálního bezpečí, pocit sounáležitosti člověka se společností a s jeho hodnotami.¹⁰¹

⁹⁷ OCKENFELS, W. *Katolická sociální nauka*, s. 52.

⁹⁸ Srov. VRAGAŠ, Š. *Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi*, s. 12.

⁹⁹ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 33.

¹⁰⁰ KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 33.

¹⁰¹ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 33.

2.3.3 Nezbytnost a meze systému dávek sociálního státu

Úkolem státu je zajistit obecné blaho, podporovat rozvoj individuálního života občanů prostřednictvím systému sociálních dávek. Katolická sociální nauka vždy prosazovala koncepci sociálního státu.¹⁰²

Stát má povinným pojištěním nebo jinými vhodnými prostředky zaručit, aby výpadek příjmu, vzniklý nemocí, invaliditou, nezaměstnaností či stářím, nepřivedl zaměstnance a jeho rodinu do nouze. Má pomáhat rodinám s dětmi nést hmotné zatížení. Má zprostředkovat životní minimum těm, kdo potřebují pomoc. Má zmírňovat příliš velké sociální rozdíly a zaručovat lidsky důstojné uspořádání pracoviště.¹⁰³

Důležitý je postoj občanů vůči společnosti, stát by měl dbát, aby pod vlivem poskytnutých sociálních dávek, občané nesli odpovědnost a nebyli netečnými.

Je-li stát zavázán k obecnému blahu, nemůže se omezit jen na roli dohlížejícího. Jeho úkolem je mimo jiné podporovat rozvoj individuálního života občanů fungujícím systémem sociálních dávek. Katolická sociální nauka vždy koncipovala stát jako stát sociální. Stát má povinným pojištěním nebo jinými prostředky zaručit finanční pomoc při řešení situace vzniklé z důvodu nemoci, invalidity, nezaměstnanosti či stářím, zaměstnanci a rodiny v nouzi.¹⁰⁴

Omezení systému dávek sociálního státu je podmínkou sociální stability státu. Spočívá v logice principu subsidiarity. Mají-li dávky sociálního státu za cíl podpořit individuální úsilí a odpovědné utváření vlastního života, nikoli je však nahradit, je sociální stát ohraničen hned vlastním účelem. Jeho dávky mají být pomocí k svépomoci, ne její náhražkou. Mají individuální úsilí zajišťovat, povzbuzovat, podporovat a umožňovat, nikoli nahrazovat.¹⁰⁵

V zajištění financování sociálních dávek je sociální stát odkázán na prostředky, které musejí být teprve nahospodařeny. Dávky by měly být průhledné pro příjemce i poskytovatele a neměly by být zátěží na obou stranách.

¹⁰² Srov. SPIEKER, M. *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*, s. 21.

¹⁰³ SPIEKER, M. *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*, s. 21. Srov. JAN XXIII., *Pacem in terris*, čl. 64; II. Vatikánský koncil, *Gaudium et spes*, čl. 69.

¹⁰⁴ Srov. SPIEKER, M. *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*, s. 21.

¹⁰⁵ SPIEKER, M. *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*, s. 21.

Katolická sociální nauka vždy zdůrazňovala, že k řešení sociálních a politických problémů je nezbytná i změna chování a smýšlení.¹⁰⁶

Postoje, očekávání a způsoby chování občanů mají pro budoucnost sociálního státu nemenší význam než struktury systému dávek sociálního státu, stanovené zákonodárcem.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Srov. SPIEKER, M. *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*, s. 22.

¹⁰⁷ SPIEKER, M. *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*, s. 22.

3 SOCIÁLNÍ POLITIKA STÁTU A JEJÍ VYMEZENÍ

Sociální práce vzešla z humanitních a demokratických idejí, její hodnoty jsou založeny na úctě a v rovnost, hodnotu a důstojnost všech lidí a ve své činnosti pokládá za klíčové principy uplatňování lidských práv a dodržování sociální spravedlnosti. Od samých svých začátků před více než stoletím sociální práce se orientuje na naplnění lidských potřeb a rozvinutí lidských možností, ve snaze zmírňovat chudobu a osvobozovat zranitelné a ponížené lidi, být jim po odborné stránce nápomocna v procesu společenské integrace, při zvládání obtíží a navození potřebné sociální změny. Sociální práce se postupně stala jedním z pilířů mnoha společenských systémů a její hodnoty tvoří nedílnou součást národních a mezinárodních etických kodexů.¹⁰⁸

Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu.¹⁰⁹

Obsah sociální politiky státu spočívá v naplňování péče o uspokojování potřeb lidí, které jsou pro ně důležité. Důležitým faktorem jsou ekonomické a společenské podmínky, kulturní vyspělost a tradice dané země, což se viditelně odráží v cílech a úkolech sociální politiky. Obecným cílem je rozvoj člověka, který je uspokojován prostřednictvím obecně platných principů státní sociální politiky, dále konkrétními opatřeními jednotlivých sociálních aktivit, za použití nástrojů sociální politiky. Mezi nástroje sociální politiky řadíme právo, sociální programy, ekonomické nástroje, hromadné sdělovací prostředky a také orgány ve veřejné správě.¹¹⁰

Současná sociální politika je svým cílem zaměřena na *individuální odpovědnost* vůči sobě a na *princip solidarity*, to znamená, že lidé s vysokými příjmy jsou solidární s těmi, kteří z různých důvodů takové příjmy nemají.

Princip pomoci všech občanů, je postaven na solidární pomoci jedněch občanů jiným, s tím, že na obou stranách jsou všichni občané.

Solidarita se sociálně potřebnými, se zakládá na kritériu sociální potřebnosti, a to především na příjmu občana, respektive jeho rodiny s tím, že stát definuje *životní minimum* jako výchozí bod občanské solidarity a je i pro stát centrálním bodem sociální politiky.

¹⁰⁸ KRAHULCOVÁ, B. *Kontexty sociální a charitativní práce*, s. 9.

¹⁰⁹ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 213.

¹¹⁰ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 12.

Cílená individuální pomoc spočívá v přímém poskytování sociálních příspěvků sociálně slabým občanům státem, který je nositel a garant sociální politiky.

Je určitá *lhostejnost státu* vůči tomu, jak občané sociální pomoci využívají a na co vynaloží od státu získané prostředky.¹¹¹

3.1.1 Subjekty sociální politiky

Sociální politika je realizována v obecné rovině státními a nestátními, tržními a netržními subjekty. V současné době je zájmem státu podpora úlohy nestátních subjektů, které působí v oblasti sociální politiky. Podporovány jsou zejména veřejně prospěšné neziskové organizace, např. nadace, příspěvkové organizace.

Stát stále plní důležitou roli rozhodující a integrující v sociální politice.

Zaměstnavatelé či firmy zabezpečují ta opatření, která byla stanovena státem a jeho orgány. Kromě toho mají možnost realizovat činnosti související s péčí o zaměstnance, nebo i členy rodiny (mohou být např. podnikové sociální služby, nebo Fond kulturních a sociálních potřeb). Současný trend je spíše tyto aktivity a výhody z důvodu nedostatku financí omezovat či rušit.

Obce působí ve vymezených oblastech působnosti sociální politiky pro dané území, samosprávní celek, což se děje na základě delegované rozhodovací pravomoci, prostřednictvím samosprávy.

Rozmanité občanské iniciativy, dobročinné organizace, charitativní instituce působí v určitém vymezeném okruhu sociálních, zdravotních a dalších služeb, které vhodným způsobem rozšiřují nabídku služeb. Tato oblast služeb se zabývá hlavně činností pro uspokojování veřejného zájmu dané společnosti.

Občané, rodiny a domácnosti jsou tradičními subjekty sociální politiky, mají široké pole působnosti řešení různých sociálních situací týkajících se blízkých osob na základě vzájemné podpory a pomoci.¹¹²

¹¹¹ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 12.

¹¹² Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 10.

3.1.2 Objekty sociální politiky

Sociální politika je oblastí zabývající se především jedincem, lidskou osobností, která je součástí celé společnosti. Objekty sociální politiky jsou všichni obyvatelé daného státu, určité skupiny osob, jednotlivci.¹¹³

3.2 Historické základy novodobé sociální politiky

Od nejstarších dob historie člověka se stále opakovaly a vznikaly situace, kdy ve společnosti byli lidé, kteří sami nemohli přiměřeně uspokojovat své potřeby. Takovými situacemi se zabývala různá společenství, od států a měst, profesní či hospodářská, až církevními konče.

V počátku neexistoval systém přijímaných opatření a jednalo se o sociálně zaměřené úlevy, které se orientovaly na úlevy z fiskálních, pracovních nebo vojenských povinností pro určité společenské vrstvy obyvatel. Dokladem jsou dochované písemné prameny ve starověkých civilizacích, Egyptě, antickém Řecku a také v Římě. V té době společnost často reagovala na výskyt sociálního neklidu a komplikací represivně, např. byli vyháněni ze společnosti nebo fyzicky likvidováni. Konflikt ve společnosti se přenášel navenek a tím se orientoval na válečná tažení nebo kolonizaci.

Sociální politika se utvářela postupně, na základě historických zdrojů dokládající zásah státu. Jedná se především o zásahy státu regulující pracovní podmínky námezdních pracovníků, veřejné chudinství, instituce založené na vzájemné pomoci a zabezpečení pro skupiny osoby, o které měla veřejná moc zvláštní zájem.¹¹⁴

3.2.1 Stát a pracovní podmínky námezdních dělníků

Opatření, která vyplývala z aktuálních hospodářských a sociálních podmínek společnosti v určité době, postupně nabývala podoby závazných právních norem.

¹¹³ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 10 – 11.

¹¹⁴ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 13.

Důležitým mezníkem byla průmyslová revoluce a s ní je spojen i vznik právních předpisů označovaných termínem „tovární zákony“. Jejich vývoj je nejlépe doložen v Anglii, na počátku právních úprav v této době je statut o dělnících vydaný roku 1349.

V vydávání jednotlivých opatření za cíl upravit nebo stanovit maximální mzdy, stanovit minimální pracovní dobu a povinnost pracovat. V roce 1563 je zaveden institut smírčích soudců, kteří jsou pověřeni stanovením mezd. V roce 1530 jsou vydávány tzv. „krvavé zákony“, které byly namířeny proti tulákům a žebrákům. Na jejich základě byl brán ohled na staré a práce neschopné osoby, které měly povolení k žebrotě, ti kteří to zneužívali a měli to jako zdroj svého zabezpečení, byli krvavě trestáni.

V období do konce 19. století tyto první předpisy upravující podmínky námezdních dělníků měly spíše protisociální charakter, vzhledem k tomu, že byly na straně zaměstnavatele. Na přelomu 18. a 19. století dochází díky změnám hospodářským a politickým k jejich humanizaci. Průmyslová revoluce přináší nový pohled na stanovení maximální mzdy, minimální délce pracovní doby a povinnost pracovat, jako zbytečné a brzdící ekonomicko politický rozvoj.

V předpisech upravujících pracovní podmínky námezdních pracovníků od počátku je zřejmé, že se snažily zabránit jejich sdružování. V Anglii dělnické koalice byly zakazovány v manufakturách. Až roku 1871 bylo uzákoněno odborové hnutí.

V našich zemích není žádných významných zásahů a předpisů upravujících pracovní podmínky námezdních pracovníků, až významné reformy Marie Terezie a Josefa II.

V roce 1681 je vydáván patent o žebrácích a tulácích, Karel VI. V roce 1728 vydává edikt „K podpoře továren a manufaktur“. Neexistovala nějaká ucelená úprava pracovních podmínek. Ke zrušení poddanství a feudálních břemen dochází roku 1848, kdy se legislativou upevňuje svoboda podnikání prostřednictvím živnostenského řádu z roku 1859 a zásady konkurence upravuje obchodní zákon z roku 1862.¹¹⁵

¹¹⁵ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 14.

3.2.2 Vzájemná pomoc ohrožených osob

Sdružení osob, nejčastěji dělníků, vzniká za účelem vzájemné pomoci a podpory pro případ hrozícího rizika. Již v antickém Řecku a Římu, kde existovala charitativní obce, které měly charakter veřejnoprávní. Obdobné instituty nacházíme během středověku, které byly nejčastěji na úrovni cechů a gild, nebo jako náboženská sdružení (bratrstva). Nejbližší sociálně politicky zaměřena byla instituce sdružení horníků, horní bratrstva – Knappschaften. V horních řádech ze 16. století je doloženo ustanovení zabývající se hospodařením s prostředky bratrstva, a to prostřednictvím bratrských pokladen. Obdobné pokladny existovaly i v profesních korporacích, kterými byly cechy.

Zejména ve střední Evropě, v Německu vzniká institut vzájemné pomoci ohrožených osob, nejbližší mají sociální politice vznikající *svépomocná sdružení dělníků a institut pojištění*, zabývající se řešením sociálně politických problémů.

Nejvíce se začaly šířit podpůrné dělnické spolky počátkem 19. století. Spolky vznikaly spontánně a stát ve snaze získat dohled a kontrolu nad nimi, si vyhradil právo povolovat je a dohlížet na jejich činnost. V roce 1854 byl přijat zákon, který ukládal povinnost zřizovat pro dělníky závodní podpůrné pokladny a taktéž živnostenským řemeslnickým společenstvím zřídit pokladny tovaryšské.

Vzájemně podpůrná dělnická sdružení jsou ve vrcholu svého vývoje základem dnešního *sociálního pojištění*. Ve Francii byl roku 1681 učiněn první krok k systému sociálnímu pojištění, kdy byla zřízena neprofesní státní instituce k vyplácení důchodů vysloužilým námořníkům. V 18. století vznikaly další projekty obdobné sociálnímu pojištění, které představovaly myšlenku zmírňování sociálních nejistot na principu pojištění pod dohledem státu.

Myšlenka pojištění k řešení sociálněpolitických problémů byla realizována v Německu koncem 80. let 18. století. Projekt sociálního pojištění uskutečnil kancléř Otto von Bismarck, který vydal celou řadu legislativních opatření.¹¹⁶

¹¹⁶ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 16.

3.2.3 Zabezpečení poskytované veřejnou mocí pro skupiny osob

Jednalo se o poskytování zabezpečení veřejnou mocí, kterou představovali např. zeměpán, panovník, stát; bylo pro osoby nebo skupiny osob, o které měla zvláštní zájem. Patřily sem majetkové výhody, které se dostaly osobám a jejich rodinám, zejména příslušníkům státní byrokracie, za záslužnou službu v aparátu absolutní monarchie. Taktéž se jednalo o zabezpečení vojenských vysloužilců a o odškodnění těch, kdo v souvislosti s válečnou činností utrpěli ztráty.

Nemovitě výsluhy zanikly po realizaci tereziánských katastrů v letech 1747 a 1757. Stát začal přecházet na systém přiznávání peněžních důchodů. V druhé polovině 18. století se začal tvořit systém tzv. odpočivných a zaopatřovacích platů, zde patřily výslužné, odbytné, sirotčí a vdovské penze a další. Postupem času nárok na tyto platy získává stále širší okruh osob, jejichž pracovní poměr souvisel se státem. Zaznamenává se vývoj veřejného zabezpečení, osoby, které se účastní tohoto systému, jsou viditelně zvýhodňováni ve srovnání s jinými námezdnými pracovníky.

Na našem území bylo citlivým problémem zabezpečení vojenských vysloužilců a každý nový válečný konflikt přinesl potřebu se tímto zabývat. Ještě koncem 18. století byla vojenská služba doživotní, změna charakteru armád nastala v polovině 19. století, kdy byla osmiletá a bylo možno odejít do civilního zaměstnání. Vysloužilí vojáci měli nárok na zabezpečení státních zaměstnanců.

Zákonem z roku 1775 začal být státem vytvářen systém veřejné péče o válečné poškozence. Válečným poškozencem byli invalidé, pozůstalí po padlých a osoby, které utrpěly škodu následkem válečných událostí.¹¹⁷

3.2.4 Veřejné chudinství

Novodobá sociální politika se musela zabývat veřejným chudinstvím. Pod tímto termínem je zahrnuto poskytování zvláštní péče o osoby bez majetku a neschopné práce, které stát zabezpečoval. Veřejné chudinství, zakládající se na solidaritě státu, obce, církve má kořeny již ve starověku.

¹¹⁷ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 17.

V období středověku na našem území byla chudinská péče plně realizována církevními institucemi a do určité míry se také spolupodílely obce, vrchnosti a cechy. Jistý charakter dohledu zde byl zajištěn policejně bezpečnostními předpisy.

Velmi dobrých výsledků s ohledem na danou dobu bylo dosaženo v Praze, kde byla chudinská péče organizována na základě vydaného zvláštního chudinského řádu, rozdělení péče bylo, dle území farností a faráři byli „otci chudých“. Tento model byl napodoben v Elberfeldu, ale role církve byla vytlačena na okraj. Odtud se dále rozšířil upraven „elberfeldský systém“.

V druhé polovině 19. století přišla nová úprava, kdy rozhodující význam měl vydaný zákon o právu domovském z roku 1863, na něj navazoval chudinský zákon pro Čechy vydaný roku 1868. Tyto předpisy vymezovaly, že občan měl právo na nejnutnější chudinské zaopatření v jeho domovské obci.¹¹⁸

3.2.5 Růst významu sociální politiky

Z historického vývoje sociální politiky vyplývá, že i přes počáteční skromný rozsah sociálních opatření je velmi významnou součástí celkové struktury společenského života. Realizace sociálních opatření v dalším vývoji prokázala svoje opodstatnění. Tlak rozvíjející se strojové tovární soustavy a nutnost zákonodárství regulující pracovní podmínky postupně získávalo sociálně politickou kvalitu. Sociální reformy byly prostředkem pro řešení sociálních problémů. Příkladem je boj za osmihodinovou pracovní dobu a zavedení sociálního pojištění v Německu. V Českých zemích byl realizován požadavek všeobecného volebního práva. Předmětem právních úprav byl v Československé republice až po skončení 1. světové války (zák. č. 91/1918 Sb.).

Projekt sociálního pojištění jako první prosadil v Německu kancléř Otto von Bismarck (1815-1898). Do historie sociální politiky se zapsal v duchu známého hesla „Zuckerbrot und Peitsche“ postojem, na jedné straně protisocialistický zákon, na druhé sociální pojištění. Sociální opatření měla v Německu dlouhou tradici např. obce měly od roku 1530 povinnost starat se o lidi v nouzi, nastala legalizace činnosti vzájemných podpůrných spolků v roce 1794 pruským občanským zákoníkem.

¹¹⁸ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 14 – 15.

Byly přijaty sociální zákony které mají klíčový význam: o nemocenském pojištění (1883), o úrazovém pojištění (1884) a o invalidním a starobním pojištění (1883).

Sociálně politická činnost se téměř do konce 19. století zaměřovala na nejvíce sociálně ohrožené vrstvy populace, které byly odkázány na cizí pomoc. Péče byla postavena na soukromé dobročinnosti a od poloviny 19. století byla právně upravena chudinskými zákony. Tyto zákony ukládaly obcím povinnost zajistit péči těm dospělým i dětem, nebyla-li jiná možnost řešení situace. Od 80. let 19. století docházelo v Rakousku–Uhersku k postupnému rozvoji sociálně politického zákonodárství. Cílem bylo zmenšení rizika dopadu sociálních událostí na člověka, především se jednalo o vznik velkých sociálních skupin populace námezdních pracujících, na které rizika zhoršení sociální situace dopadala přímo. Riziky byla nemoc, mateřství, úraz, invalidita, stáří a ztráta zaměstnání.¹¹⁹

Sociální péče získává významu následnými dějinnými událostmi, první světová válka a po jejím konci vznik republiky, tím se otevřela příznivá doba pro postupné zavádění dalších sociálních reforem.

3.3 Sociální politika a její vývoj v České republice do roku 1989

3.3.1 Vymezení pojmů

3.3.1.1 Definice sociálního státu

Lze za ně považovat: liberální hospodářství, pluralitní demokracii, minimální decentralizaci státní moci a správy. Když se za pomoci uvedených předpokladů pokusíme definovat sociální stát pro naši potřebu vidíme, že za něj můžeme považovat stát, jehož demokraticky organizovaná moc prostřednictvím sociální legislativy a státní správy zabezpečuje, aby všichni občané měli přístup k veřejnému školství, aby jim byla dostupná odpovídající zdravotní péče a aby měli zajištěný nezbytný příjem na úrovni životního minima.¹²⁰

¹¹⁹ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, Praha 2000, s.53.

¹²⁰ KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 44

3.3.1.2 Sociální zabezpečení

Tradičně je sociální zabezpečení definováno souborem sociálních událostí nebo sociálních rizik, kvůli kterým jsou zaktivizovány příslušné politické a administrativní instituce, aby kompenzovaly finanční důsledky těchto situací nebo událostí. Těmito riziky jsou zejména nemoc, stáří, dětství, nezaměstnanost, ztráta živitele, invalidita, mateřství, chudoba. Pod pojem sociální zabezpečení se zařazují i nejrůznější zdravotní a sociální, stejně jako neformální sociální iniciativy. Ve svém důsledku je sociální zabezpečení „ochranou před ztrátou zdrojů“. V praxi úředníci a administrátoři vidí podstatu své činnosti jako snahu kompenzovat finanční ztráty vzniklé dočasným vyloučením z trhu práce. Sociální zabezpečení z obecného pohledu jsou hromadně garantované a poskytované náhradní zdroje sociální suverenity a sociálního bezpečí. Jsou to hromadně organizované platby, které jsou aktivovány v předem definovaných situacích sociální nouze a pro své příjemce plní úlohu náhradních nebo vyrovnávacích příjmů. Sociální zabezpečení v tomto smyslu funguje především jako institucionalizovaná a univerzalizovaná sociální podpora, nebo kompenzace. V dávkových soustavách jde o sociální rehabilitaci a sociální ochranu vždy až zprostředkovaně a nepřímou. Zájem je soustředěn na vzájemně propojené regule pro výplatu nejrůznějších důchodových dávek, nemocenských dávek, rodinných příspěvků. A nic více.¹²¹

Sociální zabezpečení má vážné problémy, jsou představovány jako potíže s financováním, nespokojenost s nízkou efektivitou přerozdělování, nebo se mluví o ztrátě důvěry v byrokratické struktury moderní společnosti. Lidé přestávají být ochotni akceptovat financování takových velkých sociálních programů, ze kterých by nějak přímo neprofitovali. Doba přestává být nakloněná zabezpečování rovnosti. Došlo ke ztrátě důvěry veřejnosti ve schopnost úřední vlády přiměřeně reagovat na konkrétní problémy. Spíše je zabezpečováno konkrétních, již jednou dosažených pravidelných příjmů. Rozšířila se averze vůči byrokraticky nastavenému systému moderního státu. Veřejnost požaduje sociální a zdravotní služby uzpůsobeny jejich potřebám.¹²²

¹²¹ Srov. KONOPÁSEK, Z. *Estetika sociálního státu*, s. 17 - 20.

¹²² Srov. KONOPÁSEK, Z. *Estetika sociálního státu*, s. 124 - 130.

3.3.2 Sociální politika období první republiky

Po první světové válce se začaly měnit postoje podnikatelských kruhů a stát nabízel velkorysejší postoj k sociální politice. Politické síly, které byly ze zástupců dělnictva získávaly svým výbojným jednáním na autoritě a síle. Nastaly konflikty mezi dělníky a podnikateli. Bylo možno i zaznamenat jisté výnosné podnikání spojené se sociálním pojišťovnictvím a jejich ukládací politikou.

Po válce, v nově vzniklém Československu vyšlo několik pokrokových sociálněpolitických předpisů, kterým bylo v roce 1918 zřízeno Ministerstvo sociální péče. Tento ústřední orgán státní správy měl v kompetenci řešení otázek péče o mládež, válečných poškozených a pozůstalých po obětech války, sociální pojištění, zprostředkování práce, péče o nezaměstnané, ochranné dělnické zákonodárství, vystěhovalectví a byty.

Československý stát jako první v celosvětovém měřítku uzákonil roku 1918 osmihodinovou pracovní dobu. Po skončení první světové války byl zaveden systém podpor v nezaměstnanosti.

Důležitým právním předpisem první republiky v oblasti sociální politiky byl v roce 1924 přijat zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, který byl obecně nazván „zákon o sociálním pojištění“.

Sociální politika první republiky byla na celosvětové úrovni a ve svém vývoji držela krok s ostatními okolními státy. Nový stát stavěl na demokratických základech, vycházel z humánních tradic českého národa a mimo jiné ze sociální filozofie prezidenta T. G. Masaryka.

Sociální politika v období první republiky byla vedena ve smyslu zvyšování ochrany, zejména v oblasti práce, pro stále větší počet osob, tím byl řešen mimo jiné i problém veřejného chudinství. Je poskytována pomoc osobám, které jsou poškozeny válkou. V té době byl podporován vznik dobrovolné sociální péče, mezi které patřil Československý Červený kříž nebo Masarykova liga proti tuberkulóze. Velkým dílem přispěla i charitativní činnost, kterou prováděly církve v řadě ústavů.

Součástí sociálně politických opatření byla také bytová politika, která musela především řešit situaci nebydlících osob. Dochází k výstavbě sociálních bytů i k ochraně nájemníků.

Sociální opatření se také promítají do středního a vysokého školství, zde působí prostřednictvím různých nadací a podpůrných spolků, aby bylo umožněno studovat i studentům nemajetným a z nižších sociálních vrstev.

Do popředí se v tomto období dostává také rodinná politika a rodinná sociální péče. V zákoně o sociálním pojištění je přihlíženo k rodině a k početnosti rodiny v případě invalidity, nemoci a stáří. V zákoně bylo upraveno pojištění i pro případ mateřství, které znamenalo pro matku finanční pomoc v době před porodem, bezplatnou pomoc při porodu, finanční pomoc po porodu a pojištění zahrnovalo i odměnu za kojení.

Rodina se stala středem zájmu v oblasti sociální péče a zdravotní péče. V tomto období se je předmětem zájmu také pomoc a péče o zanedbané a opuštěné děti, zdravotně postižené děti, byla snaha snížit kojeneckou úmrtnost vhodným sociálním prostředím, osvětou a lékařskou péčí.

Hlavní zájem sociální politika zaměřovala na rozvoj sociálního zákonodárství, upravujícího oblast práce především v soukromém sektoru a možnosti vzniku sociálních důsledků plynoucích z pracovních rizik. Tyto snahy se promítly v přijetí zákona č. 221/1924 Sb. o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, které prováděly na základě pojišťovacího principu příslušné pojišťovny. Pojištění zakládalo nárok na nemocenské dávky a různé formy důchodů (starobní, vdovský, sirotčí), pohřebné. Dávky byly závislé na rodinném stavu a početnosti rodiny. Byla uzákoněna osmihodinová pracovní doba.

Byla řešena péče o osoby, odkázané na veřejnou pomoc a zejména pro válečné poškozence. Po skončení první světové války v roce 1919 a 1920 bylo upraveno poskytování rent, účastníkům války, ale i pro jejich rodinu, podle míry poškození zdraví. Kromě renty existoval nárok na léčebnou péči a rehabilitaci. Nezaměstnanost byla vedle krize v oblasti bydlení a pojištění válečných poškozenců, jedním z nejvýznamnějších sociálních problémů této doby. Finanční podpory v nezaměstnanosti byly právně upraveny zákonem již v roce 1918 a následně několikrát novelizovány do roku 1925, kdy byl zaveden tzv. gentský systém. Novelty byly důsledkem nestabilních hospodářských poměrů po první světové válce. Nejvyšší nezaměstnanosti bylo dosaženo u nás v roce 1923 a v roce 1930 následovala hospodářská krize. Gentský systém byl založen na dobrovolném pojištění dělníků u odborových organizací, proti riziku nezaměstnanosti. Stát se podílel určitou spoluúčastí na tomto příspěvku a k této

částce přidával příspěvek. Odborníky byl prosazován návrh zavedení povinné účasti na pojištění proti nezaměstnanosti. Druhá světová válka přerušila tyto snahy v oblasti sociální péče.¹²³

Původní zaměření oblasti sociální péče bylo velmi široké a jeho základním rysem byla pouze subsidiární, podpůrná role, která měla úlohu nejzazší záchranné sítě pro ty osoby. Vlivem vývoje sociálního zákonodárství přetrvává a zužuje se na oblast péče podpůrné a ústavní pro jisté skupiny lidí.

Podle domovského práva, za chudého byl považován ten, kdo si nemohl vlastními silami opatřit potřebnou výživu. Podpory byly vypláceny za určitých podmínek. Žadatel musel mít domovskou příslušnost v obci na území státu (domovské právo), musel být nezpůsobilý uživit se vlastní prací a nesměl mít zákonný nárok na obživu vůči jiným osobám.

Chudinská péče zahrnovala i určité finanční zaopatření v péči o nemocné, úhrada nákladů za pohřeb a péče o mládež, zejména o výživu a výchovu dětí. Obce rozhodovaly podle finančních zdrojů o její konkrétní podobě, např. formou provozování ústavů pro staré osoby (chudobince, chorobince, starobince), učňovské domovy, noclehárny pro osoby bez přístřeší. Byly poskytovány příspěvky na výchovu dětí, svěřovaly se děti do pěstounských rodin, zřizovaly se ústavy pro děti zdravotně postižené, sirotčince, jesle, opatrovny, mateřské školy nebo chudé děti byly posílány do zotavoven. Financování bylo prováděno z více zdrojů: na úrovni obecních, okresních, zemských, státních a soukromých organizací.¹²⁴

S nástupem druhé světové války se již značných finančních prostředků z rezerv sociálního pojištění zmocnil Hitler, který je použil na vedení války.¹²⁵

3.3.3 Období po roce 1945

Košický vládní program v květnu roku 1945 položil základy velkorysé sociální politiky státu a dalšího zajištění sociální péče pro všechny vrstvy pracujícího lidu ve městech i na venkově.

¹²³ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 54 - 55.

¹²⁴ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 55 - 56.

¹²⁵ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 21 - 22.

Prvořadou změnou bylo odstranění tzv. hladových mezd, zavedení rovnoprávné mzdy žen, úprava dovolených na zotavenou a zavedení rodinných přídatků.

Stěžejní byla přestavba sociálního pojištění a přetvoření na národní pojištění. Vzhledem k politické situaci byly změny vedeny na úkor čistoty právního předpisu a jeho bezvadnosti se záměrem více prosadit populistická hesla té doby a systém měl vyhovovat především vládnoucí politické linii komunistické strany. Zákon o národním pojištění po dlouhých politických zápasech byl přijat roku 1948 v dosti upravené podobě.

3.3.4 Sociální politika a její priority po roce 1948

V roce 1948 převzali moc komunisté, nastalo období více než čtyřiceti let budování komunismu. Ostatní evropské státy měly období po druhé světové válce ve znamení budování sociálního státu, oproti zemím budující socialismus, kde docházelo k postupnému přejímání sovětských vzorů a docházelo k deformaci systému v oblasti sociální politiky.¹²⁶

V období pro roce 1945 byly učiněny změny v oblasti zrovnoprávnění žen v mzdové politice, byla provedena úprava dovolených a zavedení plošných přídatků na děti, které se staly od roku 1947 důležitým příjmem rodin. Byl dokončen zákon o národním pojištění (č. 99/1948). Byl nově zřízen Fond národního pojištění, do kterého přispívali zaměstnanci, zaměstnavatelé a stát. Tento zákon je hodnocen jako jeden z mála demokratických kroků v sociální politice v této době. Následovaly další reformní, které vedly k přehnanému zdůrazňování státu s státní moci v oblasti sociální politiky, a nejen v této oblasti. V roce 1951 – 1952 bylo zrušeno sociální zaopatření státních zaměstnanců. Došlo ke znárodnění zdravotnictví. Systém byl rozdělen do tří celků: preventivní zdravotní péče, nemocenské pojištění a důchodové zabezpečení a sociální péče. V roce 1956 proběhla další reforma, která znamenala zánik národního pojištění a vznik systému státního sociálního zabezpečení. Vznikl jednopilířový a neměnný systém financování ze státního rozpočtu, který se vyznačoval neprůhledným přerozdělováním. Systém dávek dlouhodobě nereagoval na změny životních nákladů, po roce 1961 důsledkem stabilní cenové hladiny a mírnému růstu mezd, sociální dávky

¹²⁶ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 56.

stagnovaly. Oblast sociálního zabezpečení byla reformována v období normalizace roku 1975, kdy došlo k odstranění důchodového zdanění a rozšířil se okruh osob pobírající dávky a služby sociální péče. Celková struktura systému zůstala beze změn.

Další úprava v oblasti sociálního zabezpečení byla v roce 1988, kdy byly řešeny problémy poměru mezi důchody a mzdami.¹²⁷

Chudoba nepatřila do používaného slovníku tehdejší doby, byla stanovena „hranice sociální potřeby“, na základě které byly stanoveny určitým skupinám obyvatel nacházejících se „pod hranicí životního minima“ jednorázové nebo opakující se dávky sociální péče.

V oblasti sociální péče nedocházelo k rozvoji a reagování na změny, postupně se vytvářela propast mezi životní úrovní občanů v produktivním věku a občanů v postproduktivním věku. Stále zřetelněji se v této době ukazuje trend stárnutí populace a zhoršující se zdravotní stav populace. Důsledkem byla rostoucí poptávka po dávkách a službách sociální péče pro seniory a zdravotně postižené občany.

Instituce sociální péče (domovy důchodců, ústavy sociální péče), byly umístěny v nevyhovujících prostorách a kapacita také nepokrývala poptávku.¹²⁸ Jednalo se převážně o budovy a zámky, které byly vyvlastněny po druhé světové válce. Tento majetek byl převážně využit k sociální péči jako ozdravovny, k péči o děti a staré lidi.¹²⁹ Nová výstavba sociálních zařízení byla zcela nedostačující.

V 70. letech došlo vzhledem k nutnosti rozšíření nabídky a spektra poskytovaných služeb, k vzniku terénní sociální péče, zejména pečovatelská služba a později i domy s pečovatelskou službou. Stát byl organizátorem a zároveň realizátorem v této oblasti. Oblast občanských a charitativních iniciativ byla zatlačena do pozadí a nebylo jim umožněno působit v oblasti sociálních služeb. Ve společnosti takto udržovaný stav vedl ke ztrátě pocitu solidarity a zodpovědnosti vůči slabým a hendikepovaným mezi občany.¹³⁰

Oblast sociální politiky byla ovlivněna komunistickou ideologií a aplikací sovětských deformací, což se odrazilo ve všech oblastech života společnosti. Nástrojem

¹²⁷ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 56 - 58.

¹²⁸ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 58.

¹²⁹ Srov. PAVLÍČEK, V. *O české státnosti*, s. 156.

¹³⁰ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 58 - 59.

k naplnění ideologických cílů sloužila politika zaměstnanosti, politika v oblasti školství, zdravotnictví, přístupu k rodině, bydlení, kultuře apod.

V období a v prostředí reálného socialismu byl za ideál sociálního státu považován socialistický stát.¹³¹

Plná zaměstnanost, státní byrokraticko centralistický model národního hospodářství a jeho správa byly nástroji k naplňování sociální politiky státu. Sociální dávky i mzdy byly rozdělovány na základě ideologického chápání sociální spravedlnosti a zásluh o budování socialismu. Lidé byli utvrzováni ve zbytečnosti sociální politiky a její pojem byl chápán jako problém kapitalistické společnosti. Systém upřednostňoval fyzickou práci dělníků, před prací duševní, která se musela podřizovat ideologickým omezením. Byl uměle vyrovnáván rozdíl mezi mzdou a výkonem. Příjem rodin často byl nedostačující a ženy v rámci koncepce zrovnoprávnění žen na trhu práce hromadně nastupovaly do zaměstnání a zároveň byla nasycena poptávka po pracovních silách v poválečném období. Přídavky na děti se staly neodmyslitelným zdrojem ve finančním zajištění rodiny.¹³²

3.3.5 Důsledky komunistického režimu v sociální oblasti

Podceňování sociálně politických záležitostí a odsouvání jejich významu a nedostatečné koncepční řešení pro společnost, přinesly značné důsledky, které se projevují dodnes. Negativními dopady období budování socialismu působící na oblast sociální politiky bylo odstranění všech subjektů z oblasti sociální politiky, stát byl jediným garantem; došlo k deformaci v systému sociálního zabezpečení (neměnný jednopilířový systém s neprůhledným přerozdělováním); přerušení kontinuity v oblasti výzkumu i teorie sociální politiky; ideologicky a pokřiveně prezentována sociální spravedlnost; rozdělování podle zásluh; zkreslené chápání sociálních jistot a pasivity příjemců; ztráta pocitu občanské solidarity; pokřivené vazby mezi lidmi.

Byla přerušena kontinuita v oblasti teorie, praxe, výzkumu a také ve vědomí lidí. Dodnes někteří lidé vzpomínají na dříve existující jistoty ve společnosti, zejména v oblasti zaměstnání, kdy dříve nepřišel nikdo o práci, bez ohledu na pracovní výkon.

¹³¹ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 22 - 26.

¹³² Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 59.

V roce 1968 bylo zřízeno Ministerstvo práce a sociálních věcí, také byl založen výzkumný ústav, který se zabýval sociálními výzkumy sociálně nejohroženějších skupin (staří lidé, rodiny s dětmi, romská populace, problematika tzv. společensky nepřízpůsobených občanů). Lidem, kterým náležely dávky sociální péče byli označováni jako „občané s omezenou možností spotřeby“. Stát se od 70. let zaměřil na sociální politiku prováděnou na úrovni podniků, výdobytkem byly podnikové rekreace zaměstnanců, podnikové byty a další výhody pro zaměstnance, náklady byly hrazeny bez ohledu na hospodaření podniku. Nebyly povoleny v sociální oblasti soukromé nebo charitativní iniciativy, které by uspokojovaly potřeby ohrožených skupin obyvatel.¹³³

Sociální stát nemůže být realizován v totalitních a autoritativních režimech. Tyto systémy nemohou naplnit jedno z kritérií sociálního státu, a to, že by měla být zaručena prvotnost jedince před státem.

Sociální stát se musí stále zabývat aktuálními sociálními problémy ve společnosti. Prioritami z obecného hlediska je potlačování nouze, prevence a pomoc ve stáří a v nemoci, zvýšení informovanosti a minimalizace nečinnosti. Je nezbytné dodržování zásadních zásad demokratického právního státu, které jsou založeny na úctě k právům a svobodám člověka a občana.¹³⁴

3.4 Sociální politika po roce 1989

Po roce 1989 následně po politických změnách, kdy se přebudovával totalitní systém v systém demokratický, došlo v oblasti ekonomiky k přechodu centrálně plánovaného hospodářství k tržní ekonomice. Realizace těchto změn se neobešla bez sociálních dopadů na obyvatele v podobě nezaměstnanosti, pokles reálných příjmů a chudoba nejvíce zranitelných skupin obyvatelstva. Od počátku bylo nutno realizovat také sociální reformu, sociální politika v pojetí vyspělých tržních ekonomik neexistovala. Prostřednictvím transformace se směřovalo k systému, kde je charakteristické demokratické uspořádání celé společnosti, tržní mechanismus,

¹³³ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 60.

¹³⁴ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 44 - 45.

kompenzace negativních dopadů společenských změn na jednotlivé lidi a systém morálních hodnot.¹³⁵

Byl vytvořen „Scénář sociální reformy“ (4. 10. 1990), který stanovil tyto úkoly: budování sociální sítě; zaměření se na aktuální rizika; vytváření nových institucí a institutů, jako jsou úřady práce, sociální pojištění, životní minimum; valorizační mechanismy, kolektivní vyjednávání a vytváření nových zákonů.

Záchranná sociální síť v sobě zahrnuje soubor různých legislativních norem upravujících různá sociální opatření, kterými stát garantuje všem občanům určitou minimální úroveň pomoci v případech, kdy se dostanou do závažných, státem uznaných nouzových sociálních situací.

Obsahuje garance v oblasti zaměstnanosti směřující k aktivnímu přístupu i zajištění podpor v nezaměstnanosti, garanci minimální mzdy, zabezpečení sociálně slabých obyvatel sociálními dávkami a službami. Je zajištěn minimální důchod, ochrana bydlení, garance poskytování ústavní sociální péče. Jsou definovány mechanismy valorizace sociálních dávek vzhledem k růstu životních nákladů a mezd.¹³⁶ Docházelo ke ztrátě motivace pracovat, to v důsledku znamenalo pro určité skupiny lidí výhodnější být příjemcem sociálních dávek a docházelo k zneužívání sociálních dávek nebo podpor v nezaměstnanosti. Je nutno dodržet zásadu, že sociální příjmy nesmí být příliš vysoké a stanovení takové hranice je velmi obtížné.

3.5 Nové sociální problémy

Nový sociální systém musel nutně reagovat na aktuální podmínky a nově se vyskytující problémy ve společnosti. Mezi první sociální problémy, které přinášela změněná společenská situace patřila neskrývaná prostituce, byla potřeba začlenění tisíců vězňů propuštěných po amnestii a z výkonu trestu, bylo to bezdomovectví a migrace uprchlíků z jiných států přes naše území na Západ. Do popředí se dostávalo postavení národnostních menšin na našem území, s tím spojené otázky sociálního zabezpečení uprchlíků, cizinců s dočasným pobytem nebo trvalým pobytem a také

¹³⁵ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 61.

¹³⁶ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 62.

cizích dělníků, kteří u nás pracovali nelegálně, bez pracovního povolení. Projevila se naléhavá potřeba pomoci obětem násilí, zneužívaným a zanedbávaným dětem, drogově závislým, problém gamblerství, pomoc ženám, které byly k nám zavlčeny a zneužívány sexuálním obchodem, pomoc i repatriovaným menšinám českého obyvatelstva. V devadesátých letech byla snaha o přeměnu systému v poskytování sociálních služeb, byly vytvářeny nové, navracející se k tradici alternativy ústavní péče. Masivně se vznikaly nestátní církevní a jiné organizace poskytující sociální péči. Novinkou byly i neprofesionální poskytovatelé sociálních služeb založených na dobrovolných pracovnících. Od roku 1989 vzniklo velké množství občanských sdružení, nevládních organizací, se zaměřením na sociální a zdravotní oblast a vytváření alternativ k tradičním formám sociální práce. Zcela novou oblastí sociální práce se staly tzv. alternativní tresty a alternativní postupy trestního řízení. Soudem byly zřízeny funkce tzv. probačních pracovníků, kteří se zabývají úkony souvisejícími s návrhem těchto postupů a provádí kontrolu jejich plnění.¹³⁷

Důležitou oblastí bylo profesní vzdělávání kvalifikovaných sociálních pracovníků, kteří svou odbornou prací zaváděli právní úpravy do reálného prostředí společnosti. Postupně objevené sociální problémy nové nebo v minulém období potlačované na okraj zájmu společnosti se nyní pojmenovaly a bylo nutno teprve hledat jejich řešení, nebo přebírat metody práce v jiných zemích. Česká republika byla v období, kdy usilovala o přijetí do Evropské unie, a bylo nutno s ní uvést v soulad svou legislativu, praxi sociálních služeb i požadavky na sociální pracovníky.

Nelze opomenout v této oblasti působící Společnost sociálních pracovníků České republiky, která byla ustanovena již v roce 1921 a znovuobnovena v roce 1990. Toto profesní sdružení sociálních pracovníků pořádá akreditované vzdělávací programy, odborné konference a pracovní dny, kde se probírají aktuální společenská témata týkající se sociální práce. Další asociací, která sdružuje sociální pracovníky, je Profesní komora sociálních pracovníků, která vznikla v roce 1997 především pro podporu rozvoje sociální práce a jejich metod a zvyšování prestiže sociální práce jako etablovaného profesionálního oboru.¹³⁸

¹³⁷ Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 152.

¹³⁸ Srov. *Sociální práce*, 2/2008, ročník 8, s. 11 – 13.

3.6 Současný systém sociálního zabezpečení

Současný systém sociálního zabezpečení stojí na třech pilířích, kterými jsou pojištění, podpora a pomoc.

3.6.1 Pojištění

3.6.1.1 *Důchodové pojištění*

Základním hmotně právním předpisem, který upravuje nároky na důchody poskytované ze základního důchodového pojištění, způsob stanovení výše důchodu a podmínky výplaty je zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Český důchodový systém se skládá ze dvou částí. Prvním je povinné základní důchodové pojištění, vedle toho existuje druhé dobrovolné doplňkové, příspěvkově definované, kapitálově financované penzijní připojištění se státním příspěvkem, jako třetí jsou produkty komerčních pojišťoven – zejména životní pojištění. Ze základního důchodového pojištění se poskytují tyto důchody: starobní (včetně tzv. předčasného starobního důchodu); invalidní; vdovský a vdovecký; sirotčí.¹³⁹

3.6.1.2 *Nemocenské pojištění*

Nemocenské pojištění je upraveno zákonem č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Pojistné na nemocenském pojištění je upraveno zákonem č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.

Z nemocenského pojištění se poskytují čtyři druhy peněžitých dávek, které vyplácí okresní správa sociálního zabezpečení a hradí se ze státního rozpočtu (z příjmů z pojistného): nemocenské, peněžitá pomoc v mateřství, ošetrovné, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a v mateřství.¹⁴⁰

¹³⁹ Srov. *Důchodové pojištění*. <http://www.mpsv.cz/cs/3>. (1. 4. 2011).

¹⁴⁰ Srov. *Nemocenské pojištění v roce 2011*. <http://www.mpsv.cz/cs/7>. (1. 4. 2011).

3.6.1.3 Sociální pojištění

Organizaci a provádění sociálního zabezpečení upravuje zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů. Sociální zabezpečení podle tohoto zákona zahrnuje nemocenské pojištění zaměstnanců a nemocenské pojištění osob samostatně výdělečně činných. Sociální zabezpečení provádějí tyto orgány: Ministerstvo práce a sociálních věcí, Česká správa sociálního zabezpečení, okresní správy sociálního zabezpečení, Ministerstvo obrany, Ministerstvo vnitra a Ministerstvo spravedlnosti.¹⁴¹

3.6.2 Podpora:

3.6.2.1 Státní sociální podpora

Systém státní sociální podpory upravuje zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. Dávky státní sociální podpory jsou:

a) Dávky poskytované v závislosti na výši příjmu jsou: přídavek na dítě, sociální příspěvek, příspěvek na bydlení.

b) Ostatní dávky: rodičovský příspěvek, dávky pěstounské péče, porodné, pohřebné.

O dávkách státní sociální podpory rozhodují a je vyplácejí příslušné úřady práce.¹⁴²

3.6.3 Pomoc:

3.6.3.1 Dávky v hmotné nouzi

Systém pomoci v hmotné nouzi upravuje zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. Je celkem novou formou pomoci pro osoby s nedostatečnými příjmy, tato pomoc by měla dále motivovat tyto osoby ke snaze zajistit si práci prostředky k uspokojení životních potřeb. Je to jeden z nástrojů boje proti sociálnímu vyloučení. Vychází z principu, že každá osoba, která pracuje, by se měla mít lépe než ta, která jen pobírá sociální dávky. V zákoně je upraven institut veřejné služby, který doplňuje vedle veřejně prospěšných prací, krátkodobého

¹⁴¹ Srov. *Sociální pojištění*. <http://www.mpsv.cz/cs/1349>, (1. 4. 2011).

¹⁴² Srov. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.

zaměstnání a dobrovolnické služby možnost osoby dlouhodobě se nacházející ve stavu hmotné nouze, zachovat si nebo rozvíjet pracovní dovednosti.

Jsou zde zahrnuty dávky, kterými se řeší pomoc v hmotné nouzi:

- Příspěvek na živobytí je základní dávkou pomoci v hmotné nouzi, která pomáhá osobě, nebo rodině při nedostatečném příjmu.

- Doplatek na bydlení řeší pomoc při nedostatku příjmu k uhrazení nákladů na bydlení, v případě, že nestačí vlastní příjmy osoby či rodiny včetně již přiznaného příspěvku na bydlení ze systému státní sociální podpory.

- Mimořádná okamžitá pomoc je poskytována osobám, které se ocitnou v situacích vyžadujících bezodkladné řešení. Zákonem jsou stanoveny situace: v případě neposkytnutí pomoci osobě hrozí vážná újma na zdraví; postižení vážnou mimořádnou událostí (živelní pohroma, větrná pohroma, požár, záplavy apod.); nedostatek prostředků k úhradě jednorázového výdaje (poplatek za vystavení dokladů, ztráta peněz); nedostatek prostředků k nákupu nebo opravě předmětů dlouhodobé potřeby nebo k uhrazení nákladů spojených se vzděláním nebo zájmovou činností nezaopatřených dětí; v případě ohrožení sociálním vyloučením (osoby vracející se z vězení, dětského domova, z pěstounské péče, po ukončení léčby chorobných závislostí).

O dávkách rozhodují a vyplácejí je příslušné pověřené obecní úřady.¹⁴³

3.6.3.2 Dávky sociální péče: Příspěvek na péči

V souvislosti s probíhající reformou sociálních služeb a v souladu se sociální politikou EU byl schválen zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, který podstatnou měrou změnil systém sociálních služeb a nově zavedl příspěvek na péči. Hlavním důvodem pro zavedení nového zákona byla především potřeba změnit systém sociálních služeb vycházející z právní úpravy z konce 80. let (zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení), který byl již postupem doby nevyhovující současným podmínkám a neodpovídal základní myšlence moderní sociální politiky, kterou je sociální začleňování ohrožených osob. Zákon přinesl nový způsob financování sociálních služeb, ale také zcela novou filozofii poskytování

¹⁴³ Srov. Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

sociálních služeb. Sociální služby pomáhají lidem žít běžným životem, zaručují zachování lidské důstojnosti, ctí individuální lidské potřeby, umožňuje sociální začleňování jednotlivce do společnosti a prevenci sociálního vyloučení. Sociální služby poskytují obce a kraje, nestátní neziskové organizace a fyzické osoby, a také Ministerstvo práce a sociálních věcí. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů upravuje podmínky poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci prostřednictvím služeb a příspěvků na péči. Dále upravuje podmínky pro vydání oprávnění k poskytování sociálních služeb, inspekci poskytování sociálních služeb, předpoklady pro výkon činnosti v sociálních službách a předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka. Zákon upravuje zajištění kvality a odbornosti sociálních služeb, plánování sítě sociálních služeb v krajích a obcích prostřednictvím zavedení metody komunitního plánování sociálních služeb na základě potřeb lidí a podpora občanských a svépomocných aktivit.

Základním nástrojem fungování modelu sociálních služeb je poskytování příspěvku na péči. Jedná se o státní sociální dávku, která posiluje finanční soběstačnost uživatele sociálních služeb. Příspěvek náleží osobě, která z důvodu nepříznivého zdravotního stavu je závislá na pomoci další osoby. Příspěvek na péči je stanoven ve čtyřech stupních:

Stupeň I (lehká závislost)

Stupeň II (středně těžká závislost)

Stupeň III (těžká závislost)

Stupeň IV (úplná závislost)

O dávkách rozhodují a vyplácejí je příslušné pověřené obecní úřady.¹⁴⁴

3.6.3.3 Dávky sociální péče pro osoby se zdravotním postižením

Podmínky jsou upraveny v doposud po úpravách platné vyhlášce MPSV ČR č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

Poskytované dávky:

Jednorázový příspěvek na opatření zvláštních pomůcek

Příspěvek na úpravu bytu

¹⁴⁴ Srov. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Příspěvek na zakoupení motorového vozidla
Příspěvek na celkovou opravu motorového vozidla
Příspěvek na zvláštní úpravu motorového vozidla
Příspěvek na provoz motorového vozidla
Příspěvek na individuální dopravu
Příspěvek na úhradu za užívání bezbariérového bytu
Příspěvek na úhradu za užívání garáže
Příspěvek úplně nebo prakticky nevidomým občanům.
Poskytují se dále:
Mimořádné výhody (průkazy TP, ZTP, ZTP/P)
Bezúročné půjčky
O dávkách rozhodují a vyplácejí je pověřené obecní úřady.¹⁴⁵

3.7 Sociální politika v České republice ve vztahu k sociálně vyloučeným

3.7.1 Chudoba a sociální vyloučení

Pojem sociální vyloučení začal být používán od poloviny šedesátých let 20. století. Doba vzniku byla ovlivňujícím faktorem. Jednalo se o období všeobecného vzestupu a vysokých ambicí všech vrstev obyvatelstva. Upozorňoval na ostudné přežívání části populace, na kterou vůbec nepamatoval ekonomický rozmach, který všem ostatním zaručoval rostoucí blahobyt.

Šlo o lidi, kteří v době stále vyšší modernizace celé společnosti působili jako živý doklad minulého sociálního systému. Jejich bída byla dána tím, že na žádnou práci nedosáhli, nikoliv tím, že by je práce ožebračovala.¹⁴⁶

Sociální politika státu je postavena na zprostředkování a garanci solidarity mezi občany.

V České republice je používán pojem sociálně vyloučení, který souvisí s chudobou způsobující nerovné příležitosti, nedostupné vzdělání, omezen přístup k bohatství a znemožněna participace na společenském životě. Tito lidé postiženi sociálním

¹⁴⁵ Srov. <http://www.mpsv.cz/cs/8>. Zdravotní postižení. (2. 4. 2011).

¹⁴⁶ Srov. KELLER, J. *Tři sociální světy*, s. 168.

vyločením mají stále větší potíže proniknout na trh práce a udržet se na něm. Tito lidé jsou vyloučeni nejen z pobírání pravidelných příjmů za práci, ale také z možnosti odborově se organizovat.¹⁴⁷

Vzniklá sociální nerovnost přináší nový pohled na staré věci.

V současné době se stát zaměřuje na pět definovaných prioritních oblastí. Patří zde prevence sociálního vyloučení v důsledku předluženosti, kdy tento problém v současné ekonomické situaci zasahuje nejširší skupiny obyvatel. Zlepšení přístupu na trh práce osobám, které jsou již vzdáleni z nějakých příčin tomuto trhu. Aktivní přístup územní veřejné správy při tvorbě a hodnocení akčních plánů boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Zvýšení úrovně vzdělanosti a konkurenceschopnosti chudých a vyloučených lidí na trhu práce. Podpora přiměřeného bydlení sociálně vyloučených skupin a řešení problému bezdomovectví.

V rámci aktivit Evropského roku 2010 byl vyhlášen Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Na základě uvedených priorit bylo za finanční podpory Evropské unie České republice celkem přiděleno asi 9 miliónů eur. Finanční prostředky byly použity na dvanáct projektů, které byly zaměřeny na rozvoj ekonomické gramotnosti a na prevenci předluženosti, na zlepšení přístupu na trh práce osobám vzdáleným tomuto trhu, na aktivizaci veřejné správy a na zvýšení úrovně vzdělanosti a konkurenceschopnosti vyloučených osob.¹⁴⁸

Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení má za úkol sledovat dohodnuté cíle a hlavní zásady Evropského roku 2010. Tento dokument je v souladu se strategickým rámcovým dokumentem Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení (2010), který vydala Evropská komise, kde jsou popsány priority a pokyny pro činnost v rámci Evropského roku 2010. Hlavní cíle a zásady jsou:

- Uznání práva lidí žijících v chudobě na důstojný život.
- Zdůraznění odpovědnosti každého jedince za boj proti chudobě.
- Podporu soudržnější společnosti.
- Opětovné potvrzení politického závazku EU bojovat proti chudobě a sociálnímu vyloučení.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Srov. KELLER, J. *Tři sociální světy*, s. 168.

¹⁴⁸ Srov. <http://www.mpsv.cz/files/clanky/8136/22012010.pdf>. (2. 4. 2011).

¹⁴⁹ Srov. <http://2010againstopoverty.ec.europa.eu>. (1. 4. 2011).

Dalším dokumentem je Národní plán rozvoje sociálních služeb pro období 2011 – 2016, který je strategickým dokumentem, vymezujícím hlavní východiska a cíle v oblasti sociálních služeb na celostátní úrovni, který vznikl v souladu se zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Zákonem je uložena ministerstvu práce a sociálních věcí povinnost zpracovávat střednědobý národní plán rozvoje sociálních služeb za účasti krajů, zástupců poskytovatelů sociálních služeb a zástupců osob, kterým jsou sociální služby poskytovány.

3.8 Nová sociální rizika

Nové sociální riziko představuje například vzniklá situace, kdy člověk má práci, ale její charakter a odměna za práci mu však neumožňují se vymanit z chudoby, a dokonce mu ani neumožňuje hradit náklady na bydlení bez pomoci příslušných sociálních dávek. Zmíněná sociální rizika se týkají více žen než mužů.¹⁵⁰

Nové sociální riziko – tzv. pracující chudoba – připomíná spíše poměry, které vládly po většinu 19. století, kdy bylo vcelku běžné, že celé kategorie námezdních zůstávaly chudé, i když jejich příslušníci usilovně pracovali.

Jiným příkladem nového sociálního rizika je hrozba, že člověk zestárne v chudobě, třebaže pracoval celý život a zároveň po celý život platil daně a pojistné. Tento typ nového rizika plyne ze skutečnosti, že odpracovaná doba už přestává (opět na rozdíl od poměrně nedávné minulosti) spolehlivě zajišťovat pro období, kdy v důsledku stáří přestane být ekonomicky aktivní.¹⁵¹

V minulé době se s tímto problémem setkávali lidé, kteří nepracovali a neměli dostatečný majetek.

Nové sociální riziko se také může týkat člověka, který nezíská kvalifikované, nebo žádné zaměstnání, bez ohledu na to, že investoval svůj čas a energii do vzdělání. Nelze tedy předpokládat, že riziko špatného, či dokonce žádného zaměstnání hrozí jen lidem s nižším vzděláním.¹⁵²

¹⁵⁰ Srov. KELLER, J. *Tři sociální světy*, s. 146.

¹⁵¹ KELLER, J. *Tři sociální světy*, s. 146.

¹⁵² Srov. KELLER, J. *Tři sociální světy*, s. 146.

3.9 Přípravované sociální reformy v roce 2011

Ministerstvo práce a sociálních věcí zpracovalo návrhy změn, které zahájí legislativní proces sociální reformy, které by měly vést ke zjednodušení systému, jeho zlevnění i zefektivnění, rozšíření možnosti kontroly a také jednodušší postup pro příjemce dávek. Účelem je snížení nákladů na administrativu, státní výdaje by se neměly snižovat na úkor příjemců dávek. Bude zaveden jednotný formulář pro podání žádosti o všechny dávky, bude určeno jedno výplatní místo, dojde k sloučení dávek do větších celků a tím jejich počet bude zredukován. Nově bude zavedeno poskytování služeb péče o děti, což bude poskytování péče o různě velké dětské skupiny. Zavedena bude také nová živnost „Péče o dítě do tří let věku v denním režimu“.

Cílem reformy bude:

- Lepší adresnost sociálních dávek.
- Dosažení maximální možné účelnosti dávek.
- Zefektivnění práce orgánů státní správy.
- Snížení administrativní zátěže pro uživatele služeb.
- Zkvalitnění systému péče o ohrožené děti.
- Podpora sladění rodinného a pracovního života u rodin s dětmi.
- K dosažení cílů je nutno:
 - Zavedení jednotného výplatního místa dávek, kterým budou úřady práce
 - Snížení počtu vyplácených dávek a jejich sloučení do větších celků.
 - Zavedení efektivního hodnocení příjmů žadatelů o dávky.
- Tyto mechanismy by se měly promítnout ve všech relevantních agendách Ministerstva práce a sociálních věcí.¹⁵³

Další připravovanou změnou je důchodová reforma, která by měla přinést stabilizaci a stabilitu v uvedených krocích:

- Snížení vedlejších nákladů na práci, což by znamenalo zrušení příspěvku na státní politiku zaměstnanosti a zrušení povinného příspěvku na úrazové pojištění.
- Zvýšení daňové úlevy na děti.
- Valorizace všech typů důchodů.

¹⁵³ Srov. <http://www.mpsv.cz/files/clanky/10142/12012011.pdf>. (2. 4. 2011).

- Valorizace životního minima. Zvýšením úrovně životního minima dojde ke zvýšení dávek v hmotné nouzi pro osoby, které by zvýšením dolní sazby DPH byly ohroženy chudobou.¹⁵⁴

Připravované změny po zveřejnění procházejí obrovskou vlnou diskuzí politiků, odborníků a veřejnosti. Ozývají se skeptické hlasy zpochybňující úspornost navrhovaného nového systému a organizační struktury, je obava ze snížení sociálních jistot.

Úřady práce po dvaceti letech mění svoji organizační strukturu a uspořádání a postupně by měly převzít některé další agendy spojené s výkonem státní správy. Nová legislativní úprava je dána zákonem č. 73/2011 sb., o Úřadu práce ČR, jehož účinnost nastala dne 1. 4. 2011.

Nová organizační struktura úřadů práce je dalším předpokladem pro připravované změny v oblasti správy služeb zaměstnanosti, dávkových systémů a také v oblasti posílení kontrolní činnosti.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Srov. <http://www.mpsv.cz/files/clanky/10406/22022011.pdf>. (2. 4. 2011).

¹⁵⁵ Srov. <http://mpsv.cz/cs/10614>. 2. 4. 2011 (2. 4. 2011).

4 SOUČASNÁ CHARITATIVNÍ SLUŽBA V ČESKÉ REPUBLICE

Křesťanská charita je pro všechny, kdo mají potřebné prostředky, nevyhnutelnou součástí křesťanského života, a v životě kněžském je charitativní činnost jedním z nezbytných oborů působnosti. Neboť láska k Bohu a k bližnímu jsou prvními povinnostmi křesťana, a charita není nic jiného než láska k bližnímu, projevovaná skutky.¹⁵⁶

Charita je dobročinnost z křesťanské lásky prokazovaná trpícím. Jejím účelem je pomáhat trpícímu bližnímu, a to abychom mu v jeho obtížích ulevili a - je-li normální - abychom jej přivedli k takovému stavu, aby si své potřeby mohl obstarat sám.¹⁵⁷

4.1 Z historie vývoje charity

4.1.1 Charita za 1. republiky

O zřízení organizované charity na Moravě se zasloužil arcibiskup Dr. Ant. Cyril Stojan. Následně se ujal aktivity P. Ludvík Antonín Bláha, kaplan na Svatém Kopečku u Olomouce. P. Bláha sestavil statistický i historický přehled o významu a práci katolických řeholí pracujících na základě milosrdné lásky ve spise „Několik kapitol z dějin naší charity“. Arcibiskup Stojan usiloval zařadit charitativní činnost jako jednu z nejdůležitějších složek církve do programu veřejného církevního života. V Olomouci se brzo nato ustavil Svaz Charity, jehož stanovy byly schváleny úřady 7. února 1922. V Brně 30. března 1921 zástupci katolických spolků založili *Ústředí křesťanské charity* jako odbočku spolku válečných poškozených. Oba diecézní Svazy hned po svém zřízení podporovaly zakládání nejmenších organizačních jednotek charity: farních odborů, takzvaných „*Ludmil*“. Měly funkci propagace charitní činnosti do nejširších vrstev lidu ve farnostech a obcích, a také aby byl utvořen základ k organizaci charity. „*Ludmily*“ měly právní subjektivitu a zastupovaly farnost při styku se státními a veřejnými úřady sociální péče. V roce 1929 bylo v brněnské diecézi 98 takových „*Ludmil*“, ve kterých pracují dobrovolníci zabývající se podporou chudých, návštěvou nemocných. Farní odbory zřizovaly a staraly se o farní chudinské ústavy a chudinské nadace. Přímé akce na podporu chudiny nabyly na významu v období hospodářské krize ve 30. letech. Nezaměstnaným byla poskytována strava, otop, léky, ošacení, placen nájem v bytech, hledání zaměstnání nebo i intervenováno u úřadů. Hlavním zdrojem příjmů byly sbírky,

¹⁵⁶ VAŠEK, B. *Křesťanská sociologie. Díl III., Sociální práce*, s. 27.

¹⁵⁷ VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 6.

almužny a drobné milodary lidí, kterými byli často sami chudí, ale byli to i majetnější dárci.

4.1.2 Dějiny Charity za nacistické okupace

Doba nacistické okupace znamenala pro Charitu do jisté míry omezení její činnosti, avšak objevily se nové potřeby pomoci, zejména pomoc uprchlíkům a dětem, kterým přišli ve válce o rodiče. Jednalo se o podporu sociálně charitativních ústavů pro osiřelé, zanedbané, slabomyslné děti, aby se mohli dále uplatnit ve společnosti. Z vlastních prostředků Charita dle svých možností podporovala: dětské opatrovny, sirotčince, ústavy pro studující mládež, nevidomé a slabomyslné, starobince, chorobince, učňovský domov, ozdravovny, nemocnice a ústavy zprostředkování práce. Chudinský odbor zaměřený na přímou podporu chudiny vznikl již dříve v dobách těžké nezaměstnanosti. Uděloval materiální podporu v potravinách, poukázkách na nákup potravin a poukázkách na obědy. V hotovosti se poskytovaly podpory na léčení a léky, cestovné a placení nákladů na bydlení. Byly organizovány sbírky šatstva a obuvi a tyto věci se pak rozdávaly potřebným, čehož se velmi aktivně účastnily farní odbory – „Ludmily“. Nadále byla poskytována ošetrovatelská a zdravotní služba v rodinách. Svoji činností a postavením, přes všechny potíže Charita a pomáhala tam, kde to považovala za potřebné. Její činnost podstatně omezil až komunistický režim, který to co se nepodařilo nacistům, tak dokázali komunisté od svého nástupu k moci.

4.1.3 Dějiny Charity po válce

Poválečná doba byla dobou překotného vývoje a během kterých docházelo k převratným změnám. V roce 1945 došlo zestátnění majetku, role státu se posilovala. Charita nadále pomáhala tam, kde bylo třeba. Pomoc Charity v této době lze rozdělit do čtyř oblastí: podpůrná péče poskytovala velké množství potravin, ošacení a obuvi a také peněžitých podpor. Péče ústavní, která byla stěžejní činností. Tisíce sirotků, opuštěných dětí, duševně nebo tělesně postižených, přestárlých a práce neschopných našlo v ústavech pomoc a i ztracený domov. Postupně se také začíná naplňovat snaha státu vybudovat státní chorobineckou a starobineckou péči a nahradit takto péči Charity. Další charitní aktivitou byla zotavná péče o mládež, která po válce vysílala děti do

zotavoven. Ošetrovatelská a zdravotní služba v rodinách patřila k nejvýznamnějším složkám charitní činnosti a zajišťovala ambulantní zdravotní péči pro ty nejmohutší. Byla zdarma poskytována ošetrovatelská péče, návštěvy u nemocných, převozy nemocných, návštěvy úřadů a v poradnách. V roce 1949 byla tato služba zrušena a přešla do působnosti Československého Červeného kříže.

4.1.4 Období komunismu

České katolické charitě zůstaly jen ústavy azylové péče pro lidi staré a práce neschopné. V letech 1950-51 došlo k likvidaci katolických spolků. V Brně vzniká k 1. 1. 1951 Diecézní katolická charita Brno, která měla v nové působnosti zejména za úkol péči o některé domovy důchodců, ošetrovací ústavy, Charitní domov pro duchovní, Charitní domovy pro řeholnice. Od 1. 1. 1960 převzaly národní výbory do své správy ústavy sociální péče, které až doposud měla ve své správě a provozu Česká katolická charita, s výjimkou ústavů určených pro umístění církevních osob. Došlo k reorganizaci Charity a úřadovny jednotlivých diecézních charit byly zrušeny.¹⁵⁸

4.1.5 Novodobá historie Charity

Charita Česká republika je právnickou osobou dle Kodexu kanonického práva.¹⁵⁹ Je součástí římskokatolické církve registrované v České republice podle zákona č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech), ve znění pozdějších předpisů.

Český biskupská konference a diecézní biskupové na svém území zřizují Charitu, jedná se o osm arcidiecézních Charit, Česká katolická charita – Domovy řeholníků a řeholnic a Řecko-katolická charita. Na území jednotlivých arcidiecézních Charit působí oblastní, městské a farní Charity, celkový počet je 366 Charit. Jedná se o diecézní Charity: Diecézní charita Brno, Diecézní charita České Budějovice, Diecézní charita Hradec Králové, Diecézní charita Litoměřice, Diecézní charita Olomouc, Diecézní charita Ostravsko-Opavská, Diecézní charita Plzeň, Diecézní

¹⁵⁸ <http://www.zalohastarywebdchb.charita.cz/?pg=historie> (2. 4. 2011).

¹⁵⁹ Srov. *KODEX KANONICKÉHO PRÁVA*, kán. 312, 313.

charita Praha. Tato nezisková humanitární organizace Charita Česká republika je největším nestátním poskytovatelem sociálně zdravotních služeb v České republice. Nabízí sociální služby všech druhů a forem, které jsou uvedeny v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Zahrnují oblast sociální poradenství, která je rozlišena na základní sociální poradenství a odborné sociální poradenství. Služby sociální péče obsahují poskytování osobní asistence, charitní ošetrovatelská a pečovatelská služba, ošetrovatelská péče, pečovatelská služba, tísňová péče, podpora samostatného bydlení, odlehčovací služby, centra denních služeb, denní a týdenní stacionáře, domovy pro seniory, domovy pro řeholnice a duchovní České katolické charity, domovy se zvláštním režimem, chráněné bydlení. Mezi služby sociální prevence patří raná péče, telefonická krizová pomoc, azylové domy, domy na půl cesty, kontaktní centra, krizová pomoc, intervenční centra, nízkoprahová denní centra a nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, noclehárny, služby následné péče, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, pro seniory a osoby se zdravotním postižením, sociálně terapeutické dílny, terapeutické komunity, terénní programy, sociální rehabilitace. Ostatní služby sociálního a zdravotního charakteru jsou poskytovány např. v hospicích. Humanitární a rozvojová pomoc je již řadu let poskytována v oblastech postižených přírodní katastrofou nebo válečným konfliktem. Pracuje na projektech humanitární a rozvojové pomoci např. v Rumunsku, v Gruzii, Indonésii, Moldávii, Mongolsku, Senegal, na Severním Kavkaze, Srí Lance a na Ukrajině. Humanitní pomoc byla poskytnuta např. do Mongolska, Bangladéše, Moldávie, Číny nebo na Haiti.¹⁶⁰

Od roku 2001 pořádá Charita na celém území České republiky Tříkrálovou sbírku, která navazuje na starý lidový zvyk tříkrálového koledování. Na akci se každoročně podílí velké množství dobrovolníků, jde o největší dobrovolnickou akci v celém státě. Z výnosu Tříkrálové sbírky je podpořeno několik set záměrů na podporu lidí v nouzi. Jedná se o podporu chráněného bydlení, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, domovy pro seniory, sociální služby pro seniory apod.¹⁶¹

¹⁶⁰ Srov. <http://www.charita.cz/tiskove-oddeleni/ke-stazeni/>, (8. 4. 2011).

¹⁶¹ Srov. <http://www.charita.cz/tiskove-oddeleni/ke-stazeni/>, (8. 4. 2011).

Charitní služba je založena na respektování, ochraně a rozvíjení přirozených práv každého člověka a na křesťanském pojetí etických hodnot, zakotvených v Písmu svatém a v dokumentech sociálního učení katolické církve.¹⁶²

Kodex Charity Česká republika je souborem informací o zásadních vlastnostech povaze poskytovaných služeb a přispívá ke kontrole kvality služeb, který je určen dobrovolným i placeným pracovníkům Charity v České republice. Poslání Charity, jako nástroje charitativní služby pramení z pověření katolické církve šířit ve světě dobro, spravedlnost a naději. V tomto úkolu následuje příkladu Ježíše Krista a jeho pomoc lidem v nouzi, aby měli život v plnosti. Svým učedníkům uložil přikázání lásky k Bohu a bližnímu jako nejvyšší přikázání. Charita chce být v souladu s pověřením katolické církve viditelným znamením Boží lásky ke světu a člověku, zejména k chudým, slabým, trpícím a jakkoliv jinak ohroženým lidem v naší zemi i v zahraničí, ve smyslu evangelia (srov. Mt 25,40). Charitativní služba je poskytována bez rozdílu všem lidem, kteří se nacházejí v ohrožení nebo nouzi.¹⁶³ Jakákoli služba člověku předpokládá jistou potřebu či nedostatek na straně jednoho a ochotu pomoci překonat zmíněný stav ze strany druhé osoby. Služba má tedy základ v setkání, v důvěře potřebného a ve svědomí sloužícího.¹⁶⁴ Biblické poselství je hluboce lidské, proto také každá pravá lidskost, jejímž projevem je otevřené srdce a solidarita s potřebným člověkem, je v hlubokém souladu se základním poselstvím křesťanského zjevení. Jaká je potom odměna toho, kdo se věnuje charitativní službě? Odpověď nelze lidskými slovy plně vystihnout, ale se zdá být jednoznačná: je to právě ono podobenství člověka s Bohem skrze Krista.¹⁶⁵

¹⁶² KODEX CHARITY ČESKÁ REPUBLIKA. čl. 1.7.

<http://www.charita.cz/res/data/000077.pdf?seek=1294994736> (8. 4. 2011).

¹⁶³ Srov. <http://www.charita.cz/res/data/000077.pdf?seek=1294994736>, (8. 4. 2011).

¹⁶⁴ POSPÍŠIL, C. V. *Teologie služby*, s. 15.

¹⁶⁵ Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Teologie služby*, s. 16 - 17.

Závěr

V této práci jsem chtěla přiblížit dějiny sociální služby církve od počátků do dnešní doby, kdy pokračuje v této myšlence novodobá sociální politika státu a samotná sociální práce. Je nesporné a dějinným vývojem doloženo, že sociální práce je činnost, která se podílí na změnách ve společnosti a v životech osob, rodin a společenství, kterým slouží jako nástroj k zvládnutí obtíží a navození změny.

Snažila jsem se ve své práci průběžně sledovat vývoj sociální péče od předbiblických počátků, vývoj pomoci těm nejchudším ve společnosti, od almužen po chudinskou péči organizovanou státem. Přejít církevní péče o trpící a potřebné postupně přebírá pod kontrolu stát a tato péče je dále realizována prostřednictvím organizovaného sociálního zabezpečení, které poskytuje stát a tím i přebírá zodpovědnost v plném rozsahu za člověka.

Kromě popisu doby se snažím odhalit společnou myšlenku pomoci církevní a státní.

Pozornost je věnována sociální nauce církve, která reaguje svými dokumenty, myšlenkami a postojem na změny ve společnosti. Církev považuje za své právo a mravní povinnost chránit právo a důstojnost člověka. Biblická víra ukazuje člověku, že je především obraz Boha a je svobodný partner Boží. V Encyklice *Deus caritas est* Benedikt XVI. osvětluje úkol církve, která chce být nápomocna při uvědomění si zodpovědnosti, svědomí a vnímání skutečných požadavků spravedlnosti v budování spravedlivého sociálního státu a jeho spravedlivého uspořádání.

V práci jsem si kladla za cíl ukázat jak je důležitá provázanost a nezastupitelnost sociální práce, která je poskytovaná církví a státem. Důležitá je oboustranná spolupráce mezi státními a církevními institucemi. Společný podíl na sociální práci přispívá k řešení sociálních problémů ve společnosti. K navázání tvořivé spolupráce vybízí i Benedikt XVI. v encyklice *Deus caritas est*.

V naší kultuře je s hlubokou tradicí zakořeněn křesťanský model pomoci, který je postaven na pomoci druhému.

Současná a jak se ukazuje i budoucí situace ve společnosti stále více ukazuje důležitost sociální práce vedoucí k řešení obtížných sociálních situací osob ohrožených hmotnou nouzí a sociálním vyloučením. Sociální práce je postavena na hodnotách

demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti. Prostřednictvím sociální práce se dostává člověku v tíživé sociální situaci podpory, která jej směřuje k sociální změně, k řešení problémů v mezilidských vztazích, k jejich posílení a osvobození.

Sociální politika je stále živý systém, který musí nutně reagovat na aktuální podmínky, změny a úkoly společnosti, a proto jej nikdy nelze považovat za definitivní a jedině správný.

Bibliografie

Prameny

BIBLE: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. 4. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1993. ISBN 80-900881-7-1.

DOKUMENTY II. Vatikánského koncilu. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství s.r.o., 2002. ISBN 80-7192-467-9.

JAN PAVEL II., encyklika *Sollicitudo rei socialis*. In *SOCIÁLNÍ ENCYKLIKY (1891 – 1991)*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.

JAN XXIII., encyklika *Mater et magistra*. In *SOCIÁLNÍ ENCYKLIKY (1891 – 1991)*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.

JAN XXIII., encyklika *Pacem in terris*. In *SOCIÁLNÍ ENCYKLIKY (1891 – 1991)*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.

KODEX KANONICKÉHO PRÁVA. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-082-6.

PIUS XI., encyklika *Quadragesimo anno*. In *SOCIÁLNÍ ENCYKLIKY (1891 – 1991)*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.

SOCIÁLNÍ ENCYKLIKY (1891 – 1991). Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.

Literatura

ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-030-6.

BAHOUNEK, Tomáš. J. *Sociologický systém sociální nauky Církve*. Brno: Brněnské Angelicum, První sdružení přátel bl. Hyacinta Maria Cormiera, 2001. ISBN neuvedeno.

- BUBEN, Milan, M. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, I. díl. 1. vyd. Praha: Libri, 2002. ISBN 80-7277-085-3.
- BUBEN, Milan, M. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, III. díl. 1. vyd. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-140-0.
- DUKA, Dominik. *Úvod do Písma svatého Starého zákona*. Praha: Editio Sti. Egidii v.o.s., 1992. ISBN 80-901018-9-5.
- GARIN, Eugenio. *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-653-0.
- JIRÁSKO, Luděk. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha: Klášter premonstrátů na Strahově, 1991. ISBN 80-85245-11-6.
- JORDÁNKOVÁ, Hana. *Historická předměstí a Staré Brno*. Praha; Lytomyšl: Paseka, 2010. ISBN 978-80-7432-077-4.
- KELLER, Jan. *Tři sociální světy*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. ISBN 978-80-7419-031-5.
- KONOPÁSEK, Zdeněk. *Estetika sociálního státu*. Praha: G plus G, 1998. ISBN 80-86103-14-5.
- KOTOUS, Jan. *Úvod do sociální politiky*. Praha: Univerzita Karlova Praha – Právnická fakulta, ediční středisko, 2000. ISBN neuvedeno.
- KRAHULCOVÁ, Beáta. *Kontexty sociální a charitativní práce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Husitská teologická fakulta, Nakladatelství L. Marek, 2008. ISBN 978-80-87127-07-0.
- Le GOFF, Jaques. *Středověký člověk a jeho svět*, 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-682-4.
- MARTINEK, M. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. 2. vyd. JABOK - Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická, 2010. ISBN 978-80-904137-6-4.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál. 2007. ISBN 978-80-7367-331-4.

- HRUDNÍKOVÁ, Mirjam. *Řeholní život v Českých zemích*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-222-6.
- MESSINA, Rosario. *Dějiny charitativní činnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. ISBN 80-7192-859-3.
- NĚMEC, Jaroslav. *Rozvoj duchovních řádů v českých zemích*. Vydání neuvedeno. Křesťanská akademie v Římě, 1988. ISBN neuvedeno.
- NOVAK, Michael. *Katolické sociální myšlení a liberální instituce*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1999. ISBN 80-85795-34-5.
- OCKENFELS, Wolfgang. *Katolická sociální nauka*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-081-8.
- PAVLÍČEK, Václav. *O české státnosti*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2002. ISBN 80-24604-89-2.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Teologie služby*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-748-1.
- RHEINHEIMER, Martin. *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450 - 1850*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-579-8.
- SHORT, William J. *Chudoba a radost. Františkánská tradice*. Vydání neuvedeno. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003. ISBN 80-7192-779-1.
- Sociální práce*. 2/2008, ročník 8. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci. ISSN 1213-6204.
- SPIAZI, Raimondo. (ed.) *Sociální kodex Církve*. 1. vyd. Tišnov: SURSUM, 1993. ISBN neuvedeno.
- SPIEKER, Manfred. *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996. ISBN 80-85795-24-8.
- ŠKODA, František. *Základy katolíckej sociálnej nauky*. Košice: HKR, 1991. ISBN neuvedeno.
- ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita v běhu věků*. 1. vyd. České Budějovice: Jih, 2010. ISBN 978-80-86266-39-8.

- ŠPIDLÍK, Tomáš. *Prameny světla*. 3. vyd. Velehrad: Refugium, 2005. ISBN 80-86715-34-5.
- VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, 1941. ISBN neuvedeno.
- VAŠEK, Bedřich. *Křesťanská sociologie I. Život sociální*. Vydání neuvedeno Praha: Nakladatelství „Universum“, 1933. ISBN neuvedeno.
- VAŠEK, Bedřich. *Křesťanská sociologie III. Sociální práce*. Vydání neuvedeno Praha: Nakladatelství. neuvedeno, 1929. ISBN neuvedeno.
- VAŠICA, Josef. *Literární památky epochy velkomoravské*. Vydání neuvedeno. Praha: Lidová demokracie, 1966. ISBN neuvedeno.
- VRAGAŠ, Štefan. *Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi*. Vydání neuvedeno Bratislava: Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 1996. ISBN 80-88696-13-5.
- WALDSTEIN – WARTENBERG, Berthold. *Řád johanitů ve středověku*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1381-1.
- WOODS, Thomas, E. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*. Praha: Res Claritatis, 2008. ISBN 978-80-904143-0-3.

Internetové zdroje

- Důchodové pojištění*. <http://www.mpsv.cz/cs/3>. (1. 4. 2011).
- Nemocenské pojištění v roce 2011*. <http://www.mpsv.cz/cs/7>. (1. 4. 2011).
- KODEX CHARITY ČESKÁ REPUBLIKA*. čl. 1.7. <http://www.charita.cz/res/data/000077.pdf?seek=1294994736> (8. 4. 2011).
- Sociální pojištění*. <http://www.mpsv.cz/cs/1349>, (1. 4. 2011).
- VRAGAŠ, Š. *Sociálne princípy*, <http://ksn.frcth.uniba.sk> (8. 3. 2001).
- <http://2010againstopoverty.ec.europa.eu>. (1. 4. 2011).

<http://mpsv.cz/cs/10614>. 2. 4. 2011 (2. 4. 2011).

<http://www.charita.cz/res/data/000077.pdf?seek=1294994736>, (8. 4. 2011).

<http://www.charita.cz/tiskove-oddeleni/ke-stazeni/>, (8. 4. 2011).

<http://www.charita.cz/tiskove-oddeleni/ke-stazeni/>, (8. 4. 2011).

<http://www.mpsv.cz/cs/8>. Zdravotní postižení. (2. 4. 2011).

<http://www.mpsv.cz/files/clanky/10142/12012011.pdf>. (2. 4. 2011).

<http://www.mpsv.cz/files/clanky/10406/22022011.pdf>. (2. 4. 2011).

<http://www.mpsv.cz/files/clanky/8136/22012010.pdf>. (2. 4. 2011).

<http://www.zalohastarywebdchb.charita.cz/?pg=historie> (2. 4. 2011).

Zákony

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.

Anotace

Název práce:	Sociální služba církve a sociální práce v České republice Social service of the church and social work in Czech Republic
Příjmení a jméno:	Lábrová Jitka DiS.
Katedra:	Systematické teologie Cyrilometodějská teologická fakulta UP v Olomouci
Obor:	Křesťanská výchova
Vedoucí práce:	ThLic. ICLic. Vladimír Filo
Počet stran:	97
Počet příloh:	1
Počet titulů použité literatury:	38
Počet pramenů:	8
Rok obhajoby:	2011
Klíčová slova:	dějiny charity, charita, sociální nauka církve, sociální práce, sociální politika.

V úvodní části tato diplomová práce nabízí pohled na historický vývoj charitativní služby a sociální práce. V následujících kapitolách text pojednává o tradici služby chudým a potřebným. V další části ukazuje postupný vývoj lidské společnosti, jak se měnily životní podmínky a vyvstávaly nové problémy, které bylo nutno řešit v návaznosti na vývoj sociální nauky církve. Poslední část je věnována vzniku sociální politiky státu až po současnost. Na základě tohoto historického náhledu do problematiky je zde popsáno současné spektrum pomoci v České republice.

Tato práce se zabývá zmapováním a nalezením společných základů sociální služby církve a sociální práce. Tato práce je prací teoretickou, která se opírá o nastudovaný materiál a o pracovní zkušenosti autorky z oblasti sociální práce.

Příloha:

Stručný přehled řádů a kongregací působících v charitativní službě

Maltézští rytíři - Johanité

Maltézský – johanitský řád se vyvinul ze staršího bratrstva italských kupců z Amalfi, v pozdější době po obdržení daru území ostrova malty přibližně roku 1534 se johanité začali nazývat Maltézskými rytíři. Kolem roku 1040 založili v Jeruzalémě při kostele sv. Jana Křtitele špitál pro ošetřování poutníků, kteří přicházeli k Božímu hrobu.¹⁶⁶

Tento řád velmi ovlivnil historii evropských nemocnic. Vybudovali kolem roku 1080 rozsáhlé zařízení v Jeruzalémě., které mělo poslání starat se o poutníky přicházející do Jeruzaléma a jejich bezpečné ubytování. Ve špitálech se poskytovala nemocniční péče a charitativní pomoc, dále poskytovali almužny a pokrm. V průběhu 12. století Johanité díky profesionalitě, organizaci a dodržování řádu přebudovali špitál spíše jako moderní nemocnici, čímž naplňovali poslání špitálu poskytovat pomoc nemocným bez rozdílu vyznání, přijímali židy i muslimy. Tato instituce měla svůj pevný provozní řád. Nemocný byl dvakrát denně navštíven lékaři, byl vykoupán a stravu dostával dvakrát denně. Ošetřovatelský personál průběžně zajišťoval úklid, čisté osobní a ložní prádlo. Na první místo byl především kladen pacient, pak až pracovníci měli čas věnovat se zajištění svých potřeb.¹⁶⁷

Řád vynikal na poli špitálních při poskytování špičkové péče nemocným. Řád k tomu využíval za odměnu i v tehdejší době zdatnější arabské, židovské, syrské a řecké lékaře. Řád zavedl první pravidla hygieny a také první dietní stravování. V lékařské praxi prováděli důsledné vstupní prohlídky a řád vydával zdravotní průkazy již od roku 1505. Řád Johanitů předešel dobu i v poskytování humanitní pomoci při zemětřeseních.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 27

¹⁶⁷ Srov. WOODS, T. E. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*, s. 143 - 144.

¹⁶⁸ Srov. BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích, I*, s. 53.

Maltézské rytíře – Johanity přivedl co Čech král Vladislav II. někdy v letech 1156 - 1158. Nejstarší komenda vznikla podnětu kancléře Gervasia a litoměřického probošta Martina při kostele Matky Boží pod řetězem poblíž Juditina mostu v Praze. Vznik velkého počtu komend, konventů a duchovních správ starého českého převorství johanitského řádu spadá většinou před rok 1420. K řádovému majetku náležely tehdy nejen špitály a komendy, ale i početné pozemkové državy, vesnice, městečka a inkorporované fary. Mezi nejstarší komendy v Čechách patřily vedle Prahy a Strakonice také Kadaň, Manětín, Mladá Boleslav, Světlá a Český Dub, Horažďovice. K nim se nověji přiřadily Měcholupy, Dožice a Obytce. Na Moravě to byly komendy Brno, Kroměříž, Vážany nad Litavou, Ivanovice, Horní Kounice, Orlovice, Příbice. Ve Slezsku to byla Opava a nověji Dívčí Hrad a řada dalších komend.¹⁶⁹

Hlavním posláním řádu bylo vedle vojenské ochrany, poskytované poutníkům k Božím hrobům a obrany svatých míst, zejména cíle zdravotně sociální, které charakterizují řád dodnes. V současné době je řád svrchovaným subjektem mezinárodního práva, se sídlem v Římě. Řád se i nadále zabývá léčbou lepry v Africe, výzkumem na klinikách v Itálii a Německu. V České republice působí Maltézská pomoc, organizace mladých, kteří vykonávají charitativně zdravotní pomoc u postižených.¹⁷⁰

Řád Německých rytířů

Řád Německých rytířů (Bratři německého řádu Panny Marie Jeruzalémské) se vyvinul z původně špitálního bratrstva brémských kupců při špitálu pro poutníky v Akkonu. Po vydání souhlasu papeže Klementa III. r. 1191 se stal řádem špitálním a pak následně r. 1198 byl potvrzen jako řád rytířský.¹⁷¹

Řád se původně věnoval špitální činnosti a nejvíce ze všech středověkých rytířských řádů se uplatnila jejich bojová složka. Spojením s mečovými rytíři roku 1236 se stali silnou bojovou složkou působící v náročných misích. Stali se předvojem křesťanství v boji proti pohanům na území severního Polska, Pruska, Pobaltí i Turecka.

¹⁶⁹ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 28 - 29.

¹⁷⁰ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 35 - 36.

¹⁷¹ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 30.

Řád za podpory mnoha evropských panovníků sehrál důležitou roli v dějinách zemí střední a východní Evropy.¹⁷²

Řád zřizoval špitály, pečoval o vzrůst vzdělanosti zakládáním škol při katedrálách, ve městech i na vesnicích. Dosahoval velkých ekonomických úspěchů, které byly v době středověku nebývalé.¹⁷³

V českých zemích řád začal působit krátce po roce 1200. Na území Čech, Moravy a Slezska bylo v době před rokem 1420 zaznamenán velký počet komend, špitálů a řádových far. V Čechách to byly Praha, Drobnice, Polná, Řepín, Býkovic, Miletín, Jindřichův Hradec, Chomutov, Havlíčkův Brod, Cheb, Hradec Králové, Bílina, Plzeň, Vidzín. Na Moravě to byly Hostěradice, Slavkov u Brna, Moravský Krumlov a Kunovice. Ve Slezsku to byla Opava, Neplachovice a Krnov. Většina z nich zanikla během husitských válek ne v období po nich. Novější řádové domy od 17. století se nacházely v Opavě, panství Sovinec, panství Nouzov, Dolní Dlouhá Loučka, statek Bruntál. V současné době řád obnovuje svoji činnost opět na Moravě.¹⁷⁴

V průběhu dějin řás postupně ztratil značný majetek a jeho existence se omezila na působení v rakouských dědičných zemích. Středem řádových ideálů a cílů se koncentrují do hesla „Léčit a pomáhat“. Řád se věnoval duchovní činnosti a praktické charitativní péči; cílem bylo mírnění duchovní i hmotné bídy, péče o nemocné, staré a opuštěné. Řád se v 1. světové válce osvědčil zejména v sanitní službě. V dnešní době duchovní rytířství s sebou nese oběť pro věc Božího království, ochranu bezbranných a osamělých, pomoc slabým, utlačovaným a trpícím.¹⁷⁵

Rytířský řád křížovníků s červenou hvězdou

Rytířský řád křížovníků s červenou hvězdou je jediný mužský řád, který má výlučně český původ a který měl vždy své centrum v Praze. Vznikl z laického špitálního bratrstva. V roce 1233 byl založen sv. Anežkou Přemyslovnou špitál u kostela sv. Haštala na Starém Městě pražském.¹⁷⁶

¹⁷² Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 30.

¹⁷³ Srov. BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích I*, s. 94.

¹⁷⁴ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 31.

¹⁷⁵ Srov. HRUDNÍKOVÁ, M. *Řeholní život v Českých zemích*, s. 27 – 30.

¹⁷⁶ Srov. BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích I*, s. 137 - 138.

Roku 1237 povýšil papež Řehoř IX. bratrstvo na řád s řeholními pravidly. Od roku 1238 měl řád svoji samosprávu. Řád krátce měl sídlo i u kostela sv. Petra na Poříčí.¹⁷⁷

Od roku 1252 mají trvale sídlo u Karlova mostu. Zde byl vybudován klášter s kostelem sv. Františka a špitál. Tento původně laický řád, který až do 18. století měl i laické bratry, se výrazně zabýval charitativní činností a rovněž se věnoval duchovní správě ve svěřených farách.¹⁷⁸

Domácí původ křížovníků přispěl k mimořádnému vzestupu tohoto řádu. Měl přízeň panovníka Václava I. i veřejnosti. Řád se rychle šířil do měst, usidloval se při významných kostelech, v nichž se ujímal duchovní správy a většinou přejímal závazek zřizování a správy špitálů. K největšímu rozkvětu dochází v období Karla IV., kdy řád spravoval okolo 60 špitálů, domů a farních kostelů v českých zemích a Uhrách. K nejvýznamnějším předhusitským komendám v Čechách patřily Praha, Stříbro, Most, Litoměřice, Cheb, Klatovy, Ústí nad Labem, Kouřim, Písek, Praha – Nové Město, České Budějovice, Sušice, Chlum n. Ohří. Na Moravě to bylo proboštství Hradiště sv. Hypolita u Znojma. Slezské komendy byly například Vratislav, Boleslav, Svídnice, Lehnice, některé působily až do sekularizace v roce 1810. Důsledkem husitských válek většina z uvedených komend s výjimkou pražského konventu zanikla. V novější době spravovali křížovníci větší počet far, zejména v západních Čechách, jako byl Sedlec – Karlovy Vary, Cheb, Tachov, Locket a další. K významným duchovním správám patřil chrám sv. Karla Boromejského ve Vídni.¹⁷⁹

Řád měl vynikající organizátory zdravotní a sociální péče a ještě do 19. století spravoval okolo 30 nemocnic nejen v Čechách a na Moravě, ale i v ostatních zemích habsburské monarchie.¹⁸⁰

Vojenský a špitální řád rytířů sv. Lazara Jeruzalémského

Řád byl založen ve 12. století v Jeruzalémě, kde původně působil při ochraně Svatého hrobu. Nového poslání nabyl až po rozšíření do Evropy. Jeho členové se

¹⁷⁷ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 35.

¹⁷⁸ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 36.

¹⁷⁹ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 35 - 36.

¹⁸⁰ Srov. KOTOUS, J. *Úvod do sociální politiky*, s. 36.

věnovali charitativní službě ve špitálech, bylo významné i působení v oblasti výchovné práce při školní výuce a duchovní správa na inkorporovaných farách.¹⁸¹

Řád byl do Čech uveden za vlády knížete a později krále Vladislava II. (1140 - 1172).¹⁸² Česká provincie zahrnovala také Slezsko a Polsko. Členy řádu byli kněží a laičtí bratři. Nejstarší řádový dům v Čechách byl zřízen přibližně před rokem 1188, zasloužila se o to soukromá nadace bratrů Kojaty a Všeбора, tak mohl vzniknout špitál s kaplí při starším panském kostele sv. Petra na Zderaze. V průběhu 13. a 14. století se podařilo řádu postupně rozmnožovat majetek. V předhusitském období řád vlastnil několik komend, městských špitálů a větší počet duchovních správ. V Praze to byly dům a špitály na Zderaze, u kostelů sv. Václava a sv. Petra a Pavla a u kostela sv. Lazara na Novém Městě. Další významné špitály spravovali křížovníci např. v Trutnově a v Nymburce. Slezské proboštství v Nise mělo tři filiální proboštství ve Frankensteinu, Reichenbachu a Ratiboři. V Polsku to bylo proboštství Čechov. Řád se svým majetkem byl rozvrácen během husitských válek. Podařilo se obnovit pražské proboštství a úspěšné obnovy dosáhli až v roce 1573 obnovením konventu.¹⁸³

Za vlády Josefa II. byla činnost ukončena. Řád sv. Lazara Jeruzalémského je řádem ekumenickým, sdružující i nekatolické církve, není tedy zařazen v hierarchické soustavě katolické církve. Původně to byl rytířsko-špitální řád, který se věnoval činnosti lékařsko-charitativní, zejména pak poskytování pomoci nemocným, zejména malomocným, trpícím a potřebným. Řád zakládá nebo podporuje nemocnice, zvláště leproserie v rozvojových zemích a zde i poskytuje materiální a finanční pomoc. Pomáhá v místech postižených katastrofami formou zasílání léků, obvazový materiál a vysílá na ta místa odborníky s ambulantními vozy. V roce 1991 bylo zaregistrováno české velkopřevorství. Řád sv. Lazara působí v řádových hospicích v Praze a Plzni. Pomocná služba působí v Praze, Táboře a v Brně v nemocnicích pro dlouhodobě nemocné děti, v domovech pro seniory, v SOS vesničkách.¹⁸⁴

¹⁸¹ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 37.

¹⁸² Srov. BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích I*, s. 171.

¹⁸³ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 37.

¹⁸⁴ Srov. BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích I*, s. 171 - 172.

Křížovníci s červeným srdcem – cyriaci

Řád byl založen ve 12. století v období křížových výprav. Řád je nazván podle mučedníka sv. Cyrila. Nejvíce byl rozšířen v Polsku, kde se cyriaci účastnili roku 1254 křížového tažení proti pohanským Prusům. Hlavním posláním řádu bylo poskytování péče nemocným ve špitálech a duchovní správa.¹⁸⁵

Křížovníci byli původně bratrstvem, které ošetřovalo nemocné a poskytovali péči poutníkům a poutníkům. Král Přemysl Otakar II. povolal do Čech a od roku 1256 působí v Praze, kde jim byl postaven klášter s kostelem sv. Kříže Většího. Odtud se dále usídlili v domech řádu v Pardubicích, Klášterci nad Orlicí, Orlíku a v Nových Benátkách. Všechny domy zanikly již za dob husitských válek. Jen pražský konvent byl na krátkou dobu obnoven díky řeholníkům z Řezna v letech 1437 – 1470 a v roce 1628 cyriaky z Krakova obnoven opět u kostela sv. Kříže většího.¹⁸⁶

Za dob Josefa II. bylo roku 1783 poslední působiště řádu zrušeno a postupně došlo k jeho zániku. Posláním řádu byla péče o nemocné ve špitálech a útulcích a duchovní správa v inkorporovaných farách. Cyriaci přispěli k rozvoji a rozšíření špitálníctví a péče o nemocné.¹⁸⁷

Svatý František z Assisi a jeho charitativní služba

Ve stopách Pána Ježíše Krista se rozhodl jít i sv. František z Assisi, který se narodil na konci 12. století, v roce 1181 nebo 1182 v Assai. Bylo to období, kdy probíhala svatá válka, kdy byli posíláni z Evropy na Blízký východ rytíři, proroci, žebráci a dobrodruzi. Křížové výpravy přivedly zpět rytíře proslavené vojenskými úspěchy, obchodníky a poutníky, ale zavlekly sem i malomocenství. Dříve byla tato choroba známa jako Hansenova nemoc a vyskytovala se v západní Evropě poměrně vzácně, oproti Blízkému Východu, kde propukala v epidemie. Světské i církevní úřady začaly vydávat přísná opatření a nemocné oddělovat v bezpečné vzdálenosti za městskými hradbami, kde vznikaly špitály pro nemocné. František se po rodinném podnikání

¹⁸⁵ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 38.

¹⁸⁶ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 38.

¹⁸⁷ Srov. BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích I*, s. 131.

a neúspěšném pokusu postoupit do rytířského stavu vnitřně obrací, žil jako laický poustevník, opravoval kostely a sloužil malomocným.¹⁸⁸

V městském archivu v Assisi jsou dobové úřední záznamy popisující aktivity, kdy městští úředníci spolu s knězem pravidelně chodili po domech a prohlíželi obyvatele, zda nejeví známky malomocenství, kterými byly bílé skvrny na kůži. Po zjištění nakažení touto nemocí, se v té chvíli pro člověka skončil život. Následovalo opuštění rodiny, majetku, bezpečí a v průvodu podobajícím se pohřebnímu odcházel nemocný do leprosária za městem. Špitál byl zasvěcen svatému Lazarovi, ve kterém byla podobnost s Lazarem vzkříšeným Ježíšem (Jan 11) a s Lazarem plným vředů žebrajícím u boháčova stolu (Lk 16,19-31). Ve špitální kapli pro ně kněz sloužil zádušní mši za živé, při ní je posypal hlínou z přilehlého hřbitova, následně prohlásil, že jsou „pro svět mrtví“ a přislíbil Boží milosrdenství a modlitby církve. Město hmotně podporovalo tato zařízení, také byl použit i jejich zabavený majetek na úhradu nákladů. Nemocní se odlišovali od obyvatel města šedým hábitem a měli povinnost varovat okolí před sebou zvukem řehtačky. Nesměli si sami nabrat vodu z potoka, studně nebo fontány, nesměli se dotknout jídla, to jim bylo dáno do jejich misky, nesměli na druhé promluvit, pokud nestáli proti větru. Byl tak velký strach z malomocných, že i po klekání na veřejném místě mohl být tento člověk beztrestně zabit.¹⁸⁹

Svatá Klára z Assisi byla ve svém životě silně ovlivněna Františkovým obrácením a jeho způsobem života. Setkala se s ním a pod ochranou církve našla smysl a poslání svého života.

Narodila se v roce 1193 nebo 1194 v aristokratické rodině, bratři byli rytíři a bojovníci. Odmítla nabízené sňatky a nejvíce se věnovala pomoci chudým, kterým rozdávala jídlo a zajímala se o opravy kostelů v okolí Assisi. Stala se příkladem pro další ženy z města, které inspirovala k následování.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Srov. SHORT, W. J. *Chudoba a radost. Františkánská tradice*, s. 22 - 25.

¹⁸⁹ Srov. SHORT, W. J. *Chudoba a radost. Františkánská tradice*, s. 77 – 78.

¹⁹⁰ Srov. SHORT, W. J. *Chudoba a radost. Františkánská tradice*, s. 26 – 27.

Milosrdní bratři

Řád byl založen sv. Janem z Boha v roce 1537 v Granadě ve Španělsku. Papežem Piem V. byl schválen v roce 1572 a dvě původní kongregace – španělská a italská, se roku 1878 sloučily.¹⁹¹

Hlavním a jediným posláním řádu je péče o nemocné. Projevuje se také i charitativní činnost, školské a vzdělávací aktivity a misie. Bratři skládají mimo tři obvyklé sliby chudoby, čistoty a poslušnosti, ještě čtvrtý slib hospitality, který je k péči o nemocné zavazuje.¹⁹² Prosazovali co nejdůsledněji povinnost péče o nemocné, nemohoucí a přestárlé ve svých vlastních špitálech. K péči o nemocné bylo zaměřeno i odborné zdravotnické vzdělání řádových bratří, kteří byli magistry farmacie, lékaři nebo odborně školenými ošetřovateli a uplatňovali se i ve zdravotnických zařízeních speciálního charakteru jako byly např. laboratoře.¹⁹³

Špitálníci sv. Jana z Boha do Čech přišli po bitvě na Bílé hoře roku 1605. Císař Ferdinand II. jim daroval kostel a špitál u sv. apoštolů Šimona a Judy. Hospitálský řád sv. Jana z Boha působil v českých zemích na úseku zdravotní a sociální péče.¹⁹⁴

Konventy v Českých zemích patřily do rakousko-české provincie sv. Michala, po roce 1919 vznikla samostatná provincie československá, která byla zrušena až nacisty roku 1941. Nejvýznamnější a nejstarší konvent v Čechách se nachází v Praze na Starém Městě u kostela sv. Šimona a Judy, který byl založen roku 1620. Další konventy postupně vznikly v Novém Městě nad Metují, v Kuksu a menší dům v Praze na Novém Městě. Na Moravě vznikly konventy ve Valticích, Prostějově, Starém Brně, Letovicích a Vizovicích. Po roce 1945 měla provincie ve právě sedm nemocnic, dva chudobince a jedno zařízení pro epileptiky.¹⁹⁵

Řád milosrdných bratří se věnuje obětavé péči o nemocné, raněné, zmrzačené, postižené, staré a nemohoucí lidi. Bratři jsou řádem římskokatolické církve, ale jeho členové jsou převážně laici. Bratři se stali průkopníky metodického ošetřování nemocných a stáli u počátků péče o duševně nemocné. Zavedli systém rozdělení nemocnice na oddělení mužské a ženské, a také podle typu onemocnění nebo choroby.

¹⁹¹ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 73.

¹⁹² Srov. BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích III*, s. 353.

¹⁹³ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 73.

¹⁹⁴ Srov. BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích III*, s. 353.

¹⁹⁵ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 73 - 74.

Řád zavedl neustálé zvyšování kvality lůžkových částí nemocnic, operačních sálů a pooperačních rehabilitací. Velkým dílem také řád přispěl k rozvoji lékárenství. Pro českou zemi bylo významné, že roku 1847 v nemocnici při pražském konventě, provedl člen řádu Fr. Celestin Opitz jako první operaci v narkóze na území habsburské monarchie. Řád svým úzkým a specializovaným zaměřením ve své činnosti, opřeným o víru v Boha pomáhal a dnes opět pomáhá lidem překonávat těžkosti a bolesti života a dává jim naději do budoucna.¹⁹⁶

Řád sv. Alžběty - Alžbětinky

Alžbětinky jsou původně řeholní terciářky sv. Františka z Asisi. Jejich patronkou je sv. Alžběta Durynská, která byla příkladem v konání milosrdných skutků a v péči o nemocné. Na počátku 17. století skupina dívek následovala jejího příkladu a pod vedením Apolonie Rademarch v Cáchách se přidružila k tamějšímu městskému špitálu. V roce 1627 byla společnost přiřazena k řádu františkánů – observantů a řád se po svém vzniku rozšířil po Evropě. Roku 1719 přichází řád z iniciativy hraběnky Schönkirchové z Vídně do Prahy, kde zakládají klášter s nemocnicí. Nejstarší konvent vznikl na Novém Městě pražském u P. Marie Sedmibolestné na Slupi, následně v Kadani a na Starém Brně, nověji také v Jablunkově ve Slezsku. Po roce 1953 byly konventy zrušeny a alžbětinky žily v Broumově, Brně, Oseku a Kadani.¹⁹⁷

Hlavním posláním Řádu sv. Alžběty je služba starým, nemocným a opuštěným lidem.

V Brně od roku 1749 se věnují charitativní činnosti a péči o nemocné v nemocnicích, a také se věnovaly výchově dětí předškolního věku. Od roku 1950 se nemocnice v Brně mění na domov důchodců a sestry zde mohly nadále pracovat. Po roce 1990 nastala obnova kostela, kláštera a nemocnice v Praze. V Brně byl v roce 1991 otevřen Domov sv. Alžběty.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Srov. BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích III*, s. 406.

¹⁹⁷ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 116.

¹⁹⁸ Srov. HRUDNÍKOVÁ, M. *Řeholní život v Českých zemích*, s. 127 - 130.

Institut blahoslavené Panny Marie – Anglické panny

Anglické panny jsou nejstarší založenou ženskou kongregací. Původně byly založeny k výchově a vzdělávání dívek angličankou Marií Wardovou počátkem 17. století. Mezi nejvýznamnější domy patřil Mnichov, který byl založen roku 1626 a odtud se kongregace postupně šířila do Evropy. Zřeknutí se klauzury a apoštolské působení žen na veřejnosti bylo na tehdejší dobu velmi odvážné, což mělo za následek obtížné uznání kongregace, která byla i papežem přechodně zrušena roku 1631. Nového schválení se řádu dostává až roku 1645. Vedle apoštolátu působí členky institutu zejména při výchově ve školách, pracují v domovech důchodců a v nemocnicích. V Čechách se objevily v roce 1746 a první dům byl založen roku 1747 v Praze, v Karmelitské ulici otevřely dívčí školu. Od roku 1783 sídlily v Praze na Malé Straně, budově bývalého kláštera karmelitek u sv. Josefa. Po první světové válce se kongregace přestěhovala do Štěkne, Svojsic u Kolína a Nýrska.¹⁹⁹

Setry se především věnovaly vzdělávání a výchově dívek. V 50. letech byly církevní školy státem zrušeny a sestry se začaly věnovat nemocným lidem. Sestry se věnují ošetřování nemocných a pracují také v pastoraci.²⁰⁰

Milosrdné sestry sv. Vincence z Pauly – Vincentky

Kongregace Vincentek je druhou nejstarší kongregací papežského práva. Roku 1634 ji v Paříži založil sv. Vincent de Paul, který byl i zakladatel lazaristů. První společnost se nazývala Dcery křesťanské lásky a diecézního schválení dosáhla roku 1655, následně Apoštolským stolcem byla stvrzena roku 1668. Mimo území Francie se již v 17. století šířila kongregace po Evropě a roku 1832 se usadila ve Vídni. Hlavním posláním kongregace byla činnost charitativní a výchovná. Do českých zemí vincentky přišly z Vídně v první polovině 18. století. V Čechách měly četné domy a působily například v Liberci, v Chudenicích, v Železné, Frýdlantě, Jablonném v Podještědí, Vratislavicích n. Nisou, Lounech, Dobříčanech u Žatce, Loučni, Ústí nad Orlicí. Na

¹⁹⁹ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 126 – 127.

²⁰⁰ Srov. HRUDNÍKOVÁ, M. *Řeholní život v Českých zemích*, s. 155 - 156.

Moravě to byly domy v Pačlavicích, v Kroměříži, Brně, Zábřovicích, Kyjově a ve Strážnici.²⁰¹

Do Kroměříže přišly první sestry sv. Vincence v roce 1845. Povolal je olomoucký arcibiskup Maxmilián Josef Sommerau-Beeckh. Dostaly darem část zahrady arcibiskupského semináře, kde si postavily klášter, kapli a nemocnici, ve které zadarmo ošetřovaly nejchudší nemocné a staré lidi. V roce 1920 byla zřízena samostatná česká provincie s provinčním domem v Kroměříži a s českým noviciátem. Sestry působily do roku 1950 v nemocnicích, domovech důchodců, podílely se na výchově a výuce dětí, působily v dětských domovech, ošetřovaly nemocné v rodinách a vypomáhaly na farách. V totalitním režimu byly sestry postupně ze své činnosti vyřazovány. Až v roce 1990 opět zahájily svoji činnost nejdříve v křesťanských mateřských školách a ve výuce náboženství ve školách v Kroměříži a ve Veselí nad Moravou. Kongregaci byl navrácen jejich původní dům v Kroměříži, kde v nemocnici – léčebně dlouhodobě nemocných pracují jako zdravotní sestry.²⁰²

Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského – Boromejky

Boromejky jsou třetí nejstarší ženskou kongregací, která byla založena roku 1652 Richardem Chauvenelem v Nancy ve Francii, kde vznikl první dům sester a špitál. Patronem kongregace je sv. Karel Boromejský, jehož příjmení je odvozeno v názvu. Od 18. století se kongregace postupně rozšířila do Itálie, Německa, Holandska i Rakouska a podnikala mise do Afriky a Ameriky. V českých zemích je kongregace spojena s čtyřmi dívkami z Českých Budějovic, které odešly do noviciátu v Nancy a vrátily se roku 1837 jako první české boromejky do Prahy. S podporou Františka Lobkovice s jeho manželky vznikl roku 1843 klášter s kostelem sv. Karla Boromejského a nemocnice (dnešní Fakultní nemocnice pod Petřínem). Postupně se kongregace boromejek rozšířila na další místa v Čechách a na Moravě. V roce 1839 vznikl sirotčinec U sv. Notburgy a v roce 1843 nemocnice v Přeci.²⁰³

Kongregace se věnuje službě chudým, nemocným v nemocnicích a jakkoli potřebným v oblasti charity. Sestry působily převážně v nemocnicích, školách

²⁰¹ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 128.

²⁰² Srov. HRUDNÍKOVÁ, M. *Řeholní život v Českých zemích*, s. 197 – 199.

²⁰³ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 129.

a různých sociálních ústavech. V 50. letech byl jejich majetek zestátněn a jejich činnost pokračovala jen v některých domovech důchodců a v ústavech pro mentálně a tělesně postižené, zvláště v pohraničí. Po roce 1990 sestry působí opět v oblasti péče o nemocné v nemocnicích.²⁰⁴

Školské sestry III. řádu sv. Františka

Školské sestry III. řádu sv. Františka založila roku 1843 Antonie Lamplová ve Štýrském Hradci v Rakousku. Kongregace po dosažení papežského schválení se postupně rozšířila i do jiných zemí. Její členky pracují v provinciích v USA, v provinciích české a slovenské, v provincii italské, taktéž působí v misiích v Chile, jihoafrické republice a v Indii. V českých zemích vznikala samostatná větev, založená Hyacintou a Jakobou Zahálkovými. Řeholnice svůj první ústav založily roku 1888 ve Slatiňanech u Chrudimi, kde nejprve působily v mateřské škole. Dalšími školskými zařízeními, kde působily, byl učitelský ústav v Chrudimi a gymnázium v Praze, kde připravovaly posluchačky pro křesťanské učitelství a pro výchovnou práci v domovech pro postižené děti a mládež. Ve své činnosti se především věnovaly zdravotně postiženým nebo opuštěným dětem v sociálních ústavech ve Slatiňanech, Budeničkách u Slaného, v Seywalterově útulně v Praze na Kampě, v Brandýse nad Labem, v Nymburce a Mladé Boleslavi. Pracovaly v nemocnicích např. ve Vysokém Mýtě, Podbořanech.²⁰⁵

Školské sestry františkánky v duchu františkánské chudoby a pokory v společném životě se věnují školské a výchovné činnosti, působí v sociální oblasti, pomáhají v katechezi a pastoraci. Snaží se odpovídat na znamení doby a potřeby církve a poskytovat službu malým, chudým a jinak potřebným. Po roce 1989 se Školské sestry navrátily k dříve násilně přerušené práci ve školách, v domovech pro děti mládež, k postižené mládeži a k mládeži drogově závislé. Provinciální dům v Praze slouží přechodně jako ubytovna pro sociálně slabší děvčata a slouží k potřebám církve.²⁰⁶

²⁰⁴ Srov. HRUDNÍKOVÁ, M. *Řeholní život v Českých zemích*, s. 181 - 182.

²⁰⁵ Srov. JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 132.

²⁰⁶ Srov. HRUDNÍKOVÁ, M. *Řeholní život v Českých zemích*, s. 262 - 264.